

2252911

Inscr. 4762

N. IORGA

PE DRUMURI DEPĂRTATE

(NOTE DE CĂLĂTORIE)

104658

BUCUREȘTI

„Minerva“ Institut de arte
grafice și editură
6, Strada Regală, 6
1904

Biblioteca Centrală Universitară
BUCUREȘTI
Cota 78079
Inventar 104658

993

RC 51/01

EDITURA TIPOGRAFIEI «MINERVA»

B.C.U. Bucuresti

C104658

PREFAȚA

Mi-a plăcut totdeauna să călătoresc. Copil mic, cetiam *Orientalele* lui Victor Hugo și *Letopisețele* lui Kogălniceanu, nu atîta pentru povestirile de care erau pline poeziile franceze și vechile cronicî ale Moldovei, cît pentru cerurile nouă supt care mi se părea că mă strămut prin ele. O călătorie în vacanță, un drum la Roman, în Ținutul Vasluiului îmi apăreau ca o lungă rătăcire în lumî minunate și, în preziua plecării, somnul nu mă putea prinde până în ceasul fericit cînd lumina de cridă a zorilor cădea din fereștile luminate.

Cînd am putut întăiași dată să-mî hotăresc

eū soarta, am plecat în lume și nu m'am întors decît atunci cînd n'aveam nici un mijloc să mă rămîn. Nu mă făcusem drumet pentru a scrie, și în puținul ce luasem cu mine lipsia carnetul de note și caietul pentru descrieri. Am văzut cea mai mare parte din Italia fără a pune un rînd pe hîrtie. Dar într'o sară de Maiū m'am trezit în Neapole cu condeiul în mîină și am însemnat atunci cele d'întîiu întipăririi ce promise de la natura și arta Italiei sufletul meu de băietan care nu împlinise nouăsprezece ani. Odată ce începusem, am urmat, și am dus până la capăt și în srcis călătoria mea italiană.

Dar n'aveam de gînd să tipăresc ceia ce venise de la sine printr'o mișcare comunicativă a sufletului de care mă sfiam. Un prieten m'a dus întîmplător la «Revista Nouă» și, neavînd altceva, am cetit din povestirea mea de drum. Ea a apărut în acea revistă. Cînd peste patru ani am publicat-o din nou, supt titlul de «Amintiri din Italia», publicul n'a ținut-o în seamă și cei ce aū cetit-o, aū tăcut cu toții asupra ei.

Obiceiul de a însemna ce vedeam a rămas însă, ca și patima de a vedea alte locuri, de

a-mi îmbogăți viața prin viața foarte deosebită a oamenilor ce trăiesc aiurea, prin frumuseța adusă la îndeplinire de străbuni, morți de mult, ai acelor oameni. Cînd am avut prilej, am dat notele mele revistelor «Vatra» și «Literatură și artă romînă». Nici aceste însemnări nouă n'aũ fost primite însă cu acea mulțămire care, ori-cum, răsplătește și îndeamnă.

Atuncî am călătorit și mai departe, dar n'am mai scris pentru alții.

Astăzi văd cu bucurie că se recunoaște în sfîrșit adevăratul scop al scrisului mieu, care nu e decît să folosesc altora prin cunoștințele ce pot avea și prin experiența ce am putut cîștiga, să li spun lucruri care să poată fi de folos și plăcute, în înțelesul cel bun al cuvîntului. Așa fiind, am socotit că fac bine smulgînd din uitare pagini care n'o meritaũ poate și înfățișîndu-le din nou altor cetitori, cu inima deschisă față de mine. Ici și colo am adaus cîte ceva din amintirile mele mai nouă și am încheiat cu articole din «Sămănătorul» care privesc și ele traiul oamenilor din alte țeri.

Spre Marea Adriatică.

— ICOANE PRINSE DIN FUGĂ, AMINTIRI RĂZLEŢE. —

priveleşte din Carpaţi. Munţi rotunziţi, cu înfăţişare de monstroase moşinoae se amestecă într'o măreaţă neorînduală ieşită din frămîntările uriaşe ale pămîntului ce nu se fixase încă. Sînt suflete, din tinerasca fusiune a căroră iese lucruri tot aşa de neorînduite şi de măreţe.

De pe una din aceste culmi rotunzite, ceva se desface, aşa de răpede, că pare a se fi rupt o parte din capricioasele podoabe ale stîncii. Acel ceva e roşu ca şi dînsa, de un roşu blînd, cărămiziu. În depărtarea, pe care o mişcă mersul trenului, se lămuresc în sfîrşit două aripi largi. Ele bat aierul o singură dată, — apoi plutesc întinse, răspîndind un senti-

ment de nemărgenită și falnică pace. Alte două lovitură scurte, și pasărea se înalță pe alt plan de stăpînitore plutire. Acuma a făcut în aier o întorsătură leneșă. O ultimă mișcare din aripă, și corpul strălucitor ca al unui flutur cuprinde dintr'o rotire care-l fură vederii, toată întinderea colinelor rotunzite.

*

* * *

Ca un sfat de uriași, împietriți de farmec, staă aceleași muncele ruginii saă negricioase. Nici-o urmă de vegetație pe piatra lor, mîncată de ploile cerului, de căldura pulverisătoare a miilor de veri. Dacă o apă a rotunzit aceste zbuclniri de lavă înfocată, trebuie să fi fost un șivoiū sălbatec, din timpurile epice ale naturii, armonisînd prin violență rezultatul titanicele eî frămîntări. Acuma, zgomot copilăresc, dacă n'ar fi mișcător, ca o dovadă de viață, riul murmură în valea prăpăstuită, pustie și tăcută. Se lovește ciudos, cu ciuda neputinții iritate, de greoaiele pietre ale albiei, pe care nu le mai poate urni. Și, din asaltul îndărătnic al undelor, ce se alungă unele pe altele, țîșnesc spumele ce filfîie, ca niște plete de nimfe grăbite, ca albele coame ale cailor de mare.

*

* * *

În Alpi.

O nesfirșită cîmpie verde. Prin frunzișul des al copacilor, se ițiesc albe case de țară, înaintea cărora femeii blonde, cu fața puhabă, copii cu părul de cînepă privesc trenul, țiind mîna streșină de-asupra ochilor. Apoi satul se pierde în urmă, și numai lanțurile de plopî drepti și severi taie monotonia șesului.

În spre Apus, niște înălțimi vinete, după care soarele se cufundă. Par munți: aũ vîrfurile, creștăturile acestora. Și, de-odată, perdeaua aceasta întunecată se luminează la mijloc, un briũ de flacări roșii o despică. De-asupra și dedesuptul lui, raze furișate înghiabă o aureolă.

Strălucirea roșie slăbește pe încetul, pe cînd cerul își scade albastrul până la o blîndețã nespusă. Plopîi par mai drepti, casele mai albe. Înainte de înecarea în noapte, toate se lămuresc mai deplin. Și sunetele se fac mai clare: de foarte departe fără îndoială, răzbat tãlãnci de turme, sunînd regulat și leneș; clopote, care cîntă vecernia unor sate ce nu se vãd. Aierul umed stoarce clãilor de fin cosit, florilor rãsãrite prin miriște mi-

rosuri îmbătătoare, care-ți trezesc amintiri dulci și nelămurite.

Iată un sat ce se gătește de culcare. Deasupra caselor, învăluindu-li coperemîntul țuguiaț, stă un nour alb, hrănit de fumul vetrelor pline. Luminile ce se aprind la geamuri, par niște stele roșii, ce răsar departe. Între grămezile de snopi, lingă un foc de vreascuri ce moare sub spuză, o ceată de săcerători, cu legăturile în băț, privesc trenul. Aă pe față serioșitatea liniștită pe care căderea nopții o pune până și pe cele măi vulgare figuri omeneshi.

Măi departe, cîmpia întunecată și goală, peste care trei paseri înnoptate trec spre răsărit, foarte răpede. Iar din pajiște și miriști, din grădină și popușoaie, țîrîitul greerilor se ridică, avînd în monotonia lui un fel de voluptate sălbatecă.

Prefăcînd groaza întunerecului în liniște misterioasă, luna plină se ivește, de o strălucire minunată.

* * *

De-amîndouă părțile drumului, înnalte ziduri granitice, al căror vîrf nu se vede. Pia-

tra e roșie-cărămizie, pe alocurea galbenă sau negricioasă. După un timp priveliștea se schimbă : din închisoarea aceasta sîngerată, ești strămutat într'o largă țară muntoasă.

Printre blocuri care par rostogolite de mî-nile unei generații de uriași, trec drumuri albe, case albe cu copereminte de oale se cațără pe monstruoșii bolovanî de granit. Zidurile de prund, care înlocuiesc gardurile, par însă jucării de copil pe nisipul unei grădini, drumurile late se prefac în cărări înguste de pădure; oamenii, cetele de țeranî uscățivi și sprinteni, de țerance cu rochii învoalte, care se îndreaptă dez-de-dimineață către Fiume, se văd mici ca niște soldați de plumb, înșiruiți pe șindrila cutiei.

E lumină deplin, dar soarele nu se vede. Numai cît, după culmile din stînga, simți că ceva însemnat se petrece. Norii cari plutesc foarte sus, aŭ mărgenile aurite. Și, de-odată, la o scădere neașteptată a înălțimilor, soarele se arată, ridicat bine pe boltă. Pe cărările șerpuitoare, înveselite de lumină, cetele de țeranî se fac tot mai dese, ieșind cu cărarea din mijlocul stîncilor și pierzîndu-se, în dosul altor blocuri, cu dînsa.

rosuri îmbătătoare, care-ți trezesc amintiri dulci și nelămurite.

Iată un sat ce se gătește de culcare. Deasupra caselor, învăluindu-li coperemîntul țuguat, stă un nour alb, hrănit de fumul vetrelor pline. Luminile ce se aprind la geamuri, par niște stele roșii, ce răsar departe. Între grămezile de snopi, lângă un foc de vreascuri ce moare sub spuză, o ceată de săcerători, cu legăturile în băț, privesc trenul. Aă pe față serioșitatea liniștită pe care căderea nopții o pune până și pe cele mai vulgare figuri omenești.

Mai departe, cîmpia întunecată și goală, peste care trei paseri înnoptate trec spre răsărit, foarte răpede. Iar din pajiște și miriști, din grădină și popușoaie, țîrîitul greerilor se ridică, avînd în monotonia lui un fel de voluptate sălbatecă.

Prefăcînd groaza întunecului în liniște misterioasă, luna plină se ivește, de o strălucire minunată.

* * *

De-amîndouă părțile drumului, înalte ziduri granitice, al căror vîrf nu se vede. Pia-

tra e roșie-cărămizie, pe alocurea galbenă sau negricioasă. După un timp priveliștea se schimbă : din închisoarea aceasta sîngerată, ești strămutat într'o largă țară muntoasă.

Printre blocuri care par rostogolite de mî-nile unei generații de uriași, trec drumuri albe, case albe cu copereminte de oale se cațără pe monstruoșii bolovanî de granit. Zidurile de prund, care înlocuiesc gardurile, par însă jucării de copil pe nisipul unei grădini, drumurile late se prefac în cărări înguste de pădure; oamenii, cetele de țeranî uscățivi și sprinteni, de țerance cu rochii învoalte, care se îndreaptă dez-de-dimineată către Fiume, se văd mici ca niște soldați de plumb, înșiruiți pe șindrila cutiei.

E lumină deplin, dar soarele nu se vede. Numai cît, după culmile din stînga, simți că ceva însemnat se petrece. Norii cari plutesc foarte sus, aŭ mărgenile aurite. Și, de-odată, la o scădere neașteptată a înălțimilor, soarele se arată, ridicat bine pe boltă. Pe cărările șerpuitoare, înveselite de lumină, cetele de țeranî se fac tot mai dese, ieșind cu cărarea din mijlocul stîncilor și pierzîndu-se, în dosul altor blocuri, cu dînsa.

Thalassa, Thalassa!

Adriatica e albăstrie, pe alocurea cu lungi pete neregulate, mai întunecoase. Nu se văd corăbii; numai cit departe, o pînză albă de luntre, ca un vis curat de tinereță, ce se pierde.

Pe țermuri, un amestec murdar de scînduri, lăzi, poloboace; de-asupra gîturî de ridicători mecanice, ca niște catarguri. Cîteva magasiî înnegrite de fum, purtînd firme ungurești. E Fiume.

Fiume, Trieste, Miramare.

Un oraș de 28.000 de locuitori, care, pe la 1850, avea jumătate din această populație. Veche așezare croată, a atârnat pe rînd de toți vulturii feudali de pe apropiatele creste roșii ale Alpilor. A făcut parte din Imperiu, a fost cîțiva ani legat de Croația: Ungaria reconstituită l-a incorporat, în sfîrșit, ca «membru distinct», în 1868.

O altă influență însă a dat orașului: limba, obiceiurile, o bună parte din înfățișarea lui. Toată coasta ilirico-dalmată a fost pînă la cucerirea Turcilor supt steagul cu leul înnaripat său supt înrîurirea de comerț și cultură a Veneției. Tipurile sunt croate — naive fețe rose, cu nasul cîrn și cîrlionți blonzi —, abia cîte o

Thalassa, Thalassa!

Adriatica e albăstrie, pe alocurea cu lungi pete neregulate, mai întunecoase. Nu se văd corăbii; numai cît departe, o pînză albă de luntre, ca un vis curat de tinereță, ce se pierde.

Pe țermuri, un amestec murdar de scînduri, lăzi, poloboace; de-asupra gîturî de ridicători mecanice, ca niște catarguri. Cîteva magasiî innegrite de fum, purtînd firme ungurești. E Fiume.

Fiume, Trieste, Miramare.

Un oraș de 28.000 de locuitori, care, pe la 1850, avea jumătate din această populație. Veche așezare croată, a atârnat pe rînd de toți vulturii feudali de pe apropiatele creste roșii ale Alpilor. A făcut parte din Imperiu, a fost cîțiva ani legat de Croația: Ungaria reconstituită l-a incorporat, în sfîrșit, ca «membru distinct», în 1868.

O altă influență însă a dat orașului: limba, obiceiurile, o bună parte din înfățișarea lui. Toată coasta ilirico-dalmată a fost pînă la cucerirea Turcilor supt steagul cu leul înaripat său supt înrîurirea de comerț și cultură a Veneției. Tipurile sunt croate — naive fețe rose, cu nasul cîrn și cîrlionți blonzi —, abia cîte o

osatură violentă unguerească saă, și mai rar, obrazul rotund și ochiul focos al Italianilor. Limba însă care se vorbește pretutindenă, e limba italiană.

Dincolo de orașul modern, un oraș curat, drept-liniar, igienic, operă a unui popor care n'a avut și nu poate să mai aibă o cultură a sa, se întinde, se cațără, mai de grabă, pe coasta granitică, vechiul oraș medieval, cu desăvârșire italian. Ce minunate strade, strâmte, întunecate, muced de umezeală și de lipsa lumini! Casele sînt negre, cu mici ferești risipite neregulat, la distanțe mari: obloanele de lemn vechiū împiedecă soarele de a pătrunde în odăile joase, pavate cu oale. *Osterii* întunecoase ca iadul, unele mai jos de cît strada; portice și bolti. Pe pieți, o pitorească rostogolire de legume și poame, pe care glasurei femeiești le tîrguiesc cu zgomot. Copiil se tîrmozesc în praful alb saă în mîzga cleioasă a ulicioarelor, și glasul lor ascuțit e repercutat în chip asurzitor de piatra apropiatelor case înnalte. Apoi grădini ascunse după ziduri de mănăstire și, mai sus de cît casele și grădinele, calvare pe granitul roșu al muntelui.

Iată și un arc roman, un fragment de arc corogit de-asupra unei stradële de trei pași lățime. Cîteva biserici, dintre care una mai veche decît secolul al treisprezecelea.

Toate firmele aproape sînt italienești: Giovanni Vucich, Pietro Novacovich, Arturo Wolf. Guvernul unguresc, stingherit, în silințele sale de unificare națională a regatului, de către predominirea zdrobitoare a Croaților, sprijine limba și civilizația minorității italiene, pe cînd în Istria majoritatea italiană e bînuită și persecutată de Austria. Dincolo de podul peste Fiumara însă, Croația autonomă dă adevărata culoare națională a țerii: numele italianisate ale pronumelor slave dispar. Cu toate acestea și aici limba care domnește în viață e cea italiană. Istoria are căile ei statornice, nesupuse împrejurărilor momentului, prin care răsplătește rasele active și civilisatoare, neobositele rase de cultură.

* * *

Pentru civilizația austro-ungară, Fiume reprezintă ceia ce erau pentru Români emporiile de la hotare. Dovadă, maiestosul Albanes, care se plimbă încet, în înfoiata-î haină na-

țională, pe stradele golite de căldura zilei. Are niște mustăți până la urechi, ochi suri cu strălucire metalică, un nas curb de pasăre prădalnică. În urmă-î merge un compatriot, cu înfățișarea umilită: cei doi oameni nu schimbă nici-o vorbă, în primblarea lor taticoașă de Orientali.

Spre Trieste, prin Istria pietroasă. În vagon, numai un Italian de la țară: supt pălăria neagră, cu marginile largi, o față lată, grasă, cu o barbă înspăimântătoare, care pare că-î iese și din urechi. Se gîndește la ceva greu, căci ochii blajini privesc țintă la canaful murdar al perdelei, ce i se leagănă înaintea, la zguduirile acceleratului. Mîinile puhave, păroase ca de maimuță, par că frămîntă un aluat ce nu se vede.

O stație mică: în sunetul pripit al clopotului și al cuvintelor de serviciu, conductorul aruncă pe cineva în vagon. E un domn politicos, care pare foarte vesel că zărește pe omul cu pălăria largă. Se așază în față cu el, și încep a vorbi, așa de răpede că abia se înțelege. Sînt socotelî, propuneri, întrebări; omul gras face celuilalt un raport despre sta-

rea unei moșii. Îi zice: «Signor conte», cu un oarecare respect.

A scos o condică groasă, cu cifre, și amîndoi se uită la dînsa, vorbind mai rar, cu fruntea încrețită.

Mă uit atunci la conte. E un om de vre-o patruzeci de ani, slab, drept, bățos, cu un nas coroiat și o foarte frumoasă barbă, lungă și neagră. În cap are — lucru neobișnuit în aceste părți — un cilindru; poartă redingotă încheiată până sus și niște pantaloni călcați cu îngrijire, dar simțitor de usați. Are pe față, și în întreaga-i înfățișare, ceva aristocratic; dar preocupăția, grija cu care așteaptă cifrele, acel amănunt al hainei bine periate, călcate cu îngrijire, dar usate, arată o decădere materială, din acele care aū lovit mai toată nobilimea veche a Italiei. Omul gras din față, cu înfățișarea vulgară, pare foarte mulțămit, din potrivă: nu e, de sigur, nimic de spus împotriva cifrelor sale. Va fi probabil creatorul unei dinastii de plutocrați ai viitorului.

Tovarășul mieu de drum e mai interesant acuma. Pare să fie de patruzeci de ani, dar zice că are șazeci. E foarte drept, ciolănos, cu fața arămie, în care albușul ochilor bulbucăți apare foarte curios. Căutătura acestor ochi, mina mușchioasă, cu degetele pline de cicatrici, cu vinele umflate, arată un om deprins să muncească din greu. Are haine de negustor mic, o pălărie tare și un cercel de aur într'o ureche.

E vorbăreț, dar, de și Italian, se exprimă greu; prinzi câte o vorbă portughesă în frazele sale. Căci vine tocmai din Brasilia, unde a stat doi ani de zile. E căldărar emigrat într'o țară care plătește mai bine și hrănește mai ieftin. Îmi arată monede brasiliene: hîrtii de 10.000 de *reis*, care par o avere și represintă la 60 de lei, bucăți de nickel cîntărind cît banii de fier al lui Licurg, bani de aramă cari samănă cu ai noștri. Aur și argint nu există.

Îndată ce se apropie trenul de Trieste, omul pare prins de o grijă mare. Scoate capul pe fereastră, privește în zare, și, cînd se întoarce, vorba-i e mai distrasă, ochii mai luminoși. Îl muncește ceva, de sigur; mai mult decît do-

rul de țară, căci e Istriian de naștere. În sfârșit se hotărăște să spuie, de și unui indiferent, unui străin.

Se întoarce acasă ca să tocmească lucrători și să se mute cu totul în America, luându-și și femeia. Dar ea nu i-a scris de mult, și el nu știe ce va găsi înapoi. Cu ce tristeță bărbătească se uită ochii îngrijați ai bătrînului!

*
* * *

Trieste e un oraș foarte comercial, foarte prosper, care, între altele, a ucis Veneția. Are o bursă și un Lloyd, vestite în lumea întreagă, strade foarte largi, luminat foarte bun, pavaj fără păreche și nenumărate corăbii. Dacă ar avea și un caracter al său, ar fi un oraș frumos: acest caracter lipsește însă și locuitorilor, cari vorbesc toate limbile și au toate figurile popoarelor ce se întilnesc, se amestecă sau se vizitează aici. Portul-franc fără naționalitate al unui Stat nenațional.

*
* * *

O imensă trăsură cu patru locuri mă duce spre Miramare. Întiū alei largi, cu trecători rari: apoi, în dreapta, dealuri, cu o vegetație admirabilă, în stînga, Marea, cea mai albastră

859401

și mai lină din toate mările. Cîteva case răsar din frunzișul lucios al alămiilor.

Drumul urmează neconținut linia șerpuitoare a țărmului. Prin aierul limpede, care lasă ochiul să vadă departe și lămurit, pata albă a castelului se deosebește îndată. E așezat chiar pe priporul mării, dominînd-o cu turnul și păreții săi crenelați. Neasămănate grădini încunjură acest castel, de o așa de pură și poetică frumuseță. Florile nu se culg, nici nu se dau, și prin unele unghere de umbră pămîntul e acoperit tot de revărsarea petalelor albe ale cameliei.

Miramare a fost odată un cuib de fericire princiară. Apoi într'o zi stăpîinii tineri și mulțamiți ai acestor locuri s'aũ dus să caute foarte departe o coroană împărătească, ei cari stăteau destul de sus, printre mai marii lumii acesteia, ca să n'aibă nevoie de dînsa. Maximilian a murit de glonț și Carlota s'a întors nebună. Castelul nu s'a ruinat ca în legendele tragice, care fac ca piatra să simtă durerile celor ce aũ fost fericiți într'însa. Alb și armonios, el privește azi ca și atunci la marea cu apa schimbătoare ca și noroacele vieței.

Spre Veneția.

Un cer limpede de cinci ceasuri dimineața. Trenul se coboară din Alpi. O admirabilă cîmpie verde, nespus de *umanisată*, în care pretutindenî se vede o influență culturală de veacuri. Salcîmi mărunți o acopăr, păpușoaie înnalte, care se culeg, vii pline de struguri cu boabele mărunte, printre trunchiurile sprîjinitoare ale plopilor.

O biserică lungă, roșie, cu ferestrele avînd ^{arcuț} bolta foarte eliptică. Turnul în patru colțuri, de cărămidă negricioasă, aruncă sus un altul, trandafiriu, crenelat, cu înfățișarea unui potir de floare enorm. Mai multe alte turnuri asemenea se desfac din masa grămădită a ca-

selor cu obloane, pe care le acopăr oale foarte bulbucate, roșii și negre. E Conigliano.

Biserica din Vasiano, joasă, cu două turnuri sprintene; e boită roșu-aprins și se ivește din mijlocul șirurilor de salcîmi, cu forme capricioase.

Lancenigo : sînt vre-o șese ceasuri. Satul va fi la cîmp ; dincolo de gratiile porții închise a stațiunii, un drum pietros, foarte alb, se înfundă în verdeața, care acopere și ascunde tot. O fată cam de doisprezece ani vine întîiu : într'o rochie neagră, coperită cu un șal negru. Are fața regulată, smeadă. Se lipește foarte cuminte de gratii și se uită cu luare aminte la noi. Un sunet limpede de roate, cu un pocnit mărunț de copite : țeranul din cărucioară își leagă de un gard măgărușul meditativ, cu două roate în jurul ochilor serioși : aceștia și un tremurat distras din urechi — ca o ridicare din sprînceană omenească — îi dau o înfățișare de om studios și răbdător. Stăpînul se așează și el la poartă, lîngă un lucrător tînăr, cu fața obosită. Apoi alți doi localnici, dintre cari unul, cu un lanț greu la ceasornic, are mersul si-

gur al unui stăpînitor de noroade, se coboară dintr' o brișcă. Toți cinci nu vorbesc nimic, ci se uită, în liniștea dimineții, care pare că li impune.

Pronti!

Cu o scîrșitură prelungită, trenul se dezlipește din loc. Aceiași cîmpî mănoși, cu iarba deasă. Fînul cosit înnalță căpiți rotunde, lîngă casele roșii, pitite între salcîmî și plopi. Șanțurile ridică din verdeața lor parfumată potire albe de rochița rîndunelei, vrîstate delicat cu vioriū.

Pajiștea e stropită cu flori galbene, vinete, mai ales vinete, a căror culoare învinge une ori uniformitatea verde a cîmpului. Umbrosul Mestre, pe care l-am străbătut altă dată, cu apa sa roșie-cafenie, coloana-î venețiană și amintirile de răscoală contra Austriei.

Apa lagunelor începe a mînca uscatul, răs-pîndind ochiuri mari albe prin verdeață. Ne apropiem de împărăția mărilor. Trenul merge pe un pămînt creat, dincolo de apropiatele margini ale căruia se 'ntinde marea nesfirșită. În dreapta un ostrov mic, cu casele trandafirii. Cîteva luntri negre, și cea d'întăiū

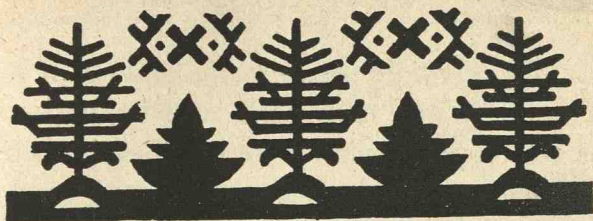
gondolă, cu doi cîrmaci aplecați de-asupra lopeților.

Un colț de Veneție, foarte frumos și foarte murdar. Santa Maria ai Scalzi și San Simon Piccolo, supt cupolele lor albastre. Grupe de turiști foarte ordinari, pe cari îi chiamă expoziția dela *giardini pubblici*. Mutre în uniforme, mirosind bacșișurile cu nasurile lor coroiete. Negustori de *ricordi*¹. Și un aier nerespirabil, un sirocco înnăbușitor și umed asupra însușirilor căruia se ceartă chelnerul venețian al restaurantului cu colegul său, care e din Piemont.

---

¹ Albumuri ale orașului.

Viața în Veneția.

Plecî de la *riva degli Schiavoni* și apuci una din stradele, totdeauna umbrite, ce se revarsă într'însa.

De amîndouă părțile, case foarte înnalte, ermetic oblonite, unde șed mai mult străini, cari se întorc seara. Stradela dă într'o piață de douăzeci de pași încunjur, în mijloc cu o frumoasă fîntînă veche. Un colac de piatră sculptată, de-asupra căreia stă un capac de bronz. Apa curge la mișcarea unui mîner de fier, care sună toată ziua în mîna copiilor cu ochii negri, *zittlelor* scărmanate, care poartă, cu o euritmie antică, de-asupra capului său în mîni, căldărușele de aramă stră-

lucitoare. Piața e un *campiello*, unde la nevoie se pun cămășile cartierului la uscat, unde, de obicei, copiii vecinilor se joacă și se ceartă. Păreții înverziți ai caselor d'împrejur răsună toată ziua de clempăneala papucilor de lemn, de chiote ascuțite, de rîsurî limpezî și de certe care ar înfiora pe demonii din iad.

Aceasta, ziua. Am uitat să vă spun că numele pieții e *Campiello del Vin*. La căderea serii, umedele crișme de supt case se umplu de marinari cu gîturile goale, de *facchini* flămînzi și de gondolieri fără lucru, de vagabonzi cari nu-și aduc aminte de cînd n'au mai pus mîna pe o vislă, de cînd n'au înghițit o bucată de carne. Mesele sînt soioase, fără culoare; lămpile fumegă: un miros de vin înnăcrit, de sudoare, de pește fript în oloi se răspîndește pînă în piață. Toți cîți intră, sînt prietenî, cel ce are și cel ce n'are: viața italiană nu desparte chinezește clasele. Agentul vamal, *guardia daziale*, cu galoanele galbene, bea alături cu contrabandistul, pe care va trebui să-l prindă mîne. Totdeauna se găsește cineva care cîntă: adesea din gură, într'o țară unde *vocile* se află și printre hamali; alte ori din instrumentul național, ar-

moniul, saŭ din vre-o *ocarină* cu sunetul în-nădușit. Și ce mai bătăi homerice se dau după miezul nopții, uneori cu lux de *coltellate*, într'o țară unde sîngele e iute, viața fără preț și principalul: plăcerea și zgomotul.

Dacă suni acuma la una din ușile ce dau în spre piață, dacă tragi în spre tine mînerul de metal usat de mai multe generații de locatari, signora Bruna se va ivi neapărat la una din fereștile ce, foarte sus, împodobesc zidul vechiŭ al casei, și va spune reglementarul «Chi è». O umbră de femeie: gîrbovă, cu fața boțită, părul alb ridicat spre creștet și niște ochi ageri, de o șiretenie minunată. Ușa se deschide de sus și o pocnitură anunță celui ce așteaptă, că operația e îndeplinită. Intri: o scară nesfîrșită, întunecoasă și îngustă.

În întunecimile de jos se deosebește slab ceva care pare, și este, o fintînă și multe alte lucruri al căror rost nu l-am aflat nici odată. De-asupra, odăile sînt grupate ca niște chilii în jurul salei din mijloc, care n'are ferești la stradă și e totdeauna întunecată. Aici, ca în atriul celor vechi, se adună însă toți locatarii casei. Distincțiile de rang nu există.

Signora face cafea, o locatară coasă, o ordonanță de marină fără treabă gustă plăcerea de a sta răzimat de ușă. Une ori se cîntă din piano, din gură. Se doarme mult, căci sîntem în Iunie și odăile cu obloanele închise sfātuiesc spre lene și odihnă. Stradele sînt mai mult goale; numai curierii negri și piperniciți mișcă, mergînd cu o grabă relativă, picioarele, mînille lăsate în voie, capul greu de căldură și somn. Cineva a sunat la ușă: e jurnalul, jurnalul *mieu*, cu plăcerea zilnică pe care o aduce celui înstrăinat povestea rău stilisată a miseriilor naționale. *Signora* coboară pe fereastră panerul corespondenței, care se ridică, aducînd mult-așteptatul petec de hîrtie.

Se face seară. *Serva* signorei pregătește o masă italiană, răpede pusă la cale. Locatarii încep ziua, se coboară în stradele, unde lumea se inghesuește.

În aier e o relativă tăcere. Se aprind în îngusta șuviță pietruită ce ne desparte de casa vecină fînairele fixate în ziduri. Obloanele sînt pretutindenî date la o parte, și fiecare expune pentru vecini viața sa de vară,

cina frugală, grămădirea capetelor familiei în jurul mesei pe care fumegă supa cu macaroane de un metru.

Acuma e cu totul noapte. Trebuie să fie stele și lună plină, căci aierul e foarte luminos, dar, ca să te încredințezi, se cuvine să mergi pe piață. Aici privirea ce se ridică în sus, e oprită de pereții casei vecine, — așa de vecine !

Un sunet de o monotonie oșobitoare : infanteriștii de la casarma S. Zaccaria învață începutul marșului, numai începutul. Marșul are un ritm pripit, gîfiitor, care devine cu neputință de suferit cînd îl auzi o vară întreagă. Marile mase de piatră ale palatelor fac să răsune mai ascuțit trîmbițele.

În casarmă sună stingerea focurilor, și atunci se aude, îmblîzită de depărtare, bucata de operă pe care o cîntă *banda* pe piazza San Marco, unde e acuma Veneția întreagă. Apoi prin această pînză de armonie se amestecă armoniile, țipete, rîsete, certe de femei furioase, miorlăituri de pisici flămînde, care iese, cu spînarea prudent rotunzită, dintre gratiile de fier colbăite ale pivniților.

Apoi către miezul nopții serenadele. Si-

gnora e de părere că musicanții trebuie udați cu apă.

* * *

Flotila englesă vine la Veneția. La Palermo a fost primită cu o strălucire deosebită, și aici se zvonesc lucruri foarte mari, serenade plutitoare, iluminarea pieții, banchete la Prefectură.

O admirabilă dimineață de Iunie: tot aierul pare o lumină. Laguna e albastră ca un lac din pădure. Pe cheiuri, pe strade, lumea gătită așteaptă. Fete cu șalul negru obișnuit, lăsându-se în triunghiul pe spate; foarte multe uniforme; toți Englesii din oraș; în frunte *facchini*, cari așteaptă de la oaspeți bacșișuri grase.

O detunătură din spre Malamocco, apoi o alta, a treia, după care un nou raș alb se ridică de-asupra grădini publice. O corabie vine înaintea, o chiurasată enormă, purtând sus pe catarg, pe lângă steagul național, pe acel al amiralului. Botul ascuțit taie cu o măreață liniște apa fără valuri a laguneii: almurile sticlesc la soare. La oare-care distanță vine a doua corabie, apoi a treia. Vasele ita-

liene cu catargurile pline de stegulețe salută, avînd tot echipagiul pe punte.

Se desface o luntre de pe corabia amirală, pe care o ieaū drept țintă gondolele curioșilor și mai ales cele libere. Lumea așteaptă pe cheiū, într'o neconținută foșnire de evantaliū.

În luntre sînt cîțiva ofițeri îmbrăcați civil și un singur marinar în uniformă, care duce corespondența și actele de sănătate. La debarcare, e o îngrămădire, un freamăt, un sgomot de glasuri... Din mulțimea care se strivește apare în sfîrșit curierul: un băiat blond, roșu, cu picioarele lungi, care merge colosal de iute, cu șapca lată așezată pe-o ureche și ghiozdanul de piele la șold. După dînsul, facchini, soldați, fete cu șaluri lungi, copii, cari sar într'un picior. În ochii curioși cari urmăresc pe Engles prinzi un fel de dorință de a pipăi pe străin pentru a-l cunoaște mai bine.

*
* * *

Seara e nouroasă. Pe marele fond negru ca cerneala al lagunii se desfac corăbiile luminoase. Vasul amiralului își zugrăvește în noapte întreg scheletul scînteietor. O navă

italiană poartă un brîu de fîinare mari, cu colorile naționale. Din cînd în cînd focuri bengale fac să răsară din întunec turnul de la San Giorgio, cupola S. Mariei della Salute, într'o aureolă roșie.

Piața e splendid luminată ; turnul Sfîntului Marc, fațada basilicei, se desfac în cele mai mici amănunte. Fereștile Procurățiilor scînteie ca pentru un bal strălucit. Musica militară cîntă, și e foarte multă lume, între care cîțiva voi-nici marinari englesi. Se așteaptă *serenada*, al cărui program se vinde.

Se opresc în sfîrșit cîteva luntre, care încarcă un fel de parî lungi. La fiecare mișcare în întunerecul apei, lumea se grămădește nerăbdătoare. E acuma... Nu, — iarăși o luntre cu parî ; nimic. Apa e neagră ca iadul ; luminile se sting pe catarguri ; numai pe marginile vasului amiral a mai rămas un brîu de lumină, care se știrbește și el pe încetul. Marinarii englesi s'aū dus. Gardiștii nu știu nimic : «trebuie să înceapă îndată». Sînt 11 ceasuri, și marea trimete un vîntișor rece, care te taie la oase. Lumea așteaptă cu programul în mîină.

Și firește că n'a mai fost nici-o serenadă,

dar acest popor se distrează și așteptînd. Piața era foarte luminoasă și muzica militară cînta bine...

* * *

În Veneția, plouă mult. Sînt dimineți de frig umed, de cernut mărunț de apă, care ți se pare nesfirșită. Ceața învăluie marea, și norii cenușii, cari se leagă și se desfac sus, dau laguneii o înfățișare tristă și murdară. Aierul înnădușitor e plin de mirosurile grele, pe care umezeala le oprește de a se pierde. Fără de marele fermecător, soarele, toate par mucedă, glodoasă, murdară.

Iată însă o adevărată ploaie de miazăzi, o rupere a cataractelor cerului :

Grădina publică e plină de lume. Marinari de pe vase străine, femeii în alb, cu frumuseța delicată și aristocratică, turiști răzimați pe balustrada de piatră, privind acea mare albastră, care e tot aceea, dar veșnic alta. Supt unul din arborii de lîngă intrare, obișnuitul bătrîn cu plete albe, care face propagandă unui grup de lucrători fără lucru, și, lîngă basin, copiii scărmanați și mînjiți pe față, cari, între două alergături nebune, pri-

vesc cu ochii mari atenți la peștișorii cei roși, ce-și mlădiază în apă cozile suptiri și elegante.

Din spre Lido, un nor greu vine încet. Se aud cîteva tunete, care par a veni de foarte departe, din adîncimile orizontului. Și vîntul, prevestitor al potopului, prinde a sufla rece ca ghiața, răscolind frunzele uscate ale cărărilor.

Sîntem abia la poartă, într'o îngrămădire desperată, cînd cele d'intiîu picături largi în-negresc rășchirat năsipul. Apoi e o prăpădenie, o revărsare de apă neînchipuită.

Într'o clipă, peronul unei biserici apropiate e plin, căci, trăsura neexistînd, adăpostul trebuie căutat într'o casă. Nimeni n'are umbrelă, dar aceasta n'ar folosi de cît ca să supere pe vecini. Apa vine din toate părțile, cu vîntul turbat, care o frămîntă. În cîteva momente, hainele noastre sînt ca ale unor înnecați.

Și ploaia cade neistovită. La doi pași nu se vede nimic, decît mișcarea apei ce se prăbușește asupra stradelor, care sînt rîuri. Unul mai nerăbdător lasă adăpostul, care ne ferește așa de puțin, și fuge nebun spre casă. Apoi altul și altul. Podurile sînt sărite în trei pași, picioarele înghețate mînîncă distanța.

În sfîrșit... și, pe cînd, ajuns la raiul, dorit cu atîta patimă, al coperemîntului adăpostitor, aștepți să ți se deschidă ușa, peste stradele, acum cu totul deșerte, potopul se azvîrle, cu un zgomot pe care înnaltele mase de piatră ale caselor îl fac și mai asurzitor.

*
*   *
*

De cite ori se face seară, ești sigur să auzi pe «povera figlia».

Individul cu acest nume e un fel de cerșetor bătrîn, cu fața înnegrită de soare și părul tuns scurt pe capul rotund ca o minge. Minile-î foarte lungi trec de genunchi, pare-că, și-î dau înfățișarea unui orangutang. Poartă saboți și o haină care, din neagră ce a fost, a ajuns verde și acuma bate simțitor în galben.

Se oprește în mijlocul stradelei înguste pîndind ferestrele cu ochiu-î negru, foarte ager. Apoi își scoate politicoș, spre cele patru colțuri ale lumii, pălăria lui descolorată și fără formă. În sfîrșit cîntă, jucînd în aceeași vreme un danț grosolan și necuviincios. Din versurile pe care le stropșește cu glasul răgușit de bețiv se înțelege numai din cînd

în cînd acest refren de cançonetă sentimentală: «*povera figlia, povera figlia*».

Un ban cade dintr'o fereastră și, bătrînul se face a nu-l găsi, cu strîmbături foarte caraghioase, menite să îmbogățească recolta. Lumea rîde, și alți bani se aruncă. Cerșetorul e vesel și fața lui, minunat de mobilă, se face din ce în ce mai desăvîrșit comică, mișcările ajung mai artistic ridicule: moșneagul are o mare ștofă de comediant, de sigur.

Gologanii aū contenit, dar «*povera figlia*» așteaptă încă, apoi începe de la capăt cîntecu-î unic. O servitoare aruncă: haina galbenă capătă, atinsă, coloarea-î primitivă, din timpuri imemoriale. Cîntărețul se răpede, cu o schimonositură nouă, spre păretele opus, unde altă aruncătură de apă îl lovește pe cap. E o veselie nebună la toate fereștile deschise. «*Povera figlia*» vrea să fugă, dar un lucrător tînăr, pe care-l îndeamnă ochii frumoși de după obloane, îi taie calea. Cerșetorul nu mai rîde, și fuga lui umilită, între izbiturile bărbatului și aruncăturile de apă ale fetelor, înfățișează cea mai adîncă umilire pe care o poate vedea cineva: capul pe care l-a descoperit spre a-și feri restul de pălă-

rie, acest cap de nenorocit și de degradat, e alb ca omătul.

* * *

Alți cîntăreți, nespuse de drăguți aceștia. Doi copii, un băiat și o fată, de opt pînă la zece ani. Amîndoi sînt foarte frumoși, cu ochii adînci și niște lungi gene negre, care sînt de o nesfîrșită poezie. El e îmbrăcat ca un elegant din vremea Imperiului : redingotă neagră strînsă pe trup, pantalonî de catifea pînă la genuchî, pantofi cu fîong și un cilindru cu fundul evasat, peste plete lungi. Ea are portul de Grecoaică : un pieptăraș verde fără mînece, o fustanelă învoaltă, papucei galbeni cu virful ascuțit și un fes pus pe o parte, cu canaful lung de fir bătîndu-î umărul. Ea cîntă din gură o serenadă și el lovește cu energie și aplomb coardele unei ghitare. În aruncătura degetelor, în posa cilindrului, în accentul cîntecului, cînd el începe la rîndul lui, e o ștregărie de copil admirabilă. Ce potop de *soldini* se revarsă pe piatra stradelei ! *Artiștii* mulțămesc și, luîndu-se la braț, foarte serioși amîndoi, pleacă înnainte, supt atîția ochi înduioșați.

* * *

Într'o Duminică la Lido. Vaporul e cu desăvîrșire plin: foarte mulți copii și străini, veniți din alte orașe ale Italiei, pentru băi. E una din zilele frumoase din Veneția: aierul e limpede și răcoros, marea și cerul absolut albastre.

În dreapta, «*San Lazzaro degli Armeni*», unde aceștia, mekitariștii, au tipografie, școală și mănăstire; alte insule mai departe, ca niște orașe de marmură albă plutitoare pe un luciul netulburat.

Debarcaderul e lângă un sîmbure de case: casinul, stația tramvaiului, cîteva vile. Copiii stau în admirație înaintea celor doi cai plictisiți, cari așteaptă ca trăsura să se umple de lume: doi cai, doi cai *viți*! Un animal, care nu se vede, neapărat, decît Duminica sau în zilele de plimbare, printre gratiile porții, în insula vecină a grădinii, unde stau trupe călărețe.

Da, cai, și alte creaturi extraordinare, între care foarte mulți cîni. (Venețianul nu e deprins bine decît cu pisica, animalul colturilor întunecate și umede, iubitoarea săriturilor peste canaluri și rătăcirilor prin dedalul coperemintelor de palate.)

Pe cînd, într'un sunet argintiû de clopoștei, tramvaiul pornește, mă depărtez printr'o cărare strîmtă, care desparte grădini țerănești cu verdeața bine îngrijită și îmbielșugată. Treci printr'un gard neînterupt de flori, cu înfățișarea străină, cu care fluturi pe cari nu-î cunosc se confundă aproape. E trecut de amiază, și supt căldură toată această țară verde pare cu desăvîrșire pustie.

Cărarea duce spre Mare. E din ce în ce mai nisipoasă, pînă cînd florile dispar și vegetația e închircită, rară, mînjită de praf. De pe un vîrf de moviliță nisipoasă, Marea se vede.

Nu apa liniștită a lagunelor, ci Marea, Marea liberă, capricioasă și măreață. S'a stîrnit un vînt destul de puternic, și priveliștea e fără păreche.

În fund, la atingerea cu cerul, o mică flotă de pescari se duce, ca un stol de mari păsări albe, plutind de-asupra apei, fără să miște aripele ascuțite. Valurile albastre-întunecat aleargă nebune spre țerm, pe care-l acopăr lacome, stropindu-l cu spumă. Și, la retragerea lor pripită, crabî mărunți, ca niște painjenî extraordinari, se luptă să se ție de din-

sele, înnotînd din răsputeri. Cei mai mulți rămîn pe nisipul jilav, în care se cufundă, alătura cu scoicile albe, violete, cu frumoașele eventalii vinete și albe, care crănțane sfărîmîndu-se supt picioare.

E aceeași Mare și sînt aceleași valuri care se năpustesc spre țermul incrustat cu scoici multicolore, dar vremea trece fără s'o simți. Și soarele e departe către Apus, cînd te gîndești la plecare: în fund Adriatica rostogolește valuri de aur topit, care te orbesc.

Văzută de pe vaporul care se întoarce, Veneția pare alta. În față, marmura grădinii regale, piața și Palatul Ducal, trandafiriu ca un cer de dimineață înaintea de răsăritul soarelui. Peste oraș și peste ape, plutește o dumnezeiască și solemnă liniște.

Plecî dintr'un colț de chei singuratec spre Murano. Aici nu se îndeasă turiștii roșii și turiștii palizi, Rusoaicele urite, cu ochelari albaștri, burghesii francesi cu figura mulțamită, Nemții metodici și ciudații părinți ai turismului, Englesii. De altminterea, nici nu e vremea lor: e numai în cele d'întăiu zile

ale lui Mart, și soarele zîmbește abia cînd ajunge să înfrîngă negurile în care se înfășură iarna care fuge, după ce a stăpînit încă pînă dăunăzi, acoperind de țurțuri groși fîntînile.

Tovarășii de drum pe vaporul mare și cam grosolan sînt lucrători în bluse albastre, preocupate și frumoase fete voinice cu bogatul păr roșiatec, care rîd, rîd, nu ca o primăvară, ci ca o vară caldă și fără griji. Merg ca la o nuntă, și de sigur că lasă în urmă vre-o fabrică neagră, unde aū muncit zece ceasuri în aierul greū, de-asupra unui canal muced, cu singurătatea înverzită de mușiță.

E spre sară, și acum e ceasul cînd laguna se destăinuiește. Întinderea nesfirșită, sămănată cu pari cari înseamnă drumurile, nu arată să facă parte din aceiași mare. Sînt lacuri albastre, cu fundul adînc, sînt vîrtejuri negre, sînt mlaștini verzi, sînt șuvițe de argint sau de oțel; unde viorii lunecă peste tot ca niște nori suptiri pe întinderile de sus. De-asupra, seninătatea blîndă a cerului, pe care-l încruntă de sînge apusul.

Iată Murano. E așa de mică insula, acest popas locuit în mijlocul pămînturilor înecate! Dar ce nu e într'însa? Aceleași canale pre-

sărate cu paie de mindire și cu ierburi de bucătărie și cu funduri de pălării părăsite, trec supt zidurile nouă ale fabricii ce bubuie de mișcarea gifiitoare a aburului, se strecoară înaintea piațetei pe care o stăpînește vechiul turn mîndru, oglindesc mai departe părășii înnalți, străbătuți de ferești, și mai mari și mai mici, și mai sus și mai jos, în care gospodăriile sărace se vădese prin rufe atîrnate, prin cîte o oală de flori, prin vre-o bătrînă uscată ca pergamentul și murdară ca o talpă saū prin părul zburlit de-asupra ochilor ce rîd, aī copilei.

Și iată un colț de pustietate, cu locuri goale, grădini sălbatece și o biserică încuiată, în care nu se mai slujește de multă vreme. Aici a fost odată mănăstirea Sfîntului Matei din Murano, unde a stătut Mărioara din Pera, sora unei Doamne muntene din al XVI-lea veac; aici i-aū sosit scrisorile grecești ale surorii, Ecaterina, și ale nepotului, Mihnea-Vodă, și aici, în această risipă umedă, ū este și mormîntul.

N'a cunoscut Veneția cine nu s'a rătăcit într'insa. Mergi pe malul de marmură al canalului, și de-odată el dispăre, lăsînd palatul să se scalde singur în apele verzi, tulburi. Urmezî strada bine îngrădită, tărcată, zgomoasă, plină de mirosul peștilor fripți și al legumelor stricate, al măămăligei proaspete și al brînzeturilor galbene și albe, — și iată că zidul din fund, peste care se ridică, nobili, doi-trei copaci bătrîni, chiparoși veșnici și triști, te-a oprit în loc. Apuci ușor mai în dreapta sau mai în stînga prin încurcătura ulicioarelor și potecilor pietruite, și te trezești în necunoscut, care e poate ceia ce cunoști mai bine, văzut din altă parte. Te îndrepti după un turn ce pare aproape și el îți pierd d'innaintea ochilor atunci cînd ești tocmai la picioarele lui.

Rătăcitul simte o adevărată groază mai ales noaptea: felinarele sînt rare, casele nu luminează prin ferești, căci sara chiamă pe toți locuitorii în piețe, prăvăliile sînt strînse în anumite artere mai însemnate, gardiștii cu fireturi albastre, cei cu tricornuri negre, carabinieri cu uniforma napoleoniană nu se văd decît la răs pintii și răs cruci. Oamenii ce

se furișează, uitindu-se pieziș, oameni săraci și nenorociți par că stați la pîndă la ușa pivniților, în marginea apei moarte, lângă podul ce poate ascunde pe cel ucis și pe ucigaș. Din cînd în cînd se fură, ce e dreptul, punga vre-unui *signore* singure, care a întîrziat, dar altfel oamenii sînt buni, neașteptat de buni: ei nu te supără prin prea multă curiozitate, îți răspund îndată și te îndreaptă cu plăcere.

Dacă nu îndrăznești a vorbi, cel mai bun mijloc e să mergi încotro vezi mai multă lume. Din *stradelă* și *campiello* vei trece în stradă și *piazzettă*, și, după citeva schimbări de cale, în dreapta și în stînga, te vei găsi în marele salon luminos, vesel, curat, în acea piață a Sfintului Marc, unde s'a încoronat odată splendida regină Veneția, care privește acum, răzimată pe ruina turnului glorios, marea pustie de corăbii și bogății.

Ferrara

Spre Ferrara. Mestre, Marano, Dolo. Brenta scăzută, cu insule mari nisipoase în valurile-î galbene. Padova, unde Joi se serbează comemorația de șapte veacuri de la moartea «Sfintului». Stația rămîne în urmă, și de o dată un cimitir alb se ivește, iar, mai departe la stînga, dincolo de copaci, toată gloria orașului. La capăt, ochiul se oprește asupra haosului arhitectonic, bogat în cupole, al lui Sant'Antonio.

Cîmpii sînt mari, săraci. Îndată după Veneția răsar casele acoperite cu stuh, avînd cruci la colțuri. Popușoi sînt mai mici, via e închircită, făcînd une ori silinți lacome către trunchiul ocrotitor al plopului vecin.

În pământul umed, sălciile se nasc din bielșug, acoperind une ori, ca o pădure mătăsoasă, tot orizontul pînă departe. Vin cîteva miriști; apoi, din ce în ce mai dese, sămănături de cînepă: curățite pînă la vîrf, plantele înnalte și suptiri poartă cu greu smocul frunzelor rămase. Picură, pare-că, de oboseala bătrăneții lor vegetale: rîvnesc la soarta celor ce, așezate în clăi, își usucă la soare fibrele îngălbenite. Țeranî cu pălăriile de paie aplecate pe frunte lucrează din loc în loc pe ogoare.

Din mijlocul cîmpiei verzi țîșnește un munte de cremene cenușie. Slaba verdeață care-l pătează, îi scoate și mai mult la iveală sălbătăcia lucie. În vîrf stă un castel ruinat, negru: un defileu de plopî triști și rari duce pînă la dînsul, ca umbrele vitejilor căzuți, păzind somnul veșnic al bătrînului împărat, mort. Un alt castel e înfipt pe muche: turnuri colțurate privesc pe de-asupra caselor roșii. Orașul e «muntele de cremene», Monselice.

Încă un riu galbăn. Rovigo își desfășură la capătul unei dumbrăvi de sălcii copere-mintele cărămizii, domul cu sprijinitori gotice și turnuri scunde. Alătura cu dînsul o îndoită clopotniță crenelată păzește, foarte

înnegrită. Alt riû: Pontelagoscuro. Apoi—
Ferrara.

*
* * *

O nesfirșită aleie de castani bătrîni, în cari *cicadele* țipă strident. Atîta zgomot se aude în căldura năprasnică de după amiază. Nici-un glas, nici-un vuiet de trăsuri. La o «tratorie» de cărămidă numai, o familie înfierbîntată de băutura se veselește expansiv, privind cu ochii înduioșați la drumul lat, cu desăvîrșire gol.

Ziduri înnalte roșii, cu tencuiala ciuruită, staû de amîndouă laturile. Pe de-asupra lor se revarsă prisosul bogatei vegetații d'innăuntru: crengi prăfuite, șfichiuri de plante acățătoare. Și neconținut nimeni...

A! iată cineva în sfîrșit: o babă cu ochelari, care, trîntită în iarbă deasă, cetește o carte, țîind-o depărtată de ochii ei presbiți. Apoi un velocipedist, năcăjindu-se pe aparatul său, trece ca un fulger. Pe una din băncile de piatră, un ipochimen galonat, desemnînd în năsip, lămurește ceva — în această țară de egalitate între ființele omenești — unui vagabond fără fund la pălărie.

Aleia se rotunzește într'o piață și pe această piață se ridică ceva roșu, de o măreție și o frumuseță deosebită. Turnuri masive, zdrene ca un munte, șanțuri late, pe care plutesc lungi ierburî de apă, poduri ce se ridică, bolte întunecate, care așteaptă luntre ce nu vor veni nici-odată, ferești mărunte, adîncite în gigantica grosime a zidurilor. E castelul din Ferrara.

Castelul acesta, zidit în al XIV-lea veac, a văzut toată fericirea și restriștea uneia din cele mai glorioase familii de tirani ai Italiei. Casa de Este a adunat în salele spațioase, cu poduri sculptate și pereții acoperiți cu fresce, tot ce frumuseța și talentul aveau mai ales. Căci, în al XVI-lea secol, stăpîna casei se chema Lucreția Borgia, blonda fiică a Renașterii, pe umerii căreia clewetirea a aruncat cea mai sîngeroasă mantie de crime; oaspeții era messer Lodovico Ariosto și Torquato Tasso. Azi e prefectura unei provincii sărăcite, cu capitala pustie.

În Corso Giovecca, ce se desface din piața castelului, o poartă de palat deschisă lasă să se vadă citeva scurte, supțiratece coloane de

portice și o ușă cu gratii, care pare că e a unei biserici. O lume săracă se îngrămădește acolo.

În acest spital al Sfintei Ane, legenda a pus multă vreme închisoarea poetului cruciatei, a lui Tasso, înfierat ca nebun de mândria revoltată a lui Alfons de Ferrara. Cercetările moderne au dezvinovățit pe duce, căci nebunia poetului n'a fost o născocire infamă.

Sînt mulți totuși, cei mai mulți, cărora această spulberare a încă unei legende li lasă un adevărat gol în inimă. Căci, printr'o gîcire a frumuseții morale pe care o dă suferința, mulțimii îi place să împodobească cu cununa de spini a durerilor înălțimea intelectuală a geniului și sfințenia divinității.

* * *

În *Via Ariostea* stă casa lui Ariosto, foarte vizitată. Această localizare a măririlor, care *samănă* numai cu pietatea, le înjosește.

La numărul 67 din *Via Ariostea* a stat, în adevăr, un burghes al Renașterii, care se chema Ludovic Ariosto și care nu interesează în chip deosebit generațiile ce l-au urmat și-l vor urma.

În acest om apărea însă intermitent un altul,

o manifestație înaltă a umanității : *acela* nu locuia aici. Lumea întreagă era a lui, și el o străbătea cu iuțeala fulgerului pornit din mîinile lui Zeus. Vedea timpurile care fusesse și înțelegea cele care ar fi putut să fie, cunoștea lumi în care nu trăise, mai bine decît acei cari se aflau în ele ; dincolo de marginile cunoștințelor obștești, el zăria infinita splendoare a celor ce nu se pot cunoaște. Știa limba florilor, înțelegea tînguirea apelor și învălmășita plîsoare a pădurilor. Și, ca un nou Iehovah, chipuri noi ieșiau din mîinile sale. Ce are a face acesta cu omul modest ca avere și situație care locuia palazzinul din Ferrara !

Iată centrul orașului. O lungă clădire roșie, cu ferești gotice, o poartă, ai căreia ușori sînt o coloană medievală și un fragment de arc roman, mărgenesc de două părți o piață ; piața, salonul orașului italian, unde toată lumea se adună spre a schimba lucruri și gînduri. De a treia parte, se ridică trei fațade roșii-negre legate, despărțite în lat, în trei registre. E Domul, populat cu sfinții săi naivi și barbari din veacurile al XIII-lea și al XIV-lea. Pe

partea din fața palatului gotic, șirul de colonete ce se desfășură de sus, e de o fineță de lucru minunat.

E sara. Piața se umple pe încetul, pînă murmuie de zgomot. Obloanele și storurile de cînepă cafenie-roșie sînt date într'o parte: la ferești se ivesc fețe liniștite și frumoase, cu obrajii rotunzi și ochii adînci, bogați în gene. Scaunele de la cafenele cotropesc strada pînă la mijloc. Vînzătorii de harbuji tăiați, de mari persici catifelate, de alune în coaja lor verde, ghimpoasă, umplu văzduhul răcorit cu strigăte disarmonice și plîngătoare.

Ferragosto. O învălmășală nespusă în piața orașului cu înfățișare pustie. Prin porțile Domului intră și iese mulțimea gătită. Admirabile femeii îmbrăcate în bluse de colorii deschise, pe cap cu eleganta dantelă neagră a Venețienelor. Iarmarocul funcționează cu izbîndă. În mijlocul unui grup atent, o cucoană face reclama unui instrument de gîcire cu totul modern. În locul simpaticei fete legate la ochi, asupra pieptănăturii strălucitoare a căreia bătrînul tipic face pasuri cu bagheta, gîcitoarea de la Ferrara operează cu o mașină

la înălțimea veacului. O locomotivă de tichiea de mărimea unui in 8° e despărțită în trei compartimente; acoperișul de sticlă arată, plutind în apa camerei de mijloc, trei păpuși de porțelan, care se ridică și se coboară, când degetul apasă pe bucata de piele care o acopere. O sonerie electrică dă un glas magic acestei mașine impunătoare.

Femeia care stăpînește unealta drăcească, vorbește foarte iute și apăsător. Ochiul lacom care petrec publicul aș din cînd în cînd căutătura nesigură, învăluită, pe care numai desăvîrșitii șarlatani izbutesc s'o înlătore.

Din potopul vorbelor sunătoare se lămu-rește :

Per tradimenti, per furti...

O fată slăbuță, cu înfățișarea foarte naivă și foarte tînără, are ochii unei conștiinți frămîntate. Îi e rușine să întrebe cea d'întăiū mașina, dar nu se poate răbda. Puțin sînge se ivește pe obrajii albi, fără transparență. Cine știe? Aici inima bate de curînd, poate vre-un *tradimento*.

În auditoriū, cîțiva bărbați rîd, uitîndu-se, deși necunoscuți, unul la altul.

Mulțimea mă iea înnainte. Dacă aș mai fi

stat o clipă, vedeam biruința gîcitoarei. Vorba aceasta aprinsă încâlzește închipuirea; și apoi sînt atâtea întrebări care chinuiesc sufletele simple! Iubitul își deschide oare inima așa de întreg, cum îi deschide ea brațele? cugetă *zitella* cu genele umbroase. De ce s'a uitat ieri altfel, de ce a vorbit așa de mult și de iute, ca un vinovat, care vrea să se amețească? Ce vor fi făcînd bătrînii acasă, se gîndește soldatul de alături, care se preface a zîmbi, pe cînd o dungă adîncă de cugetare încordată îi taie fruntea. Îi vine în minte apoi scrisoarea din urmă, rămasă fără răspuns, semnele rele de la plecare... Mașina aceasta e așa de ispititor de complicată...

Vine întîiî unul măi curagios, zîmbește silit, se leagănă insultător pe șolduri. Mașina saŭ somnambula răspunde ceva, un șir de vorbe neguroase fără legătură, din care una *trebuie* să lovească ținta. Omul se schimbă la față, ochii zîmbitori se fac luători aminte în față palidă. Într'o clipă schimbarea a fost prinsă de toți presupușii sceptici: *ghicitoarea spune adevărat*. Și după cel d'întîiî vine altul, și altul, și alții. Piesele de 20 de bani se grămădesc în receptorul mașinei, și prezicătoarea,

încălzită de câștig și admirație, începe a lua înfățișarea unei sibile autentice.

Din Dom valuri de armonie largă se lasă peste mulțime înfierbîntată.

* * *

Cît de limpede a păstrat acest oraș decăzut fiosnomia vechii cetăți italiene! În moravuri, ca și în clădiri. Toată lumea-și vorbește, se cunoaște, străinul e semnalat îndată, privit cu un interes răutăcios: une ori ochii n'ajung, simți că ar voi să te pipăie.

O problemă: unde e Biblioteca?

Într'o *cartolerie*, doi domni în vrîstă se luptă de la onoarea de a mă îndrepta. Nu înțeleg nimic din discuția contradictorie și plec, hotărît să rătăcesc și să întreb din nou. Unul din luptători mă ajunge, un om nalt, slab, gîrbov, cu mustăți stufoase, albe.

E la Universitate, prin *via Mazzini*, a treia stradă la dreapta, și tot înnainte...

Apoi setea de a mă cerceta învinge, și mă întreabă pe departe:

È tedesco, ho sorpreso l'accento...

Nu sînt tocmai măgulit și arăt scurt naționalitatea mea. Domnul cel bătrîn clipește

des, își încrețește fruntea galbenă, apoi, în-seninându-se, răspunde :

— A da ! unde aũ omorît pe acel biet domn, *quel povero signore !*

Sînt compatriot cu asasinii lui Stambulov, și călăuzul mieũ se uită pe furiș la mișcările barbarului venit de așa de departe.

Mă plîng din nou, cam supărat, și domnul îndreaptă ;

— A da ! unde aveți pe regele acela A-lexandru.

Bun, sînt Sirb. Nu mai protest, și cetățeanul Ferrarei, mulțămît de cunoștințele sale geografice, începe să vorbească o limbă pe care n'o înțeleg de fel. Așa vorbă omenească n'am auzit în toate rătăcirile mele prin Europa.

Nenorocitul mă întreabă turcește.

* * *

Lungî strade, aproape cu totul goale. Trece doar vre-o femeie cu garafa de vin înfășurat în paie, pe care o aduce pentru cină. Șiruri lungi de clădiri, de pe care se cojește tencuiala colorată, lăsînd să se vadă altele mai vechi, de alte culori, pe cînd apa ulucilor răspîndește pe de-asupra dirî de ru-

gină. Văzute la soare de departe, casele acestea înfățișează cel mai neobișnuit, mai vioiu și mai frumos amestec de tonuri; pare că-s clădite din porfir multicolor. Palate mai mari, cu șuvițe de marmoră la muchi sau de-asupra porților; pe dinsele săpături de o nesfirșită delicateță, operă a maiestrilor cinstiți și răbdători din veacul al XVI-lea. Prin gratiile porților, de-asupra zidurilor, pretutindenă risipire de verdeață și flori; une ori un fel de potire lungi, de un roșu aprins fără pereche, înviorînd sufletul, lărgind ochiul.

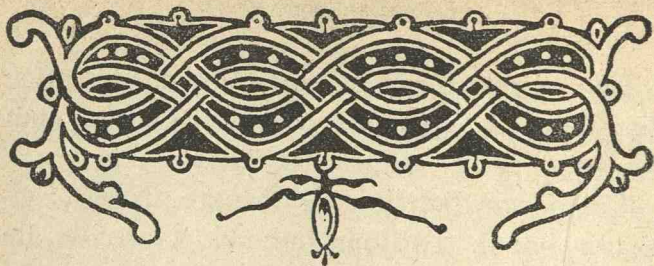
O stradă deșartă pe care o mîntuie o clădire oarecare, boită cărămiziu. În loc de trotore, un pavagiū de cărămidă așezată pe muche, datînd cine știe din ce timpuri. Tăcere desăvîrșită. O casarmă cu soldați extraordinar de rotunzi la pîntece. O crîsmă înnaintea căreia se joacă trei copii, cari țipă pentru a trece vremea. Înnăuntru, în odăile strîmte și negre, cîntă cu căldură o femeie nevăzută, și, pe zidurile roase, dincolo de care se ascund grădini imense, șopîrle verzi se strecură fricoase, cu un tremurat grăbit în tot trupul supțiratec și elegant.

Iată o galerie de tablouri, lipsită de orice distracție, în care poți vedea o pictură cum cetești o carte, singur cu dînsa.

Un portar bătrîn care dispare. Nici-un vizitator banal. Tablouri bune de Garofalo, de Dosso Dossi. Încercări naive ale veacului al XV-lea, cavaleri trecînd călări cu bandiera în mîna, scutarul în urmă și înnainte alergătorul cu steagul, supt colina Golgotei. O madonă care împarte mătăni, a lui Tintoretto. O viguroasă nuntă de la Cana, de Bononi. De un pictor ferrares modern, un palat luminat fantastic de lună, foarte dibaciū făcut.

La plecare, aceiași castani colbăiți, în cari țipă strident, cu voluptate, *cicadele*.

Din Tirol

— INNSBRUCK, BOZEN —

Diminează de Februar, senină și rece. N'a nins de mult în Innsbruck, așa că munții încep a-și pierde albul veșmînt de iarnă. Din loc în loc numai, în adînciturile capricioase, care-î brăzdează, zăpada trandafirică scînteie la soare.

Sînt atît de aproape înălțimile, atît de zdrobitoare pentru micimea orașului, încît le vezi numai pe dîsele împrejmuind din toate părțile un orizont înnăbușitor de îngust.

Întinderea e înlocuită prin înălțime. Ochiul nu privește înaintea, ci în sus. E înalt și cerul de o depărtare nesfîrșită, foarte luminos

acuma și rece. Nu e ca în Italia, un cer care chiamă la rugăciune, ci unul care pare c'o respinge.

Și totuși ce înălțătoare de suflet, ce evlavioasă e această natură întreagă! Innsbruckul e un orașel foarte pașnic, foarte plăcut, dar cea mai zgomotoasă capitală de pe lume și-ar liniști fierberea în acest văzduh imens.

Tot ce e omenesc e înghițit, anulat de măreția tăcută. E ceva nespus de religios într'însa: pare o biserică ideală, în care Dumnezeu însuși slujește o liturghie mută.

În aierul desăvârșit de limpede — ochiul cel mai slab deosebește căsuțele ascunse pe coastă, vitele ce se zbeguiesc pe culmi, țeraniî ce se strecură pe cărările prăpăstuite — clopotele sună. Nu e o greoaie armonie ca în așezările din șesuri: limbile de aramă cîntă aici musica simplă a clopotelor de turmă. Se aud toate lămurit, nici-un glas nu se pierde în celelalte; par'că simți răspîndirea undelor melodice în aier, stingerea lor treptată. Dar imensitatea le îmblînzește.

Supt parapetele înnalte, Innul argintiū trece. Un rîu de munte, limpede și harnic, care se grăbește vesel spre cîmpiile Bavariei, spre

măreța Dunăre, care-l așteaptă. Aici e numai o scurtă dungă strălucitoare. La un capăt și la altul, munții uriași îl înghit fără să-l poți urmări cu ochii.

Din turnurile bisericilor, care par, cu toată mărimea lor, niște jucării de copii, clopotele sună.

*
* * *

O suire pe munte. Întăiū banala șosea, bine îngrijită, cu otele curate, firme franțuzești, oameni, care se plimbă. Apoi drumul se face rău, îngust, cu risipiri de pietre pe alocurea. Nu e încă pădurea de primăvară, cu cărare veselă de iarbă tînără, cu crengile împoporate și pline de glasuri. Numaī brazii staū drepti, mișcîndu-se la bătaia vîntului fără un foșnet de frunze măi lămurit: sînt copaci pe cari cere o natură religioasă ca aceasta, făcliile fără de număr ale templului.

De odată vederea se deschide în spre oraș. Văzut de aici, fără comparație, el înseamnă ceva. Pare mare și e frumos: pădurile Innului, bisericile în stil iesuit, casele grămădite se strîng unele lîngă altele, în acest spațiu așa de mărginit. Innul strălucește metalic: îl

urmărești acuma până departe prin văile pe unde se strecură, văi pe care le-aŭ tăiat, în vremile de acțiune epică ale naturii, alte ape decît acest șivoiŭ strălucitor. De și e așa de departe, sunetul trîmbișilor unui regiment ce trece se aude ca și cum ar fi lîngă tine.

Un platoŭ pe înnălțimi, de la care duc alte drumurî tot mai sus. O înflorire de sfîrșit de iarnă pe pămîntul pietros, sămănat cu ace de brad uscate, care par cuie ruginite. Un fel de viorele vinete, apoi o floare albă ca ghiocelel, dar mai înnaltă, mai fină, cu niște stamine galbene ca aurul: un fel de crin delicat, care se nimicește îndată, ca o floare de omăt. În văi, negurile serii se aștern albastre.

* *
* *

Și acuma omăt, un omăt polar. Nu mai sînt munți, nu mai e cer. În aierul întunecat, pe care negurile coborite îl îngreuiе, fulgii deși ca o pinză cad liniștiți, une ori în mase mari de zăpadă legată.

Orașul e mărgenit de o șosea, și-l încunjur pe această vreme. Mărgenile munților, valea, acoperemintele sînt cu desăvîrșire albe: nefiind vînt, crengile îngreuiate ale copacilor

nu strică monotonia aceasta tăcută. Merg în urmele adînci lăsate de care: din loc în loc cîte-un copil, cu ghiozdanul de școală la șold, trece roșu și vesel de această splendoare iernatecă. Cimitirul e îngropat supt giulgiul fără pată așternut peste morminte.

Tăind ca fulgerul drumul, trece gîfîind trenul și, în aerul greu, aburiî ceî noi rămîn ca un lung balaur fantastic care abia se topește la marginî.

* * *

Acuma e pe deplin primăvară. Până la castelul Ambras, e un adevărat covor de flori. Amestec haotic de turnuri galbene, castelul archiducelui Ferdinand se întrevește din mijlocul copacilor bătrîni ai parcului.

Sînt pentru a nu știu cîtea oară la picioarele muntelui, pe care se sprijină zidirea, bogată de atîtea amintiri istorice. Cărarea ce ți se înfățișează e strîmtă și întortochiată între case și dumbrăvi, sămănată cu sfărîmături de marmură pestriță. Jos, în vale, e un Martie care se apropie de bogăția sfioasă a lui Maiu; la cîteva sute de pași pe costișă, curțile sînt pline de zăpadă imaculată. Cîteva părechî

țărănești băltăcăiesc înaintea mea prin lapovița în care dezghețul a prefăcut drumurile. Tipuri curioase, în fețele cărora se topesc caracterele a două rase: ciolane teutonice solide, acoperite cu pielea uscată și oacheșă a Romanului. Chipuri cu ochii negri, fața rotundă și brună, vulgarisată de roșata puhabă a Germaniei, aș o limbă potrivită cu asemenea trupuri: o nemțească armonisată, vocalisată, de amestecul cu pronunția clară a Italianului. Vorbesc puțin cînd sînt treji: aș tăcerea, dar și seninătatea țării lor idilice și mărețe. În castel, văd iarăși uriașele arme ale unor timpuri, mai voinice, mărunțișurile lăsate în urma lor de vremurile ce s'aș dus, ele aș de mici, acestea aș de mari și zgomotoase — ca prundul aruncat de mări și oceane de mult secate. În sale pline de umbră, de uitare și de farmec istoric, veacul al XVI-lea întreg îmi trece pe dinainte, în tablourile cojite, care atîrnă pe părăți: grasul Rudolf, principii austriaci, Ferdinand de Tirol, cu fața busnată, Filipina Welser, poetica Filipină, luată din dragoste de acesta — față rotundă, albă, cu ochii naivi și limpezi, — princese cu talia zdrobită de corsete ca niște platoșe, Turci și

Turcoaice, fiorosul Vlad Țepeș cu ochii extraordinari de mari, în fața smeadă și slabă, drăgălașul Ștefan Voevod al lui Petru Șchiopul.

* * *

Ploua la Innsbruck: trenul despică o mare de neguri. La casa de tir se aud împușcături ritmate din amîndouă părțile văii prin care trecem. Sînt culmile verzi pe care le ascunde acuma ceața, și pe aceia din stînga te duci, cale de ceasuri întregi, pe cărări de pădure, drumuri stîncoase, prin cimitire, care te împacă aproape cu moartea, la lacurile de sus, așa de albastre și de liniștite, supt cerul larg al platourile înnalte.

Amiază. Se face lumină, și, la îndepărtarea negurii, — ești în altă lume. Aă scăzut munții; nici văi adînci, nici coaste sure și prăpăstuite: de pe muncellele rotunde izvoarele cară pulbere granitică, cu colorî feerici: roșii ca para focului, albastre, violete ca ametistul. Tot pămîntul e acoperit de blocuri, de pietricele, de prunduri și țernă, multicolore ca niște aripi de fluturi. Cerul e mai închis și mai aproape. Aierul cald, ca dincolo de munți, în Italia. Un vînt abia simțit mișcă plataniî cu frunza lată,

piniî maritimî dreptî și negri, ca niște făclii funebre. Printre plopii cu frunză întreagă, aleargă vița de vie italiană.

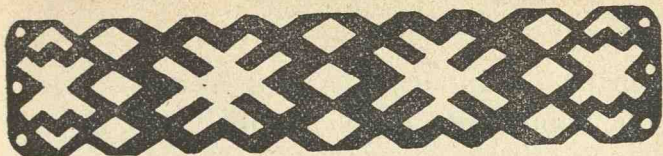
Și iată Bozen.

Grădini și iar grădini, cu trandafiri înfloriți, salcîmi albi, galbeni, roși și vineți, plante exotice cu colorile strălucitoare. E o nespusă lumină și un miros dumnezeiesc în aier. Mănăstiri vechi, biserici bătrîne, care sînt cu totul din Italia — așa de deosebite de stilul german, administrativ și rece al celor din Innsbruck. Un cimitir întunecat în flori, în care fluturii copleșesc pietrele funerare, supt naivele fotografii înroșite de soarele anilor. Portice aici și de-alungul stradelor, adăpostind un popor amestecat, pe care-l stăpînește verva și frumuseța Italiei. Turnuri romane se zăresc pe dealuri, cu cărămida arsă făcută pentru veșnicie. Peste zidurile vechi și joase ale grădinilor, se pleacă frunzele colțurate și cîrceii de viță, strugurii mirositori de salcîm albastru. Ca niște mere ce încep a se auri, portocale scînteie în mijlocul frunzelor lucioase.

Apoi, din fuga trenului, ce despică aierul purtător de mirosuri, Trento apare, risipindu-și în pulberea granitică, cu vegetația rară, bisericile italiene, zidurile roșii și casele ciudat clădite. Și apoi muncelele scăzînd până la dealuri, dealurile topindu-se în cîmpia maiestoasă italiană, singuratecă și tristă, peste care domnesc piniîi maritimîi imenși, cu frunzișul des și negru. Iată zidurile albe ale Veronei.

Parma. — Pavia.

De la Piacenza¹ înainte cîmpie bogată în vii. La stînga, în depărtare, seara zugrăvește cu albastru-vinețiu colinele de lîngă Apenini; la dreapta, orizontul pare mărgenit cu un curcubeu. Colorile de sus se pierd apoi în violetul dulce de pe margini. În trecerea repede, Reggio-Emilia se vede abia, prin cîteva case. Un șfert de ceas mai departe, din cîmpie se ridică cupolele și turnurile Parmei.

Parma e un oraș de vre-o 50.000 de locuitori, foarte grămădit și destul de frumos. Multă mișcare de lume, mai ales urîță, pe stradele fără coloare deosebită.

Are piețe largi — una cu statuia lui Victor-

---

¹ Lipsesc din manuscript capitolele: Bologna, Modena, Piacenza.

Emanuel, care e numai coif, mustăți și barbă, alta împodobită cu un Garibaldi de un realism simplu; o a treia, în mijlocul căreia se ridică, în marmură albă, fața lungăreață, melancolică a lui Parmegianino (Francesco Mazzola). Statuia lui Correggio e aproape lipită de clădirea în cărămidă goală, de culoare ștersă, care se chiamă Palatul Municipal. Acestea sînt gloriile Parmei, a cărei istorie politică nu e glorioasă.

Vechea cetate ghelfă din veacul al XIII-lea căzu, în cel următor, supt stăpînirea deosebiților tirani cari precedară și pregătiră dominația milanesă.

Nepotismul lui Pavel al III-lea o despărți apoi din trupul posesiilor Bisericii, făcînd dintr'însa un ducat pentru familia romană a Farnesilor, care domni cu strălucire. După doi Bourboni spanioli, nevrednica soție a lui Napoleon, Maria-Luisa, căpătă în 1815 ducatul, pe care-l stăpîni — gospodărește, spre mulțumirea tuturor — treizeci și doi de ani. Se îndeletnici în special cu bucătăria Curții, — biblioteca din Modena are o parte din socotelile acesteia, cu însemnările autografe ale gastronomiceî ducese; repară, catolică evlavioasă,

bisericile și clădi mînăstiri; restaură, de altmintrelea, căci era femeie bine crescută, camera lui Correggio la San-Paolo, și cumpără cu 100.000 de lei colecțiile orientale ale lui de Rossi; puse pe Canova să-i sape în marmoră fața de păpușă cu ochii oblici și nasul cîrn și pe Borghesi să o înfățișeze ca Minervă, în biblioteca fondată de Bourboni; își alege de soț, *innainte* de moartea lui Napoleon I-îu, pe șeful grajdurilor ducale, contele Neipperg, bărbat foarte virtuos. Înlătură astfel un element banal care ar fi scăzut ca poezie figura «Împăratului», așa de măreț în singurătatea nenorocirii sale. Cîțiva Bourboni fără relief — unul, mare crai, a fost ucis de un locuitor insultat — sfîrșesc istoria Statului neatîrnat al Parmei.

Cu mult mai însemnată i-a fost viața artistică. În veacul al XI-lea, Parmigianii și-au ridicat Domul. Fațada pătrată, cu colonele-î de marmură, e unul din produsele cele mai armonioase în simplitatea lor din Nordul Italiei. Veacul următor a văzut ridicîndu-se masa octogonală a baptisteriului de marmură roșie, cu ușile atît de îngrijit și de naiv sculptate. În al XVI-lea secol, Correggio și Par-

megianino aŭ risipit, pe prețuri de rîs, comori artistice pretutindenî.

Cel mai mare e Correggio, a căruia cupolă de la Dom întrece, spunea Tițian, volumul său de aur (azi umezeala distruge pe încetul măiastra revărsare de trupuri, care urmează în văzduh sufletul Mariei, ridicîndu-se la ceruri). Un maestru în armonisarea luminii cu umbra, în așternerea figurilor de o divinitate nespus de blîndă, în încondeierea chipurilor de îngeri cu pline obrazuri tandafirii. Cel mai mare decorator dintre toți pictorii Renașterii: nimeni n'a umplut mai artistic părății unei odăi decît dînsul la San-Paolo.

Pinacoteca, admirabil orînduită, cuprinde, pe lîngă cea mai bogată culegere de originale și copii ale lui Correggio, pe lîngă cei doisprezece apostoli sumbri ai lui Ribera, — ceva care interesează în deosebî pe scriitor și istoric, un mic tablou de un realism admirabil, iscălit I. H.: Erasmul lui Hans Holbein tînrul. Supt pălăria de catifea, o față slabă, cu nasul lung, ascuțit, cu ochii strălucitori. O față de o deșteptăciune șireată, care samănă cu a lui Ludovic al XI-lea; fața unui om

foarte fin, cunoscător de toate și săturat de toate, adinc cercetător de suflete omenești — : aceasta era ocupația mare a oamenilor acestei vremi.

Larga stradă modernă, care se chiamă *Corso Vittorio Emmanuele*, se îngustează după *Piazza Garibaldi*, între mici dughene, unde ispitesc mai ales puhabele prăjituri, în care se recunoaște influența culinară a Vieneșei Maria-Luisa. Case fără caracter italianesc special; în schimb, acest caracter îl au vizitatorii nenumăratelor *bottiglierii* și cafenele: țeranii cu fața slabă, aspră, cu privirea de o naivitate aproape animală. Întreagă piața e plină de dînșii; vorbesc puțin, în grupuri mici, saū, răzlețiți, privesc fără scop înaintea.

Iată un pod de piatră, cu o capelă la mijloc, d'innaintea gratiei căreia păzește o cerșetoare cu așteptările zadarnice. Dedesupt, numai prund răscolit și două băltoage comemorative; torentul Parma, furtunos și vioiū, de care se apără casele de pe mal cu înnaltele parapete de cărămidă, a fost sorbit de soarele veriū. Casele neorînduit aruncate, bisericile roșii-sure, cu prelungiri caprițioase de arhitectură, coborîndu-se prăpăstuit în va-

lea pietroasă, fac din acest pod unul din cele mai rare puncte de vedere. În dreapta, se zărește masa verde a foastelor grădini ducale, unde velocipedomania face jertfele sale obișnuite printre tinerii cu aptitudini gimnastice; în stînga vederea se oprește asupra înaltei dungii undoase a Apeninilor albaștri. Dincolo de pod, calea urmează, desăvîrșit de dreaptă, pustie. Trece o trăsură de familie, una din rarele trăsuri ocupate; o droaie de mici Parmigiani, cu mutre răutăcioase de oameni plictisiți o precedă și o urmăresc, țipînd. Înnainte, trebuie să fie o poartă; depărtarea, colbul și soarele opresc însă ochiul, așa că linia de case cărămizii pare nesfîrșită...

*
* * *

În noaptea fără lună, trenul încunjură niște înălțimi negre, ale cărora zimți enormi le arată a fi ruine. Sînt rămășițele zidurilor Paviei.

Trec printre nestrăbătute desigurii de copaci, care înnegresc tot, până unde poate străbate ochiul; apoi pe lingă o piață mare, cu o clădire înaltă, încinsă cu briie luminoase de ferestre mărunte, din alte timpuri. În sfîr-

șit. prin stradele întortochiate, strîmte, rău luminate, unde grupe zgomotoase se răcoresc înaintea porților vechi.

Ziua, înfățișarea e cu totul alta. Stradele sunt strîmte în adevăr, dar pline de lume ocupată. Un iarmaroc de cai face mai viu încă aspectul orașului, nu tocmai decăzut. Trec trăsurî de toate formele, în goana încercării; țeranî cu fața ciolănoasă și pielea arămită de soare se sfătuiesc, răzimați în bețe, ca niște bătrîni din vremurile patriarcale; înaintea cafenelelor, Bursei, zărăfiilor, la mesele ticsite ale hanurilor, mulțimea roiește. Pe stradele mărgenite de dughenî strălucitoare ale *Corsului Vittorio-Emmanuele*, grupe se încheagă, se desfac, se încrucișează, într'o frămîntare sgomotoasă. Fețele, afară de cîțiva *sportsmenî*, cari caută să-și piardă astfel vremea goală de oameni bogați, aû încreșitura calculatoare și ochii absorbiți ai negustorului în clipa socotelilor. Se lovesc, se calcă, se împing, fără să se trezească din visurile lor comerciale.

Lîngă piața iarmarocului, se aude un sunet de trîmbiți. Castelul Visconților răsare, cu fața sa de cărămidă, din mijlocul unei ver-

deți nespuse de bogate. E clădit în veacul al XIV-lea, ca mai toate bisericile însemnate ale orașului, clădiri ale celor d'întîi tirani din familia această iubitoare de arte. Domul e însă din al XV-lea veac, făcut supt ultimii stăpînitori din Casa Sforza ; pe cînd impunătorul San-Michele, cu bătrîna sa fațadă galbenă-cenușie, e o operă a veacului al XI-lea sau al XII-lea, contemporană cu domurile din Piacenza și Parma.

*
* * *

Din «piazza Petrarca», pleacă micul tren care duce la «Certosa», mănăstirea de cistercieni, care, împreună cu Domul din Milan, ar ajunge pentru a pune printre cei mai mari sprijinitori ai frumosului pe acel Giov.-Galeazzo Visconti, pe a căruia frunte dibace era să se coboare coroana Italiei.

După ce ieși din oraș, treci printre două rînduri de castani bătrîni, cu umbra largă. Dincolo de dinșii, un canal limpede, în care se răsfrîng arborii de pe margini. Un cal cu coastele numărate urcă, cu o răbdare dure-roasă, mari luntre pîntecoase, pline cu pietriș.

Un sat. Apoi iarăși grupe de copaci de

amîndouă părțile, și canalul cel limpede. Stația la care ne oprim, poartă o inscripție bi-glotă, italiană și francesă, care anunță apropierea mănăstirii.

Un omnibus iea în primire lumea felurită ce se îndreaptă acolo. Pe perinile de catifea roșie se așează încă un Frances bătrîn, cu baba lui, foarte blajină; un individ ciudat, cu fața rotundă, palidă și hainele usate, care nu știe nici-o limbă și are o foarte tainică înfățișare, un Engles și un Neamț, scurt, gros, roșu, cu părul aspru și mustățile dîrze, care face spirit în franțuzește, uitîndu-se fudul împrejur.

O cîmpie foarte bogată, împodobită cu mulți pomi și sămănături. Pe o arie de piatră, țerance, cu pălării de paie înalte în fund, așază mănunche de popușoiu cules. În dreapta, după vre-o cinci minute de călătorie, o poartă, prin care se zărește ceva foarte frumos, ca o catapiteazmă neînchipuit de fin, de bogat sculptată: e fațada *Certosei*.

Biserica e «monument național». Aceasta înseamnă că oaspeții vechi, călugării, au fost deposedați, și clădirea e un museu.

Se și cunoaște. În dreapta, la o ferestruică, se vînd biletele, la o masă fotografii; un in-

divid galonat te ia în primire. Și acest *Cicerone* limbut nu tace, cu toate că oficial bacșișurile sunt oprite. O erudiție artistică deosebită, într'o franțuzească miraculoasă; toate acestea spre mulțumirea numai a Englesului, om căruia îi place totdeauna a vedea comod lucrurile.

— *On monuman dolan mil sei cent sessant.*

— *Oui.*

— *Tableau dou Camillo Procaccini, grant peintre.*

— *Oui!*

Bisericile «în exercițiul funcțiunii» aū de multe ori sacristani plicticoși, cari se lăcomesc la buzunarul străinului. Liturghiile ne-numărate ocupă une ori capelele și împiedecă pe visitor. Alte ori, acesta simte o sfială pi-oasă de a-și purta curiositatea pe d'innaintea unei rugăciuni sincere și dureroase, care se adresează ca la lucruri sfinte la pînzele și statuile, în care cauți și vezi numai *frumuseța*. Orice pe lume însă, mai curînd decît această profanare banală a unui loc sfînt prin ținta sa ideală, prin podoabele sale estetice.

Și apoi clădirea aceasta *trebuie* văzută ca biserică. Dacă tablourile răzlețite prin musee

pierd influența magică pe care li-o dă penumbra misterioasă a capelelor și altarelor, acestea înșile, arhitectura și sculptura bisericii, podoaba mormintelor, care spune atîta sufletului, se dezbracă de caracterul lor esențial, pierd spiritul în care aș fost concepute și în care se cuvine să fie simțite, cînd lumina străbate, clară și rece ca un adevăr științific, risipitor de basme, cînd mirosul de văpsea, de nou, de reparat, gonește pe acel îmbălsămător pentru credință al tămîii și smirnei, cînd șapca aurită a custodelui înlocuiește îmbrăcămintea anticvată a preotului, cînd, în locul sonorelor cuvinte latine și al clopotului copilului de cor, răsună franțuzeasca cosmopolită a arătătorilor de lucruri ciudate.

* * *

În Sardinia, alătura cu banditismul tradițional, învie veacul de mijloc italian, cu crîncenele lupte de la sat la sat, de la casă la casă. Onani s'a bătut cu Lola: un carabinier a fost ucis, o femeie aproape ciuruită de gloanțe. Unite fără voia satului mai mic și mai bogat, cele două grămădiri de case se uriaș de moarte. Strămutarea primăriei din

Onani, un act de autoritate din partea consilierilor din Lola în cel d'intiū sat, aū început focul; clopotele aū sunat, sătenii consilierilor atacați aū alergat peste păduri și dealuri. Carabinierii ocupă satul, pîndiți de pe munți de locuitorii fugari. Iar, după pacea oficială, vor începe focurile de pușcă pe'nserate, pe care de obicei nimeni nu știe cine le-a tras.

Genova.

Sînt iarăși în orașul alb, orașul palatelor de marmură. De pe înălțimile de la Villetta, privesc spre marea, care se înfășură molatec în sure brume de seară. Ochiul se coboară prăpăstios în valea, unde, îngrămădite între munte și apă, casele se strîng, se încalcă. Par albe ca laptele, despărțite de strade înguste, șerpuitoare, care apar aici și se pierd îndată în vălmășagul arhitectonic.

Grădina ce se cațără pe stinca artificială, e umbroasă și tăcută. Masele negre ale arborilor, nemișcate, adaugă la solemnitătea serii, care se coboară încet, pe nesimțite. Mirosul florilor din partere, foarte puternic, produce asupra sufletului impresii religioase, ca un fum de tămîie.

Acuma e întunec bine. Cu o clipocire de stele, lumini se aprind în vălmășagul de case, acoperite de neguri albicioase. Sînt foarte fantastic sămănate, ca niște scînteii de licurici în desișurile negre. Departe, ca o stea roșie ce răsare, se aprinde lumina înaltă a farului. Aici sus, tăcerea e absolută.

*
*   *
*

În vale, s'a inaugurat biserica unei sfinte, și bătrîna Genova clericală e în sărbătoare. Steagurile multicolore spînzură de pe funii, de-asupra stradelor înguste. Mici iarmaroace se deschid în unghiuri de umbră, cu turte dulci, jucării, «sirene». Trec, ca un val neistovit, în mișcări de o eleganță meridională, fetele cu capul gol, lucrătorii de la port, marinarii cu gîturi mușchioase, pîrlite; țeranii cu pasul greoiu și fața preocupată. Aierul e frămîntat de cacofonia zguduitoare a clopotelor, de strigătul precupeților, ale vînzătorilor de smochine verzi și albastre, de curmale mărunte, de *nespole*; de huruitul căruțelor mari pe piatra bulbucată a stradelor. Copii slabi, cu țigara în gură se plimbă, cu

tovarăși cari-ți despică urechia de sunetul ascuțit al «sirenelor».

* * *

Din toate părțile orașului acest torent zgomotos, multicolor, se coboară dimineța spre piață. Închisă între arcadele bibliotecii și ale teatrului Carlo-Felice, bucata aceasta mică de loc vuieste ca un roiă enorm. Minile se agită, ochii scînteie, colorile aprinse, albastrul ca cerul, roșul de sînge, verdele pajiștilor tinere se luptă între dînsele. Un Garibaldi prăfuit stăpînește frămîntarea și zgomotul.

* * *

De-a lungul portului, trenuri fumegă, vapoarele urlă răgușit, ciocanul bate pe șine. Abia vezi un petec de Mare murdar între piepturile cătrănite ale luntrilor și corăbiilor. Oamenii goi pînă la briu, alții cu pîntecele expuse luminii, se poartă grăbiți printre clădirile de butoaie și baloturi, ori pleacă, plini de funingine și de sudoare, spre crișmele ca niște peșteri obscure, cu aierul de năduh. O terasă de marmură aruncată de-asupra por-

tului ; pe băncile de fier, moșnegi foarte sbîr-ciți se uită pe gânduri ; de sigur vechi corăbieri, cari visează ceruri nouă și ape străine, îmbătîndu-se de mirosul sălcii al mării.

Apoi o cîmpie neagră, unde totul se pierde supt pulberea scînteietoare, cristalină a cărbunelui : vagoane negre, oameni cu fețe africane, lemnării de catran. Marea pare un lac de păcură.

Iată farul, ridicîndu-se trandafiriu în liniștea albăstrie a ceriului. În dreapta, dealuri friabile, cu verdeața arsă, de pe care guri de bronz pîndesc lacome. O poartă, supt care păzesc soldați mărunți, cu uniforma elegantă. Și apoi..., aruncă-ți ochii în stînga.

S'aũ dus luntrile și vapoarele, trenurile și molurile, lucrătorii și butoaietele. E marea liberă, marea albastră, marea împăcătoare a sufletului. Abia o încrețește vîntul, cu încrețituri ce se grăbesc, pripite, spre țermuri, pe cînd soarele strălucit al amurgului aruncă o dungă de aur topit pe luciũ. Un aur viu, care se frămîntă și tremură.

În urmă, tot orașul se desfășură pe dealuri, cu geamurile scînteietoare ; înainte, golful se

rotunzește, cu maluri tot mai fine, mai neguroase, care merg să se confunde cu nourii.

* * *

Pe rămășițele zidurilor, lucrători își primblă oboseala, pe cînd alții se îngrămădesc în jurul unui joc de popici. Între privitori, un preot cu anteriorul înverzit de vreme, și sentinela care păzește lîngă o piramidă de obuzuri, cu vîrfurile ascuțite.

Dedesupt, valea se umple pe încetul de umbră, pe cînd o ceață se coboară asupra dealurilor sterpe din față. Tocmai în vîrf, o clădire de piatră sură, care pare foarte veche, se încinge cu un briu de mici lumini risipite.

Atunci jocul se mîntuie, și lumea se împrăștie încet, cuprinsă de lenea visătoare pe care o împrăștie căderea nopții. Ultimul bocănit de călciie pe piatră se pierde în depărtare, și atunci aud numai misterioasa fișuire a copacilor gigantici din grădina ce se întinde fără margini la picioarele mele.

* * *

20 Septembre, aniversara intrării Italie-
nilor în Roma. Afișele tuturor partidelor ma-

culează zidurile împestrițate. Picălele clericale, cuvinte istorice, pe care liberalii le tipăresc pe hîrtii roșii și albastre. Pe malul mării, grupe îmbrăcate de sărbătoare defilează foarte plictisite. Elementul vioiu e reprezentat numai de preuții, cari, cîte doi-trei, discută aprins asupra «sacrilegiului», sau își fac împărtășiri încet, clipind viclean din ochii deosebit de mobili.

Marea își serbează obișnuita sărbătoare de seară. Soarele s'a coborît supt orizont, dar întinderea de apă nu e încă întunecată de noapte. Albastră-deschis în față, e mai departe de un verde rar, strălucitor, ca verdele de pe scoicele de sidex aduse din mările orientale. Și, în acest timp, pe cerul încă luminos, se petrec cameleonice schimbări de culoare, cu nouri care se duc, cu aburii ce se împrăștie, cu înceata retragere a luminii. Cu toată lumea ce se strecură vorbind, senzația de tăcere e maiestoașă : o tulbură numai ritmat atacul dat de valuri stîncilor de lîngă țerm, care dispar supt spume, ca să-și ridice iarăși rotunzitele capete negre.

Girandolele multicolore s'aũ aprins de-asupra stradelor ; mulțimea se strivește pe stratele înguste ; în pieți încep să cînte muzicele. Dedesuptul fereștilor mele, e un val de mulțime ce se coboară spre centru. Ca pretutindenî în Italia, grupele se țese pe strada întreagă, abia ferindu-se de rarile trăsuri, de greoaiele omnibusuri pline.

Iată o ceată de manifestanți (primăria din Genova e clericală). Mai mult lucrători și copii, cari șuieră, schiaună, aplaudă. Un domn ține steagul tricolor. Merge foarte grăbit, și, la fiecare zece pași, se întoarce înapoi, strigînd scurt tovarășilor :

Abbasso il municipio! Abbasso i paolotti!

Mulțimea răspunde cu prelungite urale. Băieții se distrează admirabil. Și din această adunare a cîtorva vanități cu multă lipsă de ocupație, cu nesfirșită curiositate, indiferență deodată, poate ieși o revoluție. Ce greu se pot prevedea mișcările populare și întreaga istorie !

Grupa s'a dus. Via Giulia se cufundă iarăși în tăcere. Luminile se sting la fereștile celor cincî rînduri de odăi murdare, care formează

casa de lucrători din faţă. Ceasornicul de la înalta biserică neagră din faţă sună unsprezece.

Apoi pe neaşteptate se aude larmă în piaţa Teatrului, strigăte de spaimă sau de furie, amestecate cu şuierături şi *squilli di tromba*, sunetul trâmbiţelor jandarmeriei.

Liberalii au făcut scandal la primărie, au cerut tricolorul, au dat să pătrundă înnăuntru. Unul a fost prins, apoi liberat de tovarăşii săi de opinie. Acuma învingătorii, purtînd în frunte tricolorul sfărîmat în luptă, dau piept gardei municipale şi carabinierilor.

Curioşii, grosul armatei din tulburări sau revoluţii, se retrag ca o turmă îngrozită, în strada noastră. De aci strigă iarăşi : « Jos primăria, jos clericali! ». Urale răsună în piaţă, apoi iar trâmbiţi, iar şarje, iar mulţimea invadînd stradele vecine. La fereşti, femeii în camisole privesc cu o simpatie curioasă cele două corpuri beligerante, care se cruţă, de altfel, pe cît pot.

Adorm în vecinătatea cîmpului de bătălie, şi mintea-mi face repetiţia evenimentelor.

A doua zi, de-asupra haosului din piaţă,

la picioarele lui Garibaldi, fragmentele steagului sfișiat, bucățile sulii rupte se odihnesc depuse de mîni pioase. Poliția respectă aceste trofee ale învinșilor, până seara. Jurnalele înaintate citează discursul lui Nino Bixio ; clericaliî spumegă, și impresia generală e că... a fost bine.

* * *

Înaintea unui public de soldați cu fața preocupată, o veche cunoștință, ghicitoarea cu gîtul gras și părul blond emite oracolele sale, pe cînd bătrînul tată său soț, cu pantalonii lipiți de fluierile fără carne, așează, pîndind cu viclenie, colecția de lucruri vechi, teribil de cabalistice în lipsa lor de formă și de scop, menite să impresioneze magic pe clienți.

* * *

Sînt puține orașele unde te poți primbla singur, unde banalitatea nu te cotește, nu te înghesuie, tăindu-ți firul gîndurilor, întrerupîndu-ți visurile, — banalitatea oamenilor și a lucrurilor. Între aceste fericite colțuri din lume, e Genova, un oraș ideal, a căreia amin-tire se resumă în lumină, marmură și parfum.

Am ieșit din întunecata *Via Giulia*, prin care se revarsă, de-a lungul zilei, atîta mișcare și sgomot. Între Teatru și Bibliotecă, *piazza Carlo-Felice*, cu porticele sale și statuia lui Garibaldi. E multă lume, atrasă de răcoarea serii. Apoi terenul se ridică, prin *Via Roma*, spre larga piață *Corvetto*, în mijlocul căreia un Victor-Emanuel de bronz întreține relații de bună vecinătate cu Mazzini, închipuit în marmură de-asupra unei coloane. De o parte și de alta, verdele bogat al grădinii *Acqua Solo*. În față suișul obositor al minunatei *Via Assarotti*, o stradă de palate, cu loje masonice, biserici moderne de marmură și consulate boliviene, pe d'înaintea cărora se urcă elegant tramvaiul suspendat.

Încotro vrei, te așteaptă o primblare fără păreche.

Strecurîndu-te în dreapta, de-alungul grădinii, pe lîngă palate misterioase, fără locuitori vizibili, ești, într'un șfert de ceas, pe creasta zidurilor orașului. Ce se vede de acolo, e, de sigur, dintre cele mai frumoase lucruri ce se pot înfățișa cuiva.

Privirea se cufundă într'un ocean de clădiri albe, așezate în amfiteatru, cu grădini despărțitoare și piețe largi, în care trăsurile și oamenii se deosebesc ca niște puncte negre. Apoi clopotniți înnegrite, cupole maiestroase, arce de poduri, dedesuptul cărora sînt strade. Un haos arhitectonic și o desăvîrșită armonie. Tocmai în margene, îți stavilesc orizontul severele stînci goale, care poartă pe fruntea lor mănăstiri cu zidurile albe.

Dacă lași acest *muro di circonvallazione* și, despărțindu-te de farmec, apuci mai departe, pe una din stradele ce te chiamă în dreapta, ești uimit găsindu-te înaintea mării. Mediterana albastră își lovește îndărătnic valurile mărunte de malul dominat de grădini cu splendoare meridională și, mai încolo, de atelierele, magasiile, gheretele portului totdeauna agitat.

Iată acum *Via Carlo Alberto* și prelungirea ei, *Via Carlo Emmanuele*, în care corăbiile și atelierele își revarsă lucrătorii și marinarii. Marea dispare îndată, în dreapta, unde trenurile se strecoară gîfiind în spre trandafiriul Palat al Vămii. În stînga, restaurante populare de supt arcade, expuind în

tejghele subterane peștișori roșii fripți în ulei, cartofi prăjiți, «fructe de mare» cu formă de painjeni. La o fântină de piatră salahori goi, nu pînă la brîu, ci pînă la picioare, își curăță *coram populo* trupurile pline de negreala grasă și strălucitoare a cărbunilor.

Acum la deal, prin *Via San-Lorenzo*, supt zidul catedralei de marmură neagră și albă și, dincolo de *Piazza Nuova*, cu palatul ducal, — *Via Giulia*.

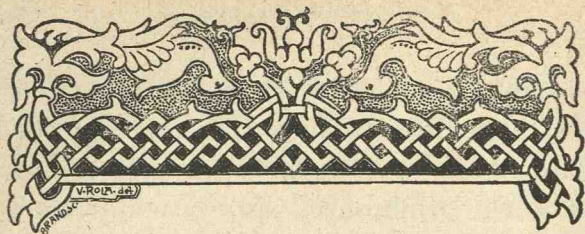
Via Assarotti te duce acum, din aceeași piață *Corvetto*, pe altă culme care domină orașul. E o admirabilă plimbare singuratecă, de-asupra celei mai frumoase părți din oraș, pe lângă palatele albe și grădini de alămii și palmieri. Din loc în loc, priveliștea se deschide în stînga, și atunci, dincolo de risipirea clădirilor, de povîrnișul *salitelor*, pavate cu căramidă, de podurile care leagă strada de sus cu un rînd oarecare al caselor de jos, vezi marea care adoarme înfășurată în brume și turnul roz al farului, care o stăpînește. Cînd te coborî printre arborii cu frunzele dese, în aierul aromit de parfumurile voluptoase ale serii, și vuietul mulțimii îți vine

---

la urechi, ți se pare că te întorci dintr'un Eden, unde nici-un înger cu sabie de foc nu te împiedecă însă de a te întoarce a doua zi și în zilele următoare, spre a simți tot mai adinc armonia, puritatea, misterioasa sfințenie a naturii și a frumosului.

În Dalmația.

— SPRE RAGUSA —

Prin ploaie, de-a lungul Carpaților romîni. Bucureștenii cari «petrec» în vilegiatură așteaptă supt umbrële acel eveniment care e trecerea trenului de persoane. Munții se învăluie în ceață, și numai în margene vezi limpede stîncile vărgate și șiroaiele nesfîrșite ale apelor.

Ziua se mîntuie senină pe cîmpiile din mijlocul Ardealului, sămănate la distanțe mari cu sate bine zidite, strîngînd sub aripele bisericii casele albe cu copereminte de oale. Vîntul, care face să fluture perdelele vagonului, e răcoritor și plin de mirosul florilor de cîmp.

A doua zi dimineată, monotona cîmpie un-gurească, afişurile care preced, lipite în vir-ful stilpilor și pe păreți sau garduri, capitala Ungariei, și, în sfîrșit, stradele de oraș mo-dern și fără culoare locală ale Budapestei.

Spre Fiume, după amiazi. Plouă iar, per-sistent, încet, mărunț. Drumurile ce se zăresc prin penumbra neguroasă sînt lacuri mur-dare; șanțurile de lingă linia drumului de fier, pîraie. La cochetele stații, împodobite altă dată cu flori și cu capete blonde la ferești, nu vezi, în sunetul îndărătnic al apei pe co-perișul de tablă al vagoanelor, decît țerani de o nepăsare abrutisată, fetițe cu hainele blească, alergînd de-a lungul trenului cu co-fițele de apă. Adorm în acest preludiu de potop universal.

Și ce surprindere la deșteptare! În locul lanurilor mănoase, dar monotone, în care un Ungur patriot îmi deosebia cu mîndrie grîul, ovăsul, orzul, trifoiul, sfecla («avem mai multe fabrici de zahăr»!), stînci goale, de o nefer-tilitate splendidă. Tăietura făcută de linia fe-rată dezvălește măruntaiele lor, pe alocurea cărămizii, alte ori roșii ca sîngele. Îngrădituri

de pietre, drumuri înguste și albe, cete de țerani cu fețele osoase și, drept cadru, în dreapta, cînd de o îngustime de lac, cînd largă cît cuprinde ochiul, Adriatica. În locul ploii răbdătoare, cerul limpede de șese ceasuri dimineată, cu soarele ieșit clar din undele albastre ale mării.

Vaporul spre Dalmația pleacă noaptea, la 9 și jumătate. E o corabie cochetă a Societății ungaro-croate, «Zagreb», numele slav al Agramului. Acceleratul a plecat ieri, și vaporul acesta de marfă mă va duce în trei zile la Ragusa.

Sînt pe copertă la patru, a doua zi. În dreapta și în stînga pămînt, o coastă deluroasă, uscată și săracă, fără locuinți aparente. Marea, frămîntată de un vînt de Nord simțitor, *Bora*, e, la ceasul acesta, cînd soarele n'a răsărit încă și cerul e de un albastru nepronunțat și timid, mai mult cenușie-verzie decît albastră. Pe scîndurile prorei, dorm, acoperiți cu mantalele lor, trei călători de clasa a treia, niște mase nelămurite supt creșii postavului cafeniū.

Pe încetul, cerul se aprinde pe margine,

roș, portocaliū, apoi luminos și auriū. Soarele învinge ultimele neguri, condensate în nourași albi, și se arată, rotund și fără raze, pe culmea continentului dalmatin. Pe mare se revarsă ca o punte tremurătoare de aur. Din spre mal, vin șuierînd păsări albe, cu aripile largi. Departe, trei pești mulțămesc pentru dumnezeiasca lumină în felul lor de animale inferioare, sărind în sus, cu un fel de ritm caraghios, într'un nesfîrșit danț argintiū.

Tovarășii mei de călătorie s'aū trezit și privesc în tăcere minunata priveliște. Oamenii mari, voinici, țeranii de pe coastă, cu ochii ageri și mîndri de cunoscători ai primejdiei. Pe cap aū un fel de beretă-fes roșie, cu cusături negre și un canaf de lînă la o parte. Poartă o scurteică turcească cu înflorituri, briū lat turcesc și șalvarii de pînză albastră; în picioare ciubote nemțești supt pulpa înfăfășurată în ciorapi strimți de lînă. Vorbesc limba sirbească și sînt Slavii; Turcii li-aū dat îmbrăcăminte; iar Austriacii cultura și viața organizată.

Vaporul se oprește dez-de-dimineată la Zara. Un mal lat, pe care se plimbă un public european, apoi o poartă veche, cu leul venețian

pe dînsa (Venețieniî aũ dat Zarei întreaga ei înfățișare de astăzi, toate monumentele ce are și pînă și acest frumos și armonic nume de: Zara orașului slav Zadar). Dacă străbați prin poarta aceasta, ai clasica stradă italiană, cu casele negre, înnalte, închizînd umbră umedă și zgomot. O biserică mai remarcabilă — clădirile mari sînt mai depărtate, dincolo de hotarele puse călătorului chemat îndată de clopotul vaporului; — dar ceia ce e interesant și fermecător e lumea care se poartă în acest spațiu îngust: bărbații aũ toți haina orientală a călătorilor de pe copertă, femeile poartă și ele un fel de cultuc roșu pe cap și-și acopăr trupul cu lungi haine înflorite, mântăli cu culori vii, din care iese mîncile largi ale cămeșii albe ca zăpada; multe poartă opinci în picioare. E un farmec atita varietate de culori clare în cadrul întunecat al stradei.... Ofițerii austriaci, cari trec cu uniforma lor modestă, nu fac nici o impresie față cu niște îmbrăcămînți ca acestea.

Iarăși drum între insule, pe o mare desăvîrșit albastră acum.

Sebenico. Malul ars de soare înfățișează

cîteva case fără originalitate și frumuseță, din dosul cărora se ascunde Domul, o clădire din timpul Venețienilor, cu pereți ca de fildeș vechi, și *loggia* din față. Pe o înălțime care domină orașul, fortificații sure din evul mediu. Portul în care și-a aruncat ancora pe un ceas vaporul nostru cuprinde cîteva luntre de pescari, pe care *Bora* le face să se clatine mereu: într'una, o Dalmatină hrănește un copil și piaptănă pe altul, așteptînd ca bărbatul să-și mîntue *fiaschettul* de vin la vre-o ospătărie. Călătorii îmbrăcați nemțește — locuitorii din Sebenico poartă același costum ca în Zara, afară numai că bereta roșie e înlocuită printr'un mic petec de postav de aceeași culoare, petec fără margini sau formă oarecare de pălărie, ce se prinde printr'o gumă, care se înfundă în desimea părului prăfuit, — călătorii aceștia mănîncă la «otelul» *Pellegrino*, unde un chelner ghebos și o bucătăriță tot așa servesc o friptură de miel minunată. La întors observ o statuie a lui Niccolò Tommaseo, celebrul Sebenices stabilit în Veneția, om politic, poet și lexicograf. Monumentul e nou-nouț, alb ca laptele: inaugurarea s'a fă-

cut dăunăzi și e o biruință a partidului italian contra celui serbo-croat. Cel d'întăiu se razimă pe tradițiile culturale, pe amintirile politice ale țerii; celălalt pe nediscutabila origine a majorității Dalmațienilor și pe limba vorbită de dânșii. Comunele sînt pretutindenî aproape în mîna acestuî partid, care slavisează tăblițele stradelor, clădește biserici ortodoxe (de și cei mai mulți Dalmațienî sînt *latini*) și închide școlile italiene, pe care guvernul din Viena, care știe ce face, ordonă să le deschidă din nou.

După mai multe ceasuri de drum, vaporul pare că merge să se lovească de un țerm sterp ca toate celelalte, pe care nu se vede nici-o urmă de oraș. Apoi orașul apare întreg deodată; e Traù, reședință episcopală, oraș vechi, cu case negre și ziduri roase de vreme. Leul Sfintului Marc apare pe o clădire de pe mal; îl găsești pretutindenî, urmă a stăpînirii îndelungate a Veneției asupra orașului, pe vremea cînd, din lagune pînă la strîmtoarea de Galipoli, apele erau venețiene și coastele semădate cu colonii de ale înfloritoareî republice. Și, acum, Austriaciî

sînt în Dalmația, Grecia e a Grecilor, alții rîvnesc la Constantinopolul unde corăbiile venețiene au stabilit odată un Imperiu latin. *Pax tibi, Marce...*

În Traù, clopotele sună din elegantul turn al celui mai frumos Dom din Dalmația. O lume curioasă se adună pe țerm: copii cari plîng, femei cu pretenții de cochetărie, hamali cu peteca roșie pe cap. Un *Beamter* cu șapcă ridică podul, care leagă orașul de marea insulă Bua, și calea se deschide pentru vapor, care pleacă șuierînd cîntecul său de viață modernă, de-asupra caselor negre ale mai mult decît milenarului Traù.

După puține ceasuri, sîntem, în amurg, la Spalato, oraș de aproape 20.000 de locuitori, cel mai mare din toată Dalmația. Portul încăpător e plin de corăbiile, case moderne împodobesc cheiul, pe care se ridică o statuie. Populația arată mai multe chipuri șterse de funcționari decît în orice alt oraș dalmatin; oamenii cu berete roșii sunt rari. Un fel de Triest sau Fiume, mai mic, mai puțin populat și mult mai urît. Din zidurile lui Dioclețian, intrate în clădirea unor case medie-

vale, numai un ochiū experient de archeolog ar putea deosebi ceva inteligibil; mai bine anticitatea în ruină decît cea prefăcută! De-o parte numai se deosebesc niște arcade, care formează și ele păretele din dos al unei case de pe cheiū. O altă parte din palatul lui Dioclețian alcătuiește Domul, care e pentru moment așa de oblojit de scînduri, încît nu se mai cunoaște nimic. Abia prind din fugă, urmărit de ofertele ciceronice ale unei strașnice matrone, un gang întunecos, un părete negru de ruină romană, cîteva frumoase coloane corintice.

După o noapte petrecută în port și bine dormită, pornim a doua zi, la 5. Orașele s'au mîntuit, și încep porturile insulare, la care duce o sumedenie de mărfuri «Zagreb»-ul.

Milna, în marea insulă Brazza, un port ascuns de coastă, care se revelează de odată, cu rîndul de case de-alungul mării, care-l formează.

Bol, mai departe, pe coasta de Sud a aceleiași insule, mai din larg clădit, cu casele mai rășchirate. Pierdem aci o tovarășă de călătorie, fata mașinistului, un copil de cincî-

șese ani, cu fața palidă, ochii mari verzi și o pieptănătură cît un stog. A făcut tot drumul de la Fiume cu tată-său, ieșind din cînd în cînd la soarele de pe copertă, cu mișcări de pisică curată și alintată. Plecînd, lasă o altă pisică, cel mai mic, mai slab și mai plăpînd exemplar al speciei, care se grămădește somnoroasă pe un capăt de frînghie.

Gelsa. Case foarte îngrijite, cu obloanele verzi și grădini înflorite. Am trecut în insula Lesina, care se desfășură, suptire, la sudul Brazzei.

Încunjurăm un cap, după care vaporul pare că intră în marea liberă, largă, cu valurile mari. Apoi se întoarce de odată într'un golf strîmt, în fundul căruia stă ceia ce a fost odată un vestit cuib de pirați, Cittavecchia. Orașul e mic, sărac, negru. Lipsesc hamalii, și frînghia care trebuie să lege vaporul de țerm e prinsă de niște băieți oarecari, cari se joacă cu dînsa. Cîțiva locuitori cu atavice chipuri de hoți de mare, un funcționar cu șapcă, fumînd dintr'un ciubuc într'o odaie goală din față, o grupă de «lume bună» locală, admirînd vaporul, de sigur singurul eveniment local.

Lesina, capitala insulei, oraș mare, cu desfășurare frumoasă. Întărituri imponente, o *loggie* italiană cu arcadele de fildeș înnegrit, un turn frumos în stînga.

De aici, la Lissa, pe o mare unde s'a dat vestita bătălie care a distrus în 1866 flota Italiei. În dreapta, nu-s țermuri, și cele din stînga vin tot mai departe; apele sunt mai agitate, în apropierea serii și în luciul deschis. Insula are o capitală cu același nume, unde ne oprim, lîngă cimitirul care poartă insignificantul leu de marmură, menit să amintească o frumoasă victorie în perioada fără de glorie a monarhiei austriace.

Orășelul are strade înguste, care miroasă a smîrnă și a ceapă, case negre cu locuitori cari nu se văd, grădini semănate cu grămăgioare de pietriș și o cafenea Wellington (*sic*), dincolo de biserică, tocmai la capăt.

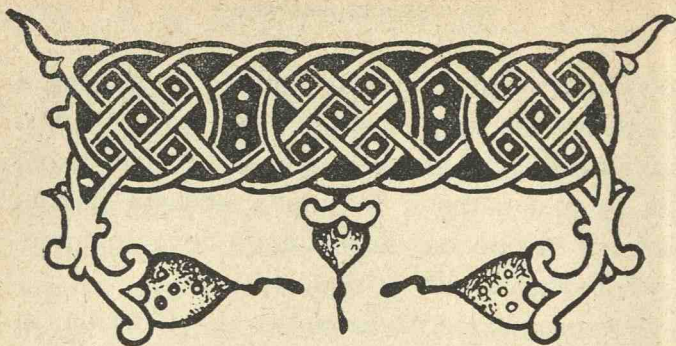
Noaptea, pe mare. Roșata din apus durează multă vreme după coborîtul negurilor, care amestecă pe nesimțite cer și apă într'o umbră tot mai deasă. Stelele răsar tîrziu, foarte palide, topite și ele par'că în ceața care înfășură toate. În față, cîte o lumină apare pe

coastele pustii și insulele sălbatece, se pierde o bucată de vreme, apoi se face iarăși, într'o depărtare care nu se poate socoti. Pe urmă, nu se mai zărește, în lumea aceasta de nelămurit întunecos, decît dunga ceva mai neagră a coastei din stînga.

Vaporul a trecut noaptea de Curzola, și dimineața ne găsește lîngă Ragusa, ținta călătoriei mele. Coasta e mai verde, mai prietenoasă. În spre șese, atunci cînd soarele se ridică de-asupra înălțimilor malului, orașul apare.

R a g u s a .

Nu e ca în afişurile multicolore ale Hotelului Imperial, dar e foarte frumos. Supt lumina delicată a soarelui abia răsărit, se înnalță bastioanele sure, care aū acuma ca un lustru trandafiriū pe dînsele. Ragusa întreagă e stăpînită de masele de piatră istorică, care-î mărgenesc portul, îi domină clădirile italiene, îi încununează muntele de de-asupra. Asemenea ziduri sînt strivitoare pentru un oraş ca acel de astăzi, precum e strivitoare pentru viața provincială de azi marea viața trecută, pe care zidurile acestea o amintesc și o personifică.

Ragusa a fost secole întregi tributara Sul-

tanului, o republică creștină rămasă în picioare în țara ajunsă de jur împrejur supt Turci. Suzeranitatea otomană a lăsat urme neșterse în îmbrăcămintea și viața Ragusanilor. Hamalii de la port și populația întreagă, afară de funcționari și oamenii întăriți, lumea aleasă, poartă un fes scurt, rotund sus, scurteică și șalvari, papuci în picioare; ici și colo vezi și câte un turban. Pe strada principală, *strădoiul*, cum îl numesc cu mândrie Ragusani, «il stradone», — o bogată stradă de palate aproape uniforme, între porțile Marina, cu mănăstirea Dominicanilor, și Pile, cu a Franciscanilor, — pe această stradă centrală, ciubotarii și croitorii «naționali» coase, așezați grecește pe marginea fereștii, tălpile papucilor roșii, cusăturile de aur ale hainelor orientale. Lângă Dom, hamalii cu fesuri petrec toată ziua așezați la pământ, fumînd la căldura soarelui și în bătaia vîntului.

Ce colecție interesantă de tipuri omenești! La fîntîna de marmură de lângă principala cafenea, aranjată vienes, se adună cu cofele femeii cu batiste colorate pe cap, semi-cocoane modernisate, Herțegovinene — țara din dosul Ragusei, *Hinterlandul*, e Herțegovina —, cu

rochii negre încrețite, polcuțe scurte, și, pe cap, un ștergar alb crocmolit și călcat în colțuri, ca la călugărițele catolice; Albanese îmbrăcate numai în negru, în loc de rochii cu șalvari negri; cu capul gol.

Supt gangurile întunecoase ale porții, ce duce la mare, de-a lungul mănăstirii Dominicanilor și magazinelor garnisonei, trec Duminica și în zilele de sărbătoare țerani din împrejurimi, cu armele la cingătoare, aruncându-ți un «sluga» în treacăt, țerancele călare bărbătește pe catiri; mici Herțegovineni cu fesuri cât o coajă de nucă pe cap.

Drumul pe care apucă aceste caravane festive duce de-a-lungul mării, supt vile la care te sui pe scări săpate în munte. Acestea încetează îndată, și te găsești, pe drumul pardosit cu praf alb, mărunț și lipicios, între mare și munte. Muntele hrănește o vegetație cu totul meridională, plante mici cu foițe albe și moi ca un postav, un fel de *edelweis* de țară caldă, buchete mari de cactus, cu frunze lungi și grase, smochini în cari fructul începe a se îngălbeni. Marea e înaintea de amiază de o adâncime și o putere de albastru, care în-trec închipuirea, de o colorație fabuloasă. În

asemenea cadru, verdeața insulei Lacroma, care era odată, întreagă, numai un parc al tragicului Maximilian al Mexicului, surul bastioanelor și zidurilor fac un efect ce nu se poate descrie.

În spre Gravosa, prin poarta Pile, de-a-lungul vilelor și neizbutitului «Hotel Imperial», unde străinii nu vreaș să vie... — Nicăiri nu pot fi atîția olendri; aierul e săturat de mirosul lor delicat. Sînt copaci în toată forma, cu trunchiul gros, purtînd un potop de flori! Lingă olendrii trandafirii, pe cari i-a importat țara noastră, în exemplare închircite, olendri albi, și pe alocurea olendri roșii ca sîngele. În dreapta, drumuri pietroase duc la Fortul Imperial, înfipt pe creștetul muntelui, sus, în albastrul adînc al cerului.

La negustorul creștin din Albania, care e consul al Turciei. Un om înnalt, cu figura foarte curioasă: doi ochi nesiguri în umbra unui nas teribil. La dînsul se află doi țerani albanesi, negri cît poate fi de negru un alb, slabi peste măsură, cu fața de mumie, în care te lovesc ochii negri, mobili și strălucitori, musteața de corsar, lungă, groasă și dreaptă,

tăind ca o lovitură de sabie fața până la urechi, nasul proeminent, cu vârful țintit în jos. Aă inteligența răpede și curiozitatea ușoară de deșteptat a Orientalului, care, cu persistență de voință și moderație, și-ar face altă sortă decît cea desprețuită, de astăzi. Întrebările asupra unor localități și triburi de la dînșii trezesc scînteii în ochii vioi, și îndată o con-vorbire aprinsă se leagă între dînșii, în albanesă. Puneți asemenea întrebări unui țeran din Europa centrală sau nordică, și veți vedea deosebirea.

Gravosa e așezată în mijlocul unei bogate vegetații sudice. De la Ragusa, apuci, prin Borgo Pile, pe șoseaua lată și bine întreținută, care taie peninsula Lapad și leagă cele două orașe despărțite de dînsa. Șirul de vile, de ziduri înalte, peste care se revarsă florile olendrilor, se oprește după cîtva timp pentru a-ți arăta în stînga marea. Supt lumina piezișă a soarelui de cincî ceasuri, întinderea cu desăvîrșire liniștită e albă, de un alb de argint, înneecat în ceață la marginea orizontului, unde niște pînze albe de luntre se ridică drepte, nemișcate în aparență.

Drumul continuă între sămănături și gră-

dini. Une ori margenea e formată din stîncă lucie, prin crăpăturile căreia, într'un grăunte de pămînt, și-a înfipt rădăcinile curioasa plantă cu foile de postav alb. Frunze cărnoase de cactus se văd de-asupra și un spin, cu frunzele de un albastru metalic pe fața dinnăuntru.

În curînd cîteva case sămănate în verdeață, — una portocalie cu margenile fereștilor albe, alta rosă, — prevestesc orașul. Acesta e așezat pe margenea mării, înaintea unui port cu apa rău mirositoare, în care sînt ancorate luntre de pescari cu fesuri roșii și cîteva mici vapoare. Un singur brîu de case, cîteva cafenele, înaintea cărora așteaptă trăsurile lumii venite din Ragusa, o biserică, unde cîntă călugări, cîteva firme italiene.

Frumuseța e însă cadrul pentru acest tablou destul de comun. De jur împrejur, se pare, dealuri îmbrăcate cu verdeață meridională, în care deosebești severele, nemișcatele mase negre ale pinilor maritime, un arbore solemn și trist. La apus soarele se culcă, într'un cer portocaliū, în dosul unui nor vînat, cu capetele sîngerate.

Din Ragusa spre Italia.

Pre *Epidauro* spre Italia. Corabia urmează malul stincos, pe care-l acopere o vegetație mai bogată decît a Dalmației superioare. După cîteva ceasuri de drum, pe o mare cu desăvîrșire liniștită, trecem Punta d'Ostro, un promontoriu încununat cu clădiri albe, și intrăm în acel dedal de mici golfuri, care se cheamă *Bocche di Cattaro*.

Pare că mergem pe un lac: de jur împrejur, goalele stînci sure închid în aparență luciul de apă. Casele albe risipite pe marginea munților sterpi și triști odihnesc sufletul în această natură întunecată și solemnă.

Cattaro, o adunătură de case mărunte, stri-

vită de mărimea unui munte drept, fără un fir de iarbă pe dînsul. Dincolo de această masă sură, de cealaltă parte a creștetelor, care par în albastrul adînc al cerului ascuțite ca o muche de cuțit, ai Muntenegrul, țerișoara văilor înguste și munților fără verdeață. În Cattaro amintirile dominației muntenegrene sînt încă foarte vii, și Slavii cari-l locuiesc poartă pînă și pe beretele lor, cu inițialele *N. I.* (Nichita I-iu) cusute cu aur, dorința anexării la patria de odată. Unicul fotograf al orașelului e fotograful Curții din Cetinie, și expune admirației concetățenilor săi fotografii reprezentînd pe prințul Muntenegrului și familia sa, în costumul național.

Orașul se cutreieră în cîteva minute. De-a lungul mării, Austriacii au făcut o primblare largă, destul de frumoasă, pe care o împodobește grădina Francesco-Giuseppe, cu un minuscul bust de bronz al Împăratului.

Dincolo de vechea poartă medievală, ai o piață, cu principalele magazine; apoi, în direcția muntelui, mici strade înguste, cu casele înalte, negre și locuitorii rari. O punte ce se ridică, duce peste un șanț plin de apă limpede la poalele stîncelor, pe care se suie

un drum militar din alte timpuri, de o îndrăzneală uimitoare, desfășurându-și zidurile în zigzag pînă la fortul cățarat sus pe muche. Printre pietrele aduse de apă, într'un fel de piață naturală, o păstoriță muntenegreană, într'un costum sărăcăcios, de culoare întunecată, care se potrivește cu fața-i uscată de dogoarea verei, paște cîteva capre neastîmpărate.

Înapoi, în Bocche, spre Risano, care se vede îndată. În cale trecem pe lîngă un vaporeș plin numai de țerance de pe coastă, în haine de Duminecă, cu bereta roșie cusută cu fir de aur pe cap, care se duc, de sigur, să petreacă la Cattaro.

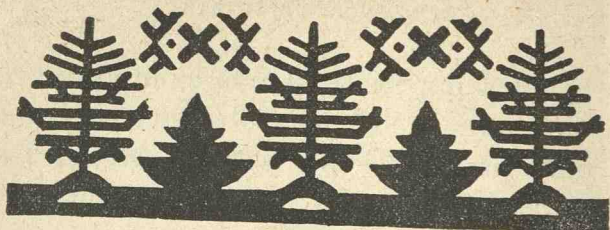
Risano e portul Crivoșciei, celebră prin lungă și sîngeroasa-i răscoală contra stăpînirii austriace. O grămăgioară de case strînse între veșnicii munți suri. Cîteva strade înguste urcîndu-se spre stînci; tipuri italiene—căci orașul e unul din cele mai vechi de pe coastă, cunoscut Romanilor și anterior stăpînirii lor în Dalmația; — mulți funcționari, cari vorbesc nemțește, și soldați călări pe catîri. Lîngă mal, o berărie împodobită cu chipu-

rile familiei imperiale și apoi cu litografiile naționale, între altele un Cobilovicî spîrcuind cu mult sînge rece pe Sultanul Murad I-iu.

În general, orașelul face o impresie urîță: are atmosfera morocănoasă a locurilor unde s'a înnădușit o revoltă, o atmosferă de ură ascunsă și de părerî de rău. Culeg un fel de flori albe cu pistilele lungi și mirosul delicat, o floare dalmatină, pe ruinele unei case dărîmate în timpul luptelor Crivoșciei.

După Risano, corabia reface drumul de pînă acum, pentru a ieși din *Bocche*. Se face noapte adîncă la trecerea pe lîngă Punta d'Ostro, după care începe marea liberă și drumul spre Italia.

Spre Neapole: Brindisi, Bari.

Dimineța, sîntem lîngă coasta Apuliei, o coastă joasă, sămănată într'o întinsoare de case albe, de sate, de orășele. Ne oprim în portul larg din Brindisi.

Brindisi e un port de o mare însemnătate; aici vin corăbiile din Levant, din Alexandria, aici se debarcă «valisa Indiilor». *Marina* e plină de magazine cu firme engleze: se vînd cameie, lucruri de coraliu, cărți nouă, în englezește și franțuzește. Un hotel splendid, *Hôtel International*, pune la contribuție punga călătorilor bogați ce vin din Răsărit sau se duc spre dînsul. Bănci din Londra, Agenții de călătorii își aŭ represintanții aici.

Oraşul e gătit de sărbătoare. Catarte, purtînd steaguri cu colorile naţionale sau ale oraşului, mărgenesc stradele ; la întretăierea celor două artere mai mari se ridică o faţadă de lemn, cu damasc roşu, bufuri de hîrtie suptire şi linii de poleială scînteietoare. Afişuri încă întregi chiamă pe locuitori la serbările în onoarea Sfîntului Teodor, patronul oraşului, «Pentru a arăta că un oraş civilizat ştie să-şi respecte gloriile», s'aũ făcut în cele trei zile anterioare, 27, 28 şi 29 August, procesii pe apă şi pe uscat cu moaştele sfinţului ; aũ cîntat muzicele, a fost o iluminăţie electrică dublă.

Căldura e africană în oraşul de o fabuloasă murdărie. Plante rare, un palmier splendid se acopăr de praf într'o grădină publică fără bănci şi cu grilajul mutilat sistematic. Stradelele înguste, în care-şi face viaţa o populaţie săracă şi deasă, sînt depozite de murdării care înfloară. Oraşul aşa de bine administrat e însă frămîntat de vii pasiuni politice ; zidurile sînt pline de vivaturi şi recomandaţii pentru deosebiţii candidaţi de deputăţie.

Plecăm noaptea spre Bari. Un port mareț, care se zugrăvește minunat din largul mării, cu mulțimea de vapoare și corăbiile legate de-a lungul cheiurilor sale albe, cu revărsarea de case multicolore care închide orizontul.

Cînd ai lăsat vaporul, ilusia încetează. E un Brindisi în mare, cu strade largi, grădini rău întreținute și stradele oribile. Copiii țipă, femeile se piaptănă, bărbații lucrează, într'un lac de noroiu negru, care infectează aierul. Prin această îngrămădeală zgomotoasă și murdară trec catirii precupeților și caii trăsurilor. O prevestire a Neapolei.

În trenul ce duce de la Bari la Foggia, și apoi la Neapole. Am trei tovarăși de călătorie : un fotograf slab, cu fața distinsă și nobilă, un sergent de carabinieri, solid și aspru cioplit din topor, cu un nas indescrisibil de mare, de formă piramidală, de-asupra gurii energice, totdeauna deschisă, și, în fund, un domn, care pare a fi German.

Cei doi d'întăiu vorbesc natural politică, în special politică africană, și carabinieriul se arată din vorbă un om inteligent și o limbă foarte liberă. E un nemulțămît, ca majoritatea

Italienilor, chiar și a celor ce pricinuiesc nemulțămirea. A fost, pentru vre-o urmărire de hoți creați de miserie, în Apulia, în țara deșartă, goală de orice cultură, pe care o străbatem acum.

Vorbește de sărăcia țăranilor, de rezistența la orice îmbunătățire a împrejurărilor din partea nobililor, proprietarilor de latifundii, cari vrea să reție în clientela lor politică și socială pe țăran, de nepăsarea guvernelor. «Aici e Africa, o Africă care trebuie civilizată înaintea celeilalte.»

Apoi trec la critica lui Crispi, la condamnarea politicii de întindere și de colonizare. Revine foarte des căinarea pentru milioanele cheltuite în Africa, în loc să fie întrebuințate aici, pentru despăgubirea proprietarilor ce s'ar expropria, dacă nu vor voi să cultive, în profitul țerii.

Aici intervine Germanul, care e în realitate un Svițerian din cantonul Bernei, *commis-voyageur* pentru brânză, ceia ce nu-l împedecă de a fi un om foarte cult, care știe adagiuri latine. E o natură de om practică pînă la fanatism: are frase elocvente, pe care le pronunță cu energie, cînd vor-

bește de păcatele cîrmuitorilor față de acest Sud italian așa de bogat din natură și așa de sălbătăcit. Arată satele rare, îngrămădiri de pietre înnegrite, colibe de lespezi vechi, în care locuiesc oameni cari n'aũ lumină și hrană, — întinde mîna spre cîmpii fără roadă și verdeață, acoperiți de bălării uscate de soare. «Și aceasta e o țară care are de toate, care poate produce orice!» În vorbele-ı de fanatic al culturei economice e o condamnare a Italiei din partea acelei civilizații harnice și prevăzătoare, nelăsînd să se piardă nimic din ceia ce oferă natura, — pe care o reprezintă el.

Ceia ce se aude în vagon, se cetește în ziare, se exprimă în discursuri. Italia e obosită și săracă, mai umilită astăzi de cum era pe timpul celor «șapte hotare» ale lui Berchet. Ea nu-și poate plăti rolul mare de istorie universală, la care unii patrioți, cum e Crispi, aũ crezut-o chemată. Regimul parlamentar face pe orice ministru să aibă nevoie de sprijinul acelei clase egoiste și trîndave care face deșertul în jurul Romei și din Apulia odată așa de fertilă, — furnisoara Veneției, Florenței, Genovei, Dalmației, — o a doua

Africă neroditoare. Cultura morală lipsește ca și cea economică : oamenii de astăzi, de la hamal până la ministru, sufăr moștenirea generațiilor rău guvernate și corupte ; după înflăcărata perioadă romantică, din care a eșit *Italia una*, s'a revenit la normalitatea oboselii și egoismului.

Ceia ce lovește pe străin e felul cum se privește catastrofa africană. Rușinea e acceptată, și lumea se mulțamește a cerceta responsabilitățile. Nici-un gând de reparație, de revanșă, de ridicare sumeață a steagului căzut. La victoria negusului nu se gîndește nimeni, ci numai la greșeala lui Crispi. Ce ar fi simțit Franța, care trăiește de ani de zile din păreri de rău și speranțe, la vestea de la Adua, și de ce ar fi fost capabilă *această* țară? Lipsa de bani e un adevăr, lipsa de folos a coloniei africane poate fi altul ; dar sînt momente cînd un popor e absolut dator să facă imposibilul și inutilul. Numai pe un nou cîmp de bătaie se poate cîștiga ce s'a pierdut acolo.

Se face seara, cu o lună palidă, de-asupra munților goi, cu copacii rari și triști. Apoi

trenul se cufundă în nesfârșite tuneluri, care duc spre Calabria, dincolo de Apenini. Țara e mai bine lucrată ; de la o vreme arborii își întind crengile pînă la fereștile vagoanelor. Lacurile de cîneapă încep a infecta aerul, ca în Italia centrală. Stații cu nume frumoase trec repede : Benevento, Caserta și, în sfîrșit, la miezul nopții, trenul se oprește în Neapole.

Viața în Neapole.

Etîrziu, și nu e vremea turiștilor: copiii lipsesc de la gară, dacă nu portarii de otele. Noua stradă, deschisă în 1895, Corso Rè d'Italia — numire care a costat multe sfortări municipalității separatiste napolitane — are înfățișarea unei strade oarecare din Paris. Și aerul e același ca acolo: aerul cald, cu mirosuri de sufragerie după prînz. Napoli îmi pare altul de cît acum șapte ani. Sau fiind-că vin eu altul și pentru alt ceva?

* * *

Am avut o idee la care țineam: să locuiesc otelul de altă dată, căsuța săracă de pe terasa căreia se vede așa de bine ceia

ce Neapole are mai frumos: Vesuviul, marea, muntele Vomero, grădinile înflorite. Nimenea nu știe de un otel *Belvedere*. Mi se arată un restaurant cu acest nume, un restaurant care s'a închis astăzi tocmai. Rătăcesc în zădar la poalele Vomerului, pe o căldură toropitoare, prin strade de copii murdari și verdețuri risipite. În stînga, am panorama pe care mi-o amintiam, cu cupolele de porțelană colorată la picioarele mele. Oteluri văd, dar altele, imense clădiri pătrate, cu cîte șese rînduri, purtînd titluri englezești, *repositorii* de călători bogați, pe care le văd întîiași dată. Unde e *Belvedere* din 1890, căci înălțimile se mîntuie și am înaintea-mi o stradă ce se coboară spre centru?

Iată-l! Se chiamă acum numai *Bellevue*. E mai curat și mai mare; trăsuri așteaptă la poartă. Înăuntru, afișe colorate de oteluri mari de aiurea, de stații balneare. Pe un părete e scris în franțuzește ceasul pentru «Table d'hôte». Trei domnișoare în negru se dau înapoi, la auzul că unul ca mine a stat vre-odată la ele, și încă cu un asemenea preț! — Poate că otelul era al altuia? Nu, nu și patronul a rămas același... Și, spre

dovadă, ni se aduce stăpîna, care e în adevăr aceiași, lăsînd la o parte barba neagră, bine pronunțată, pe care n'o avea atunci. Nu-și mai aduce aminte de timpurile de restriște ale otelului, de vremea cînd nu erau titluri franceze și călători cu prea mulți bani. N'are altă odaie decît una scumpă, tocmai sus, de unde nu se vede decît o stradă îngustă, murdară și pustie.

Amintirile bune trebuie respectate, fiindcă sînt și puține: e o regulă de conduită pe care n'o observasem.

* * *

Am o odaie mobilată în centru, lîngă poștă, cu guzganî și fără perdele. Dedesupt, secretari publicî, la îndemîna cui vrea «să i se facă un răvaș». Un cartier de cafenele, restaurante, magazine de fer. Impresia că nu sînt la Neapole rămîne. Murdăria, noroiul negru al stradelor, îngrămădeala, birjarii care te poftesc în trăsură, strigînd la tine, copiii cari aũ în stăpînire strade, piețe și grădini, n'ajung pentru a mă convinge de aceasta.

* * *

Un șarlatan, în mediul său natural : un domn bine îmbrăcat, foarte frumos și puternic, cu o pălărie moale pe ceafă și gîtul înfășurat într'o batistă albă. Stă într'o trăsurică, al căreia cal doarme, de oboseală și căldură. E, pentru moment, dentist și poștește pe oamenii curagioși la operație. Un lung discurs în dialect, cu o gargarisare de *r* teribilă.

Un lucrător se presintă, un nenorocit scurt, slab, gîrbov, murdar, cu niște fiare în mîină. Are o măsea care-l doare, și se decide să profite de ocazie pentru a scăpa de dînsa. Într'o clipeală, delictul e săvîrșit, spre satisfacția mutuală, și *maiestrul* dă răbdătoarei victime indicațiile necesare : să nu puie mîinile în gură, că sînt murdare, să se păzească de răceală... Un moment frumos : dentistul și operatul se înfățișează numerosului public pe capra trăsurrelei, simbolisînd triumful artei. Apoi cel de al doilea pleacă năuc, mai palid și mai gîrbov, urmărit de ochii curioșilor, pe cînd dentistul începe o nouă bucată. Văd numai preludiul : *virtuosul* umple o trîmbiță cu apă, pe care o varsă apoi pe capul auditoriului. Un început care promite.

Am văzut cum se cumpără smochine. Negustorul e un băiat vioi și șiret, cumpărătorul, un lucrător cu șapcă. Amîndoi pun mîna pe fructe fără a mai întrebuița cumpăna. Apoi se ceartă: cumpărătorul plesnește peste mîna pe negustor și ia o smochină mai mult; negustorul brîncește pe cumpărător și-i ia două; e supărat cu tot dinadinsul și are în ochi o licărire sălbatecă. Apoi se împacă; lucrătorul pleacă la cîțiva pași, și se întoarce apoi pe neașteptate pentru a zmunci o smochină bună, în locul uneia care se spărsese în momentul tragic. Îndată scena se repetă cu un alt cumpărător, care se pregătise până atunci de luptă.

* * *

Riviera di Santa Lucia într'o Duminică. Apele joacă în piața San-Carlo. De-a-lungul mării e o îngrămădeală nebună de lume care «se plimbă» între chei și tramvaiele ce se încrucișează. Negustorii supt cerul liber fac afaceri bune: se vînd scoici trandafirii din care șuieră copiii, trîmbițe de tinichea, de dimensiuni extraordinare, gofre proaspete, placarde de covrigi minusculi lipiți între dinșii,

baloane multicolore, păpuși îmbrăcate, care salută, caracatiți fierte, tot felul de scoici și *fructe de mare*. De sus, e o mare de capete, care se agită.

Fondul acestui tablou de mișcare aprinsă, de petrecere meridională e format de Mare și de Vesuviul fumegînd, înfășurați împreună de un vâl subțire și delicat de ceață. Cu căderea serii, ritmul de lumină roșie începe a se vedea de-asupra muntelui.

*
* * *

Nouă apariție a șarlatanului cu căruța. Se zice că a scos un dinte unui individ care sămăna ca două picături de apă cu operatul de dăunăzi. Pentru moment, vinde cu neînsemnatul preț de zece bani o doctorie pentru dureri de cap, măsele și stomah. Într'o tavă înaintea-î are o recoltă bogată de gologani. În auditoriū, și un domn bătrîn cu pălărie înaltă, ceia ce aici e un mare lux.

*
* * *

Dincolo de grădina publică, de *Villa*, la începutul lungului *Corso Vittorio Emanuele* e mica biserică, Santa-Maria di Piedigrotta, al

cărei hram e în ziua Nașterii Maicei Domnului. Această sărbătoare e una din cele mai specifice napolitane, din cele mai populare și zgomotoase. Nu se adună numai Neapole întreg, de la cerșetor pînă la marele senior în trăsură de casă cu armele sale, ci și numeroși străini, din orașele mai mult sau mai puțin vecine ale Italiei, vin să vadă exuberanta bucurie a acestui popor aprins. Roma singură a trimis peste 1300 de călători în ajunul serbării.

Programul *festivalului* e acel obișnuit pretutindenți: focuri de artificii, tombole, curse. Ceia ce e nouă, e muzica, așa numita *canzone piedigrottesca*, un articol napolitan.

Cu cîtva timp înainte de serbare, se pun premii, numeroase și foarte ridicate — pînă la o mie de franci — pentru cele mai bune cîntece în gen popular, care să se cînte la 8 Septembrie. Judecata se face după audiția publică în vre-un teatru. Nemulțămirea, dată fiind mărimea premiilor și «punctul de onoare», foarte dezvoltat la oamenii aceștia, în rivalități personale, sînt multe și zgomotoase. Ele răsună mai departe decît ziiarele locale, inspiră corespondențe la cele din centru și con-

tribuie mult să formeze atmosfera febrilă, care prevestește ziua cea mare.

Atunci autoritățile sînt închise, stradele relativ goale și tăcute; circulația trăsurilor, tramvaielor și omnibuselor în cele care duc la Piedigrotta, însă miraculoasă. Din ajun, e o neîntreruptă cacofonie de trîmbiți, pe care le sună toți copiii din Napoli, cei din popor și noaptea, pînă în ziuă. Se poate zice că cea mai mare parte din *popolani* dorm abia în această noapte bogată în speranțe, și, fiindcă Napolitanul, cînd nu doarme, *trebuie* să facă zgomot, restul locuitorilor urmează pe *popolani*, cu voie sau fără. La trei ceasuri de dimineață fereștile-mi tremură de «cîntecul» mai multor bande de copii, înarmați cu trîmbiți... puerile de 75 bani bucata (lungimea instrumentului fatal e în acest cas de 50 de centimetri).

Acum, după acest preludiu, se poate ca vreun cetitor să dorească istorisirea serbătorii chiar. Aceasta n'o pot face, fiindcă n'am văzut-o nici eu, ceia ce constituie, în adevăr, un argument slab.

Comerțul modern progresează. În țara mai iubitoare de priveliști și mascarade, de defilări și haine pestrițe, de cîntece și zgîmot, o bună parte din carele de la Piedigrotta au fost care de reclamă. Asemenea lucruri nu fac plăcere privitorului decît numai cînd actorii înșiși găsesc plăcere să le facă. Dar iarăși e adevărat că salariiții magazinelor și fabricilor cari au defilat travestiți, ieri, sînt Napoletani, cari, cu tot scopul practic al exhibiției, cu toată mascarea impusă, vor fi găsit plăcerea aceia.

* * *

Un bătrîn deputat, vorbind la descoperirea monumentului lui Malpighi, a vorbit de «o treia Romă», visată de generația care a creat Italia, de Roma italiană care ar trebui să răspîndească în lume razele Romei imperiale și Romei Papilor. Să fie posibil? Nu e o oprire în forța de creațiune a rasei? Poporul acesta de viață proprie, în cugetare și artă, se găsește acum în desăvîrșita clientelă intelectuală și artistică a Francesilor. Spontaneitatea superbă a altor timpuri a dispărut. Răsfoiesc un număr festiv pentru Pie-

digrotta : cîntecele populare țîșnite din inima poeților sub presiunea premiului de 1000 de franci sînt — și toată lumea o știe și recunoaște — imitații de canțonete franceze, cu spiritul împrumutat și fals, căci Italianul nu-l are pe cel autentic, ca un popor serios și pătimaș ce este. Masa, țeranii în haine pitorești din cîmpiile și văile și insulele vecine, frumoasele țerance cu fața energică și haina colorată, nu primesc, nu recunosc, sancționîndu-le cu primirea lor, aceste efemere produse de import. Ele se pierd în mijlocul aplauselor de la *Café concert*, unde Italience de foc se silesc să imiteze simplitatea pimentată a Yvettei Guilbert. În același număr festiv sînt nuvele care, ca majoritatea celor ce se scriu la noi, fac impresia de traduceri: autorii nu vorbesc de la dînșii, ci recitează din memorie.

*
* * *

Partidul clerical italian se organizează și ține congrese și face demonstrații, ca toate celelalte. Numai cît congresele sînt eucaristice, făcute sub auspiciile Sfintei Împărtășenii, iar demonstrațiile se fac prin ajutorul bise-

ricilor. La Roma, o familie princiară a iluminat palatul său cu sticle multicolore pentru a serba centenarul unei madone zidite în fațada clădirii. Exemplul a fost urmat de clericaliî din Neapole.

La întretăierea nouei strade Corso Rè d'Italia cu strada Monteoliveto e o biserică cu înfățișarea modestă. Pe fațadă s'a așezat o pictură mare, foarte proastă și foarte colorată: represintă o scenă din viața lui Hristos; dedesupt, un profan și curios: *Viva Gesù*, care asimilează pe Mîntuitorul cu un șef de partid politic italian. Lucrătorii așează în grabă candelile colorate pentru iluminăție.

Sara, priveliștea e frumoasă. Toate liniile elegante de arhitectură se desemnează în dungî de foc multicolore. Întreg acest luminos desemn polihrom palpită de viața flacărilor. Crucea zugrăvită în lumină albă, de-asupra fațadei, se desface limpede pe cerul albastru și capătă un înțeles mistic.

Abia cîteva lumini risipite la fereștile casei vecine, unde trebuie să locuiască din personalul bisericii. Contagia entusiasmului, zelului pentru servitoriî lui Dumnezeu nu s'a produs; mulțimea care s'a adunat în jurul

scînteietorului monument e restrînsă pentru un oraș așa ca Neapole, unde luminația și tot ce e spectacol, profan sau sacru, e o iresistibilă nadă pentru mulți neocupați. Cîțiva oameni din popor, mulți *monelli*, băieți din clasa lucrătoare, cari s'aũ instalat comod la pămînt pînă la căderea cortinei. Sergenții de oraș în uniformă albastră cu trese de aur, puși să păzească îngrămădeala, nu prea aũ ce face.

Pătrund în biserică: mulțimea intră și iese, ca și cum ceia ce se petrece înăuntru n'ar fi prea interesant. Printr'un gard de cerșitori, pătrunzi în navă, prefăcută în sală de conferință. Aici publicul e numeros, pe scaune și în picioare: mai mult femei, venite să se distreze și să capete, pe de-asupra, și o notă bună sus. Un preot vorbește în amvon cu un glas puternic, declamînd emfatic cuvintele sonore ale limbii sale. După un timp se domolește, și ia tonul persuasiv, străbătător, un-suros, care distinge în Apus această categorie socială; vorbește de darurile pe care prinții din Orient le aduceau personagiilor biblice și evanghelice, de magii de la Răsărit, de regina din Saba. Astfel de daruri așteaptă

Hristos acuma de la credincioșii săi... Nu mai aud sfirșitul.

Plec cu impresia unei reprezentații oarecare, făcută cu gust de oameni cu simț artistic, făcută cu știința efectului de profesioniști experienți. Publicul n'a venit cu o nevoie a inimii, cu o sete de ideal și de credință : oratorul sacru nu se gîndește la alta decît la cîștigarea de votanți și de contribuitori bănești. Asemenea scene sînt îngroparea religiei sincere și fierbinți. Dar poate că în această țară de viață exterioară, așa a fost totdeauna.

*
* * *

De-a lungul mării, pe *Via della Pillota*. În dreapta, painjenișul funiilor și catargelor din port ; în stînga, biurouri de societăți de navigație, de agenți de emigrație. Cîteva familii de îmbarcați, străbătînd pe gînduri stradele, cu copiii în brațe, în așteptarea necunoscutului.

Strada cotește, făcîndu-se paralelă cu Molul. E foarte largă, desfășurată între mare și rînduri de case de toate colorile, pe care o murdărie fantastică tinde să le asimileze. În aceste case, stau mai mult lucrători : balco-

nașele, fereștile sînt grămădite cu unelte de gospodărie, cu albituri care se usucă. Aerul e infam, trotorele maculate în afară de orice închipuire.

O grădină publică : *Villa del Popolo*. Doi palmieri frumoși, cîțiva copaci rari, puțini cercetători. Din potrivă, trotoarul și parapetul gem de mulțime : cîțiva lucrători, cerșetori trîntiți în murdărie, foarte mulți pescari, destul de curați în cămășile lor albe, femeï cu fața mumificată de miserie, copii cu ochii scînteietori de viții.

* * *

Acum se vede bine, în față, Vesuviul. Norii de care a fost încunjurat în zilele din urmă au dispărut. Ceva fum se scurge în dreapta, pe cînd craterul e cu desăvîrșire curat. Luna se ivește după o muche a vulcanului.

* * *

Largo del ponte della Maddalena. Strada largă se înfundă într'o grămadă de case, ce par că sînt cățarate pe o coastă de munte. La distanță, fac un foarte frumos efect, cu

fațadele lor de toate colorile, mai ales trandafirii deschise. În dos, Vesuviul, desfăcînduse cu totul limpede în aerul curat și răcoros al serii și, de-asupra, răsărită bine, luna plină, extraordinar de mare. O dungă de lumină se revarsă pe mare, care tremură.

* * *

Nouă iluminatăie clericală. Decorul e același, publicul tot așa de rar afară, biserica tot așa de ticsită. Un dentist de alătura iluminează ostentativ în această sară. Conferința e înlocuită prin slujba de seară, cu toate lumînările aprinse și cîntece de orgă. Preotul slujește cu ușile deschise.

* * *

Din Via Roma prin Via di Chiaja, o stradă mare, frecventată, cu magazinele luxoase și trotoarele înguste, spre grădina publică. Villa Nazionale. Un șir aproape neîntrerupt de bogate trăsuri de casă, care duc la primblare lumea bună a orașului. Via Santa Caterina, cu o elegantă coloană în memoria Napolitanilor căzuți în revoluții.

În fund, strada se deschide, lăsînd să se

vadă un singur palmier, un palmier admirabil. Mai departe, un altul și, în stînga, întreagă masa de verdeață a unei din cele mai frumoase grădini din lume. În față, mărginită de *Via Caracciolo*, străbătută de goana echipagelor, Marea.

O mare posomorită, de început de toamnă. Supt cerul nelămurit, pe care luna începe a călători printre petece de nouri risipite, întinderea verzie de apă turbure se frămîntă spumegînd. Valurile din fruntea acestei oștiri învălmășite se izbesc cu răsunset de piatra sură a cheiurilor, aruncînd în sus, ca o pulbere albă, spuma. O luntre de pescar se clatină de izbiturile neîntrerupte.

Se face cu totul noapte: de-a lungul țărmului răsare cingătoarea de finare mărunte, în dreapta, pe cînd, în stînga, vechiul castel dell'Uovo își afundă tot mai mult în noapte masivele și negrele-î ziduri triste.

* * *

A treia seară de iluminăție la biserică: Dumineca atrage un public mai numeros. D'innuntru, răsună cîntece de orgă. În Lațiu se fac procesiuni imense, și fanaticii strigă:

«Viva il papa-rè» înaintea contra-demonstrațiilor liberale.

* * *

Sosirea principilor la Neapole. Cea mai detestabilă poliție ce se poate închipui, pierdută în mijlocul publicului, care face ce vrea. O grupă de minunați carabinieri face gardă lângă poarta palatului. Doi sergenți cu surguciuri teribile la șapcă se plimbă fără scop, uitându-se drept înaintea, cu înfățișarea unor oameni pentru cari a venit toată mulțimea aceasta.

Mulțimea e foarte amestecată : foarte multe femei, unele elegante, câțiva copii, un număr de domni îmbrăcați convenabil, mulți băieți de școală și câțiva lucrători, cari atrag în chip deosebit atenția carabinieriilor. Politica pumnalului, crezul omorului își găsesc natural adepții cei mai convinși în țara unde poporul varsă singele ca apa, pentru răzbunare, pentru vanitate, pentru plăcerea, une ori, de a fi deschis burta aproapelui.

Ceia ce lovește în această mulțime care așteaptă, e lipsa de orice constrângere, de orice încordare de atenție. Lumea nu stă, ca

aiurea, dreaptă pe marginea trotuarului, cu ochii țintă în spre partea de unde *aū să vie*. E despărțită în grupe, care vorbesc, rid. Carabinierii, cu toată teribila lor uniformă și pompoanele lor de un metru, roșii și albastre, staū de vorbă cu cocoanele. Și totuși e țara clasică a atentatelor. Se pare că aici așteptarea nu e un chin, ci un fel de plăcere, căci îți permite să nu faci nimic fără a-ți fi rușine.

O mișcare în mulțime. Se aud strigăte depărtate de «evviva». Toți încep a fugi din toate părțile. Trăsura prinților înaintează încet, strînsă de mulțimea îngrămădită. Principele de Napoli poartă redingotă și pălărie înaltă; e un tînăr distins, slăbuț și palid, cu un defect de proporție în partea de jos a obrazului. Eleganta principesă e mai înaltă decît dînsul : o frumoasă meridională, cu fața brună, fără sînge, și ochii liniștiți negri, fără vioiciune și scînteiere.

Aud strigînd «viva la Casa di Savoia». Cei mai mai mulți aclamă, bătînd din palme, un obiceiū italian.

Plouă la Napoli, un non-sens. Am văzut erî seara pe prinți, cari ieșise în docar, apucați de ploaie; principele mîna; rîdeaŭ de ce pățise. Fac impresia unor oameni fericiți și buni, cari-și ajung unul altuia: e ceva mai mult decît coroana Italiei.

* * *

Afișuri de propagandă pe stradă, apariție de numere unice, detunături toată noaptea. Alt sfint, mare acesta, patronul orașului, ilustrul San Gennaro, «porco di San Gennaro» din zilele fără de noroc ale lazzaronelui. Pe cînd bubuituri anunță credincioșilor, mulților credincioși, că sîngele sfintului, conservat în capela de la Dom, s'a licifiat conform programului — minunea se face de trei ori pe an, și dublu, după cîte opt zile de odihnă a personalului — aflu că museul e închis. Și aceasta, Dumineca, în singura zi fără plată! O San Gennaro!

* * *

Un negustor de plăcintă cu pătlăgele, brînză, pește și mirodenii, un fel național în partea locului, se supără cînd străinul nu primește

monede false (și sînt multe, care circulă ca și cele bune, înșelătorul scusîndu-se față cu sine cu aceia că a fost și el înșelat). «Aî noștri primesc ce li se dă!»

Aceasta e caracteristic pentru chipul cum străinul e considerat în Italia. Italianul din popor, și ceva mai sus chiar decît atîta, are pentru cel de altă limbă desprețul cel mai adînc. Străinul e o ființă curioasă, dar inferioară, creată de Dumnezeu anume pentru a fi exploatată de aleșii săi. Contactul cu el e un contact de interes; de sufletul, de viața, de țara lui nu se preocupă nimeni, sau preocuparea, dacă există, e iarăși o preocupare de curiozitate. Din ce țară ciudată poate fi omul acesta ciudat? Gîndiți-vă la întrebările ce puneau lui Goethe localnici din Italia superioară asupra protestantismului. Doi eleniști italieni mi-au făcut onoarea, la cele două capete ale peninsulei, să mă întrebe de România: unul o cufunda cu Rumelia, altul întreba dacă Muntenegrul e aproape și ce mare udă coastele acestei țeri. Ascultau răspunsurile cu o uimire naivă. Uite dumneata, se cetia în ochii lor, este și o țară ca aceia, unde locuiesc oameni cum e acesta!

Literatura italiană e, de sigur, aceia care numără mai puține traduceri. Germanii au pe cele mai multe.

* * *

Spre Portici, tramvaiul urmează strada de-a lungul portului. În cale, văd un San Gennaro de ipsos, așezat între bufuri albe și perdele roșii cu marginile de aur, cu lumînări în toate părțile. Se face colectă pentru iluminare.

Timpul e amenințător: un vînt puternic bate de spre mare, răscolind colbul îmbielșugat al stradelor depărtate de centru. În curînd se vede marea plumburie, frămîntată de valuri furioase.

Ponte della Maddalena, dincolo de piramida de case care spintecă strada. În dreapta, o statuie a lui San Gennaro, amintind protecția acordată de el orașului, pe timpul unei erupții a Vesuviului; în stînga, alt sfînt. Iarăși lumînări și colectă. Copii neocupați pocnesc din pistoale.

Casele se răresc. Cîte o grădină de legume. O linie de cale ferată. Îndată sîntem la Portici.

Întăiū cartierele sărace. *Corsò* samănă aici cu o stradă de a doua mînă din Neapole. Apoi strada e mai bine întreținută, clădirile se fac mai mari, mai regulate, mai îngrijite. Dispar pepeni, cari, legați cu sfoară, împodobesc aiurea fațadele gospodăriilor sărace. Nu mai vezi pe trotuare bulionul de pătlăgele care se usucă în praful ridicat de trăsuri.

Prin grilele cîtorva vile se zăresc admirabile grădini meridionale, cu palmieri și plante rare. Interioruri bogate se descopăr prin unele ferești deschise. Lume elegantă privește de pe terase. În timpul verii, Portici e cel mai apropiat loc de vilegiatură al Napolitanilor. Aerul e deosebit de curat, orașul fiind compus aproape numai din strada principală, care se întinde între grădini, vii, cîmpuri și livezi.

Tramvaiul se oprește, după o lungă călătorie, în piață. Strada din dreapta, foarte largă, duce, de-a lungul unui teatru, unde se reprezintă *Cei Trei Mușchetari*, anunțați prin afișuri colorate, spre mare, care închide orizontul cu neodihnitele ei valuri de ardesie. Grădini de ambele părți ale stradei: una e cea municipală, cu cîteva statui, între altele aceia a unui om politic născut în Portici,

împodobită cu o coroană pusă de socialiștii locali. Cealaltă pare că aparține unui particular, care n'o vizitează niciodată. Copii sar peste țepușele de fier, saltabile pe unele locuri, și devastează bogăția de plante neobișnuite care o împodobesc.

Din piață înnainte, e drumul la Vesuviu și la Torre del Greco. Treci întâi prin curtea școlii de agricultură, care are grădini admirabile. Apoi ești în Resina, care acopere cu îngrămăditele-i case sărace îngropatul oraș Herculanium.

În stînga Corsului, care-și ia numele de la cetatea moartă, o poartă, cu «Scavi dell'Ercolano», săpături de mulți ani întrerupte, din cauza lipsei de bani, a greutății lucrului, a exproprierilor numeroase în acest orașel așa de des locuit.

Prin coridoare umede, care străbat în pămînt, la teatru. Un teatru subteran, pe care numai un archeolog îl poate recunoaște, atîta cît este și așa cum este dezgropat. Călăuza-ți arată băncile, orchestra, o întipărire de schelet uman, una de mască. Impresia ruinei e slabă, aproape nimicită de întipărirea adîncă pe care o lasă mediul, lungile coridoare de lavă

neagră de pe care picură apa, nesfârșitele scări care te coboară în întunerecul rece pe care-l despică nesigur luminile din mîna călătorilor.

Partea dezgropată din oraș se desfășură, din potrivă, la soare. Treci printr'o stradă îngustă, plină de umanitate învălmășită. Într'un loc se văd bolte supt care staū cîteva femei: samănă foarte bine cu un motiv obișnuit de fresce antice.

E dezgropată o singură stradă mai mare, cu pavagiul de lespezi negre, bulbucate. Nici-o clădire publică; tot case de burgheși anticî, destul de sărăcăcioase. Păreți boiți în roșu, cu dungî de altă culoare, de pe care s'aū luat frescele pentru a le duce la museū, unde e mai puțin locul lor.

La întors, vederea Neapolelui întreg revărsîndu-se de pe culmea muntelui S. Martino, cu mulțimea caselor albe, roșii, galbene, luminate vesel de soarele ce apune.

* * *

Cumpăr ziarele festive pentru San-Gennaro. Unul se chiamă «Napoli a San-Gennaro»: cuprinde bucăți literare, foarte proaste și um-

flate, de «profesorî» localî, invitații pentru a imita pe San Gennaro, mărturisind credința ca dinsul și, în sfîrșit, partea interesantă, expunerea și discuția minunilor sfîntului, mai ales minunea singelui, care ar fi cel mai mare din darurile hărăzite de Providență orașului.

Din mărturiile felurite, și de sceptici, din împrejurările în care se operează minunea, reiese că nu poate fi o șarlatanie topirea singelui, că nu e un secret de înșelare transmis. Dar, pentru a admite că e o minune, ar trebui să aibă cineva idăile scăzute și meschine despre divinitate, scopurile și mijloacele ei de acțiune, pe care le aŭ de regulă preoții. Dumnezeu operînd la zi fixă o licefiare de sînge de mucenic pentru a cimenta influența clerului italian asupra populației, mi se pare o idee lipsită de pietate și respect.

Cellalt jurnal festiv e un supliment la jurnalul *il Diavolo Rosso*. Dă publicului pe pagina întăiŭ chipul sfîntului și al unui preot local, care samănă cu Papa, așa de hidos făcute încît am crezut întăiŭ că e un pamflet *contra* sărbătorii. Înăuntru, imnuri pentru localnicii cari se chiamă Gennaro, Gennarino,

etc., bucăți de muzică pentru aceeași, poezii de dragoste, un articol consacrat sfântului ș. a. În cronică se promite directorului ziarului o serenadă splendidă, cu mandoline, ghitare, tenor, focuri de artificii, baloane... M'aș muta dacă aș sta în aceeași stradă cu iubitul director.

Douăzeci Septembre, «XX Septembre,» cum scriu Italianii, cari leagă de această dată aspirații de un idealism aprins și-î dau o însemnătate de istorie universală pe care alte popoare cu greu i-o pot recunoaște. În discursurile pronunțate cu acest prilej, găsesc afirmația că breșa de la Porta-Pia, prin care soldații lui Victor Emanuel au intrat în Roma, ar fi cel mai mare eveniment din istorie. Trebuie de ținut în seamă pentru a atribui lucrului adevărata lui valoare, că suveranitatea papei nu se mai susținea de mult prin prestigiul șefului Bisericii, al celui ce reprezintă pe Hristos pe pământ, ci prin forțe mai prosaice, de o natură mai umană, a căror înfrângere, când va lipsi sprijinul străinului, se putea prevedea. Alții întinsese apoi mâna sacrilegă înainte de regele Italiei. În sfârșit,

devenind capitala Italiei, Roma politică și-a pierdut caracterul universal, și de romanitate, în sensul cuceritor al cuvîntului, nu se mai poate vorbi. A forma speranțe de acest fel, e a provoca neapărate și dureroase desiluzii.

În Neapole, impresia e de serbare oficială: autoritățile și foarte puține case de comerț ridică tricolorul. Mișcarea pe strade e cea obișnuită. Regretă Neapole independența de supt Bourboni, cum parcă ar dovedi-o anunțuri ca ale unui nou jurnal, *Il Popolo napoletano*, saū pietatea locuitorilor e mai mare decît patriotismul lor italian (la Portici, pe ziduri: «Trăiască Leon al XIII-lea»)? Ori-cum, această lipsă de entusiasm pentru aniversara zilei cînd regatul Italiei și-a dobîndit cheia de boltă și consacrarea ideală, inspiră puțină stimă pentru capacitatea politică saū pentru nobleța de sentimente a majorității Napolitanilor. Și notați că aici entusiasm latent nu poate exista: ar fi măcar steagul, dacă nu detunături, baloane, trompete pentru copii, etc.

La amiazi, piața Municipiului, unde trebuie să se facă comemorația absolut municipală, fără defilări militare saū altă paradă a *Statului* — nu e plină (va fi în dările de seamă

ale ziarelor). Două șiruri, unul de pompieri cu coiful metalic și surguciul roșiu, cellalt de sergenți de oraș, cu șapcă, pompon negru și brandenburguri albastre, mărgenesc cu săbiile scoase (pentru amîndouă aceste specii de semi-soldați, o asemenea demonstrație belicoasă te face să zîmbești puțin) un spațiu gol, care duce de la poarta principală a palatului municipal la statuia lui Victor Emanuel, o superbă statuie de bronz, cu figura, tot de bronz, a Italiei unite lîngă postament.

O lungă așteptare, de și ceasul fixat de program a trecut. Lumea nu prea crește, Vin multe trăsuri, de pe care privesc străini mai mult. Trăsurile încunjură din toată părțile publicul.

Lîngă statuie, un mic grup de garibaldieni, cu cămăși roșii; un bătrîn decorat, cu barbișonul alb și ochelari, pare a fi un ofițer din vestiții O Mie. E mult încunjurat, și povestește. Un început de marș, întrerupt îndată. Lumea rîde. În fine, de supt poarta Primăriei pornește, cu pas ceremonios, un domn cu cilindru și frac, între doi militari bătrîni, unul cu pieptul plin de decorații. Sergenții și pompierii salută cu săbiile, trîmbițele sună.

Nu e nici primarul: e un asesor, tînăr, gras, care pare mulțămît de această mare cinste.

Asesorul, spre care se îndreaptă toate privirile, vorbește cu publicul admis în spațiul rezervat, strînge mîna bătrînilor cu cămașă roșîă, primește, salutînd, raportul ce-î face un ofițer de sergenți, care salută cu sabia. Apoi... pleacă înapoi, iarăși cu cei doi ofițeri de la început, printre mulțime, care nu pricepe.

Trîmbiți iarăși; a sosit primarul. După cîteva momente, procesia se vede. Un grup de vre-o douăzeci de persoane, între sergenți cu săbiile scoase, duce o imensă coroană de flori naturale, cu o panglică în colorile orașului, portocaliū și galben. Garda salută iarăși, — data aceasta fără greșeală.

Coroana e așezată la picioarele statuii regale. Garibaldini se suie pe postament, împreună cu purtătorii steagurilor de asociații. Se țîn discursuri, pe care puțini le aud. Aplause în grupul din spațiul rezervat.

Întoarcerea cortegiului. Asociațiile defilează în sunetul muzicii. Steagurile se înfundă supt poarta municipiului. Apoi, în țara unde se păstrează încă tradiția urii de la oraș

la oraș și de la om la om, ură care nu respectă nimic, nici interesele naționale cele mai mari, nici amintirile cele mai scumpe,— vine bătaia. Studenții strigă, protestă, făcând astfel o demonstrație socialistă, al cărui rost nu se pricepe. Sergenții aleargă cu săbiile scoase. Se face o arestare. Publicul se pasionează, și, pe când marșul lui Garibaldi se mîntuie înnăuntru, cu aplause adevărat furtunoase, încep certele politice. Un domn scurt și nervos numește «nebun scăpat din *manicomio*» pe Imbriani, pe care, tocmai atunci, la Siena îl trăsnea paralisia, la sfîrșitul unui discurs (știrea n'a ajuns încă la Neapole). Un tînăr îi răspunde, provocant. Ambii își găsesc partizanî... E viața italiană din cetățile medievale, pasiunile și urile dintre *parti*.

* * *

Sara, în glodul gros al unei strade din centru, o masă neagră, mișcătoare, în jurul căreia se adună lumea. Doi copii palizi, încălzindu-se unul pe altul. Cel mai mare spune că i-i foame, cellalt, gol cu desăvîrșire și plin de sînge, tremură. Se descleastă multe

guri pentru întrebare, nici-o pungă pentru pomană. Carabinierii, pe cari-i înștiințez, se duc cu greu: nenorociții, zic ei, sînt niște șarlatani, cari «vreaū să înșele publicul», și apoi ei și-au făcut datoria... dînd zece bani.

Fațada Municipiului, împodobită cu lumînările iluzinației, e numai o scînteiere în noaptea neagră de toamnă.

* * *

Un bătrîn și-a rupt piciorul căzînd. Lumea, adunată, chiamă pe sergent, care, dînd din umeri, spune că nu poate face nimic nenorocitului. Administrație pentru administrație.

Viața în Florența.

In tren.

O zi minunată do toamnă. Supt lumina soarelui, mai delicată acuma, se văd, în colorii fantastice, orașele și satele Italiei meridionale, cu turnurile și terasele lor. Arbori rari, cu un singur buchet de frunze sus, întrerup din loc în loc monotonia cîmpiilor arse.

Se zugrăvesc pe cerul albastru Capua, grămadă de case multicolore, care, dacă amintește pe Hanibal, nu dă nici o idee de desfătările de odată; Aquino, patria celui mai teribil scolastic, celui mai strașnic muncitor în stepa goală și neroditoare a scolasticei, S. Toma.

O schimbare în peisagiū : o țară pustie,

fără culturi și fără case, din care răsar ape-ducte, frânturi de ziduri. E *Campagna romana*, spiritul morții care păzește la porțile Romei.

* * *

Mai departe, spre Florența. O țară desfătătoare, un șir neîntrerupt de vederi romantice; dealuri bogat împădurite, văi cu perspective minunate. În locul policromiei orientale de pînă acuma, numai verdeața întunecată a arborilor supt cerul albastru.

Orvieto, cu zidurile sale galbene, în vârful muntelui. Se vinde, în *fiaschetti* învălitate cu paie, «renumitul vin de Orvieto», un vin limpede, slab, cu mirosul de busuioc.

Invadează doi călători francesi, cari, după ce au văzut Domul, au pierdut funicularul, care duce la gară.

Aproape de seară, trecem pe lângă lacul de Perugia, vechiul Trasimen, care-și întinde pînă la marginile orizontului pînza albastră a apelor line.

Soarele apune, cu o splendoare care, chiar în Italia, e neobișnuită. Albastrul palid al

bolții se pierde pe nesimțite în galben ca aurul, în portocaliū aprins. Sînt nourî suptîri, care se desfășură în bande de un roșu ca sîngele.

Liniștea serii se lasă asupra țerii de gospodărie bună, care e Toscana. În crepuscul, se mai zăresc sate severe, case cu ziduri goale, fără nici-o podoabă, în mase galbene-cenușii. E cu totul noapte cînd ne oprim la Florența.

*
* * *

După quasi-africanal Neapole, răsufli în simplitatea curată, confortabilă, răcoroasă a Florenții. Strade largi, bine îngrijite, grădini, ale căror flori sînt respectate, trotoare immaculate, oameni prietenoși, lumină, aer, liniște.

Florența e un oraș liniștit, fără a fi mormîntul unui trecut mare. Trebuie să fi fost totdeauna, această Atenă italiană, orașul frumos, muncitor și pașnic — cu toate luptele populare, — ce este astăzi. E aici o continuitate de civilizație, în cel mai deplin și simpatic înțeles al cuvîntului.

Revăd vechi cunoștinți, care mi se par încă mai frumoase; Domul, acest imens ju-

vaier sculptat de marmură albă și neagră. Or San Michele, Via dei Calzaiuoli, Piazza dela Signoria, loggia dei Lanzi, statuile lui Benvenuto, Bandinelli, Donatello și Bologna. Străbat *Ponte vecchio*, cu dughenițele sale obscure scobite în piatra podului medieval, minusculele sale argintării, cu strecurarea încetă a Arnului gălbui supt trei arcuri; revăd *lungarnurile* largi, mărgenite de parapetele rîului și de fațadele pătrate, austere și solide, ale palatelor.

* * *

De pe Lungarnul Cellini, pe un elegant drum șerpuitor, mărgenit de boschete verzi, de straturi de trandafiri înfloriți, de grôte artificiale, de șipote și bănci de marmură, te urci la piața Michel Angelo, ce se rotunzește în jurul unei copii de bronz al suptîratecului efeb, care e Davidul lui Michel Angelo. Razimă-te de piatra neagră a balustradei și privește spre Florența.

Soarele, care apune, înfășură toată priveștiștea largă cu un misterios zăbranic de lumină slăbită. Între muncele verzi, sămănate cu clădiri albe, tronează orașul. O risipire

imensă de ziduri galbene-sure și de copere-minte roșii, peste care se rotunjesc cupole — cea de la Dom dominînd pe toate, — se ițiesc turnuri, — sus de tot, crenelele palatului Signoriei. Supt îmbrățișarea podurilor, scînieie argintul Arnului. Și, din turnuri, clopo-tele bisericilor salută coborîrea serii sfinte.

* * *

Arnul e cuprins între stradele largi și frumoase, care se chiamă *lung'arni*, de-alun-gul Arnului.

Pe lung'arno Acciaiuoli, spre Cascine. În stînga, riul galben, cu mișcarea înceată; în dreapta, un lung șir de palate în același stil, o splendidă monotonie de frumuseță solidă și severă. Din loc în loc, piețe cu statuî: Goldoni, Manin, apărătorul Veneției din 1848, Garibaldi.

Pe cellalt mal se văd întiiu case sărace, negre, vechi; apoi, cu cît Arnul se lărgește, vederea se face mai largă și mai luminoasă. Apar clădiri înnalte, ridicîndu-se uneori unele diu dosul altora, biserici cu cupole. Poduri cu arcurile îndrăznețe leagă cele două țermuri. Ți se deșteaptă amintiri din Veneția,

din aparența de canal marin a râului larg cu cursul încet, din vederea cupolelor, și amintiri parisiene, din caracterul de modernitate elegantă a podurilor, cheiurilor, piețelor și palatelor.

Cascinele prăfuite, cu nestîrșitele lor alei și lumea elegantă trecînd pe d'innainte-ți în bogatele echipaje. Descopăr într'un colț de umbră umedă o veche fîntînă părăsită, în formă de piramidă. Inscripția săpată în piatra înnegrită e o dedicație lui Narcis, din partea unui «suflet pios». Frumosul Narcis, care se iubi pe sine, fără a-și căuta propria ființă în alții, cum facem cu toții, cu o putere de ilusie și patimă ca și ale lui Narcis.

* * *

Întorsul seara, cu prăvălirea de case a Florenții, cufundîndu-se, topindu-se în întunerecul ce se lasă dintr'un cer de un imaculat albastru palid.

* * *

Prin *Ponte Vecchio*, pe malul stîng al Ar-nului. Strada îngustă se lărgește în larga piață Pitti, dominată de imensul palat negru,

cu înfățișarea ciclopică. Grădina Boboli se închide, și stoluri de copii frământă țipînd prundul pieței.

Mai departe, *Via Romana*, o stradă liniștită de provincie, cu grădini mari de arbori vechi, în dosul zidurilor înalte. În fund, un arc negru, care e *Poarta Romana*.

Șoseaua care continuă strada e îngrămadită de lume. Un *carusel* adună în piața de înaintea porții un public lacom de copii și *popolane*, care rîvnesc suprema fericire a învîrtitului (complicat aici cu o cufundare și ridicare ritmată a platformei).

În stînga, una din porțile lungii grădini Boboli. Lîngă grila de fier se urcă unul din *vialele*, care fac Florenței o cingătoare aproape completă de minunată verdeață.

Suirea pe larga stradă parfumată și răcoasă e de o fantastică frumuseță în această coborîre a nopții. Boschete întunecoase, largi piețe pustii, vile mărețe, din care scînteie lumina mesei de seară și răsună în grădini risul argentin al copiilor ce se alungă. Apoi linia de felinare care-ți arată drumul cotit se face mai puțin deasă, strada pare mai îngustă, casele devin mai rare și mai comune;

în aerul răcoros e o liniște desăvîrșită, pe care n'o tulbură decît pașii vre unui drumeț, mergînd încet, cuprins de acest iresistibil farmec. Supt lună se văd nelămurit văi adînci, perspective tainice și în față muntele *della Croce*, pe care-l urcă dintr'o parte o scînteietoare linie de lumină.

* * *

Un tramvaiu electric duce la bătrînul cuib de munte, care e Fiesole, Fiesole Etrusca cu zidurile ciclopice, Fiesole creștina cu vechea catedrală din secolul al XI-lea. Vagonele urcă muntele printre grădini de măslini cu frunzele albicioase, printre ziduri sure care ascund livezi și vii. Dedesupt, orizontul se tot lărgește: Florența cu coperemintele-î roșii, dealurile verzi, rotunzite, presărate cu căsuțe albe, mărunte, Arnul ca o largă cordea de argint.

O piață cu masivul inform al zidurilor catedralei, cu un museu minuscul și un mare restaurant. Între două rînduri de case albe, strada principală se ridică spre munte. E Duminecă: grupe de lucrători, de fete cu mișcările cochete se primblă pe inserate, cu tot amenințătorul cer cenușiu de toamnă.

În stînga, vederea îmbrățișează dedalul văilor verzi, din care răsar negrii pini mari-timi, drepți și solemni, ca niște făclii funebre. Din ce în ce strada se face mai tăcută: de la o vreme, o străbat numai văcarî cu tinichelele pline, țeranî întorcîndu-se de la tîrg și, exemplar unic, o bătrînă tristă, dreaptă ca un pin maritim, care se duce cu ghidul în buzunar sus, în spre pădurea singuratecă, spre a căuta un punct de vedere recomandat sau o ruină. Pe înălțime bate un vînt rece ca de pe ninsoare și din cerul încărcat de nouri siniștri se lasă o tristă noapte de Septembrie.

Un edificiu scînteie de lumină la Fiesole: în ajunul Sf. Francisc s'a început lotăria sărbătorii. Lumea se îngrămădește în două odăi, unde atîrnă de tavane umbrele, bastoane, pălării și cîte alte ispите pentru vizitator, pe cînd după sforile înnaintea cărora păzesc tineri cu un semn distinctiv la butonieră, se înșiră statui, tablouri, utensile. O muzică se pregătește să cînte pe terasă.

* * *

Pe o noapte neagră cum e cătranul, tramvaiul electric coboară muntele cătră Florența.

Nu se vede nimic : nici arbori, nici ziduri, nici văi, nici case. Umbra neagră a mîncat tot.

O întorsătură a drumului, și ai înaintea colinele semănate cu lumină și miile de focuri sclipitoare ale Florenții. Pare că-ți e cerul supt picioare, cerul unei nopți de vară, cu toate stelele sale.

*
*   *
*

Piazza Santa Croce văzută pe o noapte cu lună, după întunerecul *vialelor* și stradei «dei Malcontenti», un lung culoar pustiu, printre nesfîrșite clădiri fără locuitori, care par căsărmî și miroase a tăbăcării.

Întăiū te urmăresc arcadele din coasta clădirei, închizînd o umbră cam fioroasă în adînciturile lor de marmură. Apoi fațada lovită de lună se desemnează albă, și-ți robește privirile.

Ca pretutindenî în Italia, cînd vremea e frumoasă, fereștile caselor ce împrejmuiesc piața sînt închise, întunecate. Trecători rari străbat cercul luminos. Într'un colț, statuia albă a lui Dante se întrevește, așa de nelămurit și misterios, încît pare o apariție.

Căci va fi trecut pe aici de atîtea ori acel

care a văzut viu o altă viață, va fi privit aceleași arcade și-și va fi pierdut pașii în umbra acelorași strade negre... Și, după dînsul, pe același binecuvîntat petec de pămînt, și-a trăit fericirea și durerea, visul și munca, acei cari aŭ fost Michel Angelo și Galileo Galilei... Aici, în umbra Domului, pe malul Arnului... Aici s'a coborît asupra-li cuvîntul lui Dumnezeu și în mintea lor, care nu era veșnică, s'a zămislit veșnicia Adevărului și a Frumosului.

* * *

Arnul trebuie văzut noaptea, la Ponte Trinità, cînd nu se deosebesc marginile mărimii sale, cascadele, care-î risipesc cursul, insulele nisipoase ce-î spintecă apele; cînd șirurile de felinare se proiectează în fantastici stîlpi de lumină înfipti în adîncimi de ocean.

În astă seară, cerul se curăță pe încetul de nourii ce aŭ apăsas atîtea zile asupra orașului de lumină limpede. În spre Ponte Vecchio, care se vede, nu ca o îndoită dungă de lumină înjugînd riul, ci ca un arc mai negru decît noaptea, sămănat de ochi luminoși, nourii se îngrămădesc în turme sinistre. Apa de de-

supt e neagră ca și cerul. În spre Cascine, albastrul învinge și rîul înfățișează aici, supt cîmpurile de senin, întinderi de un albastru metalic, pe care le mărgenește umbra catifelată pe care o aruncă arcurile podului alla Carraia și nourii ce aū rămas încă. La Cascine, cerul, luminos încă, e arămiū în zare și, mai încoace, galben ca aurul.

*
* . *

O procesie funebră. Două torcii înaintea, două în urmă, de un efect foarte impunător în noapte. Sicriul, acoperit cu o bogată catifea cusută cu flori, e dus pe umeri de purtători de torcii îmbrăcați în negru, cu o pălărie neagră pe cap, cu o pînză neagră acoperind obrazul afară de ochi. După un timp, alte torcii, un prapur și preoții în odăjdii.

*
* . *

Îi văd de departe întorcîndu-se. Tot fundul stradei desemnate de cele două linii luminoase ale felinarelor se umple de lumină, care merg grăbite, se urcă spre pod, se împutinează pe rînd, și dispar.

*
* . *

Settignano e un sat, cucuiat sus pe una din colinele ce încunjură Florența. Mergî printre ziduri de grădini și vii, avînd în față priveliștea muncelilor verzi, tupilate, cît cuprinde ochiul, unele lîngă altele, ca o turmă uriașă. Apoi drumul se urcă mai drept și zidurile închid vederea. Cînd poți privi iarăși în dreapta și în stînga, ești în Settignano.

O biserică mare, cîteva case albe încunjurînd piața. Printre alte case, liniștite și curate, cu fereștile sămănate de fețe rotunde de copii, o stradă îngustă se urcă spre vilele tăcute, unde e bine de trăit în odihna sufletului. În cerul senin al unei serii reci de toamnă se ridică frunzișul întunecat, înțepenit al pinilor maritimî.

*
* * *

Dincolo de piață, un alt drum coboară iute spre căsuțele din vale. Aici priveliștea e foarte largă. Umbra serii amestecă pe încetul dealurile, pata albicioasă a Florenții, celelalte dealuri ce mărgenesc orizontul portocaliū. O lumină clipește pe neașteptate în întunerecul zării, apoi altele mai mărunte, ce se leagă în briie de luminî mărunte, care înseamnă stra-

dele mari ale oraşului ce-şi începe sara, sara primblărilor, a petrecerilor, a sfaturilor de familie supt lampa prietenoasă.

*
* *

Clopotul bisericii începe a suna, încet și măsurat. Dedesupt, drumul Florenții se umple de lumină mișcătoare. E procesia Madonei.

Întăiū, prapurile duse de indivizi cu redingotă, cari calcă foarte solemn, conscienți de importanța purtătorilor de lucruri sfinte. Apoi, două câte două, fetele în văluri albe pînă la pămînt, cu lumînările aprinse în mînă. De toate vîrstele, de la patru ani — fetița îmbrăcată ca o păpușă, cuminte între atîta lume străină — pînă la patruzeci, domnișoara veterană, căreia vălul pios îi ascunde aproape gușa trădătoare. Unele-s ceremonioase, călcînd în cadență, cu ochii în pămînt; altele privesc în public, publicul numeros de Duminică, iar altele rîd. Vîntul stinge lumînarea uneia, și ea, vrînd s'o aprindă de la tovarășă, o stinge pe a acesteia. Pufnesc de rîs amîndouă, pe cînd un țircovnic aleargă repede pentru a restabili ordinea.

Apoi Madona, gătită, înhorbotată, înflorită,

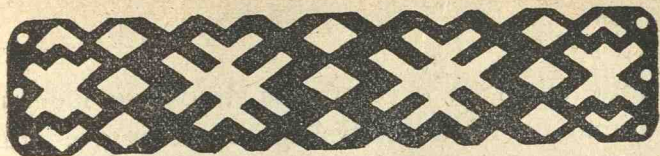

tremurînd din toate podoabele sale, la fiecare pas al purtătorilor. Preoții o încunjură, pîndind efectul. Toți salută, unii după înștiințarea vecinilor; sînt femei care cad în genunchi.

În urma icoanei, femei în negru și un public amestecat, cu lumînările în mîna. O musică în uniformă închide cortegiul, îmbărbătîndu-l cu marșuri profane. Procesia se înfundă în strada ce duce la deal, pe cînd clopotul de sus salută icoana, bătînd încet și măsurat.

*
* * *

O îngropare lîngă Porta Romana. Cioclii așteaptă în hainele albe, din care li se văd numai ochii, înnaintea unei case aî căreia locuitorii aū ieșit toți la ferești. Va fi vre un om singur, căci nu se vede nici-o durere de rudă saū de prieten. De supt coperemînt, din odăița mortuară săracă, cioclii coboară pe mîni cadavrul. Jos, ridică de pe năsălii capacul negru și potrivesc sicriul. Apoi se duc singuri într'un filfiit fantastic de torțe în întunerecul nopții.

Nürnberg.

Gîndiți-vă ce sentiment necomparabil, ce plăcere amestecată cu fiori ar simți omul modern, găsindu-se de odată strămutat într'un Pompei înainte de erupție, într'un oraș care ar fi o punte peste veacuri, o strămutare reală într'un trecut care se cunoaște numai prin știință și închipuire. Așa a fost pentru mine cînd din vagonul modern, luminat cu gaz aerian, m'am strămutat, în mijlocul nopții, într'un oraș ca Nürnberg.

În capătul stradei ce pleacă de la gară, nu se vedea nimic asemenea cu începutul unui târg ca celelalte. Prin desul întuneric, nu vedeam nici linii de felinare așezate corect, nici fațade de cafenele, nici dungă de ferestre luminate. În spre centrul orașului, acolo

unde știam că e principala stradă, se făceau numai un fel de nedeslușite mase negre, fără contururi. Apropiindu-te de ele, vedeai că sînt turnuri, legate de ziduri rămase în picioare. Era mai presus de orî-ce închipuire. O cetate în care Frederic Barbarossa s'ar fi găsit acasă la dînsul și ar fi știut îndată cum să se îndrepte!

Și după turnuri venia strada, întunecoasă, strîmtă. . .

Casele ce o mărgeniau aveau fațada ciuruită de ferești cu desăvîrșire neregulate, de o micime medievală. Fereștile acelea luminate dădeau o impresie neștearsă: părea lumină de stele văzută de supt ramurile bogate în frunze ale unui stejar bătrîn.

Lume puțină; trăsuri rare; tocmai cum trebuie într'un oraș în a cărui realitate nu crezi, pe care te aștepți să-l vezi dispărînd de odată, cu turnuri, ziduri și lumini presărate, lăsîndu-te în mijlocul unei întunecate cîmpii goale.

Cînd am găsit un adăpost și somnul mă cuprinsese, visai un cruciaț și ruguri, împărați ducîndu-se în «călătoria romană», credincioși în pelerinaj, o serie de încurcate priveliști istorice, al căror cadru era tot strada aceea nea-

gră și pustie, mărgenită de nenumărații ochi de foc ai fereștilor presărate.

* *
*

Catedrala Sfântului Sebald. Acesta e paladiul orașului vechi german. Așezată pe o înălțime, între casa de birt a Clopoșelului, o celebră capelă gastronomică, și parochia, cu un minunat amvon de piatră. Șchelele reparatorilor împiedecă din nenorocire privirea de a prinde trumoasele linii îndrăznețe și fine ale artei gotice.

În mijloc, colosalul sicriu al Sfântului, opera lui Petru Vischer, un burghes din această fantomă medievală a Nürnbergului, un meșter din această credincioasă icoană a vechii Germanii. Căci Nürnbergul a fost un centru artistic în acel timp de artă răbdătoare, originală și naivă, care i-a dat pe Kraft și pe Vischer, care l-a împodobit cu sanctuare așa de mărețe ca această biserică a Sf. Sebald și a Sf. Laurențiu, acel timp care a lăsat urmașilor pânzele lui Albricht Dürer și calea Calvarului.

Ce pictură fără grații e arta aspră a lui Dürer! Corpuri stîngace, mișcări unghiulare,

fețe cu liniile rigide, cu mușchii încremenți. De aici pînă la înflorirea contemporană a delicioasei picturi italiene e o nesfîrșire. Și totuși această execuție zgîrcită și pedantă atrage prin energie, prin onestitate, prin avînt, prin întregul poem de luptă îndărătnică și dure-roasă cu materialul rebel față cu o mîină încă nemlădioasă și puțin dibace. Aici artistul e superior opereii sale, și aceasta are îndărătul său lucruri care emoționează pe privitor și-l pun pe gînduri...

La cîțiva pași de castelul în care staă — ușă cu vergi de fier, portal sculptat, tavane groase, coridoare în care nici la amiază, în August, nu se vede boabă, — se ridică Burgul, centrul feudal al cetății, cuibul gotic unde aă crescut vulturi cari aă umbrit mai tîrziu alte pămînturi cu aripile lor mușchioase. Mai sus decît toate clădirile orașului, în vîrfurile unui suiș abrupt, o masă de clădiri negre, care e acum o casarmă și un palat unde nu locuiește de obicei nimeni. Dedesupt, ziduri și șanțuri, un trecut înțepenit de-alungul veacurilor.

Și a nins mult noaptea... Toată clădirea e albă, șanțurile pline de omăt imaculat, zidurile în-

cununate de sclipitoarea lui albeață. Din vale privit, complexul de clădiri ai Burgului e fericit supt lumina rece a soarelui: înmiit măi venerabil decît în posomorîrea de înnainte a pietrei înnegrite. Pare că anii, șirul lung de anî ce s'a strecurat peste dînsul s'aũ resolvit, s'au fixat în această podoabă de bătrîneță.

Galiția.

Galiția e o țară ale cărei legături cu vechea Moldovă, ce se opria la marginile Bucovinei de astăzi, sînt nenumărate. Cîți negustori nemți, armeni, mai tîrziu numai evrei, din Galiția n'aũ străbătut văile rîurilor moldovenești aducînd înnaintașilor noștri fabricatele Apusului depărtat, cîți cărauși cu căciulă și suman nu s'aũ urcat pînă la Lemberg și la regala Cracovie purtînd în carele lor bielșugul bogat de produse nelucrate ale țerii! De cîte orî raite prădalnice n'aũ venit din acea țară aducîndu-ni jaful, focul și sabia, și iarăși de cîte orî ostașii țărănești ai Domnilor romîni n'aũ străbătut ca un biciu fulgător în țara înfloritoare a Craiului polon?

Se poate zice că nu e colț galițian în care să nu se afle vre-o urmă din trecutul nostru, descoperită sau ascunsă încă privirilor.

Astăzi, cînd legătura noastră mai obișnuită cu Europa centrală se face prin Virciorova sau Predeal, Galiția e puțin cunoscută. Ea merită însă o mai mare luare aminte, și pentru că ne amintește din ale noastre, și pentru frumuseța locurilor, și pentru interesul istoric și modern al orașelor ei.

* * *

Ceia ce numim Lemberg era pentru strămoșii noștri Liovul, după numele polon Lwow al vechii cetăți. Într'un Ținut de dealuri, străbătut de vînturi reci cu mult înnainte de începerea toamnei și acoperit zile întregi de neguri și ploî dese, mocnite, orașul se răsfră pe o foarte mare întindere, fără să afli locul de unde l-ai cuprinde cu ochii; lîngă dînsul chiar, nu întîmpini nici-o înnălțime și nici-o apă înviorătoare nu-l străbate.

De la urîta gară gălbie, așa de murdară cum cu greu s'ar putea găsi alta, trăsura de formă vienesă pe care o mîna vre-un Polon roșcat și plăpînd, te duce o bucată de vreme

prin locuri deșerte, potrivite pentru avînturile sălbatece ale Crivățului. Orașul începe printr'un amestec de prăvălii și de mari castele, cu grădini întinse și fără locuitori vizibili, urme luxoase ale mîndrei Poloniei aristocratice, care a perit din risipă și trufie. Marea biserică a Sfîntului Gheorghe tronează pe o înălțime acoperită cu verdeață.

O largă arteră centrală taie perpendicular acest drum curat și frumos. La un capăt se găsește marea Teatru nou, în cellalt clădiri publice greoaie, masive căsărmă din vremea austriacă par a fi menite să păzească mai mult decît să împodobească Lembergul. Cele mai frumoase prăvălii și hoteluri mărginesc această aleie. Un Ioan Sobieski bătaios se învîrte pe calu-i de război, turnat de o potrivă în bronz.

Stradele ce pleacă în toate direcțiile, trase drept după normele edilității moderne, cuprind palate mîndre în uitarea lor, trainice oficii publice și cîte un parc în care stolurile de copii veseli se zbat pe verdeață, cu cercurile și lopățelele lor de nisip.

Pe zi ce merge Lembergul se desfășură

ca populație, muncă și negoț; o puternică mișcare culturală pornește din Universitatea lui. Neamul polon n'are alt oraș așa de mare în care să se miște slobod pentru urmărirea idealelor sale de înviere politică. Cel mai pretențios *Commis-voyageur* sau *Reisender*, în stare să compare cu toate centrele de viață modernă, ar fi mulțămît cu această capitală a Galiției-provincie austriacă.

Dar călătorul ce vine căutînd fiorul frumuseții și fiorul tainic al vechimii se va întoarce întristat. Trecutul s'a dus de aici mai mult decît din atîtea orașele mărunte ale țerii; bulevardele, stradele croite drept, clădirile-casarme se pot vedea ori_unde, în măsură mai mare sau mai mică, și ochiul tuturor e deprins cu dîsele. Zidurile ce strîngeau Lembergul german al evului mediu au căzut de mult, bisericile s'au prefăcut în mare parte; prăvăliile umbroase n'au lăsat nici-o urmă. Coloarea locală e înfățișată numai prin Evreii cu perciuni frisați, cu lungă barbă plîngătoare, cu caftanele negre, cari se mișcă nervos în goana după afaceri sau se plimbă cu liniștea visătoare a Orientalilor, ori prin țeranii ruteni scofilciți, cu ochii înfundați și mustățile

de haiduc, cari înfloresc cu hainele lor pline de cusături roșii piața, în fiecare dimineață de târg. Pe locul unde vînd ouă, lapte și verdețuri gospodinele cu tulpanul lăsat pe spate, a căzut, se spune, acum mai mult de trei sute de ani frumosul cap îndărătnic și mîndru al viteazului Potcoavă, care izbutise a fi pentru cîteva zile Ioan-Vodă cel nou, Domn al Moldovei. În zarva târguielilor închipuirea urmărește numai cu greu falnica fantasmă a eroului.

* * *

Cu totul alt-fel e Cracovia, așezată departe spre Nord-Vest, în drumul de astăzi al Vienei.

Lembergul e în Austria, Cracovia face parte din Germania veche, din Italia veche, din evul mediu al negustorilor artiști, cari știaū să-și veșnicească numele prin felul cum își întrebuițaū bogăția. Și astăzi se văd, păstrate cu sfințenie, frumoase frînturi de ziduri trandafirii, pe supt porțile cărora duc stradele și într'o aripă din care e așezat bogatul Museū al principilor Czartoryski. Toate căile duc în piață, în strălucita piață rotundă, care e inima însăși a orașului. De jur împrejur

se întind prăvălii elegante, în puternice case vechi prefăcute. De o parte, casa în care se adună negustorii, frumoasă clădire gotică, adăpostește un muzeu de pictură care a strîns glorioase pînze ale școlii polone moderne, de la maestrul de lupte Matejko până la naturaliștii și coloriştii din ziua de astăzi. Arcadele de jos sînt, ca în Veneția, o expoziție de comerț și o primblare, ferită de soare și de ploaie, pe cînd în mijloc se fac cumpărături obișnuite, într'o hală așa de curată cum nu se află ușor o alta. O bisericuță zdrențoasă stă singură într'un colț. Iar, sus de tot, stăpînind mulțimea coperemintelor vechi și nouă, se ridică, într'un avînt de mîndrie, turnurile catedralei medievale, și din balconul ce se vede numai ca o ață de paianjen crainicii cu trîmbiți cîntă la împlinirea ceasurilor, în zgomotul zilei și în umeda pace a nopților, în care sunetele tremură limpezi, arii străvechi care farmecă și înduioșează.

Și, iarăși, Cracovia e un oraș regal, un sălaș de Crăie. De la dărnicia și iubirea regilor vine acea Universitate iagelonică, ale cărei clădiri roșii se înnalță crud din verdele grădinilor, veche vatră de învățături înalte,

care a strălucit până departe. Și tot de la ei vine, cuprinzându-li astăzi rămășițele, acel haos de palate, acea întinsă cetate din dealul de-asupra Vistulei încete, acel Wavel, spre care, din toate unghiurile țerii polone supuse mai multor stăpîniri străine, se ridică privirile înlăcrămate ale celor ce sufăr, privirile frumoase, nebune ale celor ce tremură să-și răzbune, privirile de închinare ale bieților poeți și cărturari ce mor pe rînd fără să-și fi văzut îndeplinit visul : patria liberă !

Trei capitale nordice.

H a g a .

Indată ce ai pornit din Emmerich, stația de graniță, te simți, în adevăr în altă țară, cu toată asemănarea pământului și identitatea rasei. De pe perinele portocalii — *orange*, o alusie la Casa domnitoare, de Oranje-Nassau, pe care Olandesii o încunjură de atita iubire — vezi clasicul peisagiu neerlandes, pe care orice om cult îl cunoaște prin lucrările pictorilor din această țară. Pretutindenî verdeață umedă, cer albastru blînd, văzut prin aburî, saũ norî groși, cenușii, canale cu apa stătută, verzie, la țermul cărora așteaptă grele luntri de transport, drumurî de cărămidă pusă în lung, cele mai minunate

strade de pe lume, mori de vînt cu aripile înnalte, negre, ca niște sperietori uriașe, vite albe, grase, frumoase, rătăcind prin ierburile înnalte ale pășunilor, case trandafirii, violete, făcute din cărămizi aparente și strălucind din toate geamurile lor convexe, curate ca un pahar. O organizare așa de desăvîrșită a muncii omenești, atîta liniște curată plutind asupra luptelor, ostenelilor și suferințelor vieții, atîta putere în stăpînirea, îndreptarea, întrebuițarea naturii nu s'aŭ pomenit în alt loc și în alt neam. E, fără îndoială, o despăgubire pentru sublimele frumuseți ale stepelor fără de margini, ale înnalților munți prăpăstuiți, ale lanurilor fără de capăt și pădurilor adînci, bătrîne.

Dacă te uiți împrejur în vagon, vei întîlni foarte rar femeii, foarte rar public ales, călătorind pentru petrecere; străinii din Anglia, din Germania, din Franța, cari vin pentru minunatele musee și opere de artă ale Olandei, sosesc și circulă numai în anumite luni ale anului. Lumea trăiește mai mult închisă în orașul său, după vechea tradiție de nemișcare a evului mediu, iar de la un oraș la altul sînt tramvaiele cu aburi, mai comode. Vei

vedea însă destui burgheși grași — gloria istorică a Olandei — și destui Ovreiași cu limba ascuțită ca un briceag și neobosită ca un fierăstrău mecanic.

Opririle sînt scurte, la gări mici, fără lux. Mișcarea e puțină, fiindcă trenurile dese sînt ca omnibusurile în această țerișoară așa de bine locuită. Trenurile sosesc, se mișcă, pleacă, fără mare sgomot; fiecare-și găsește locul ca și cum l-ar fi oprit d'innainte; alergăturile nervoase lipsesc, convorbiri abia se aud; restaurantele și bufetele sînt aproape goale; negustorașii de ziare, cari vînd enorme caiete după moda englezească, *Courant*-ele cu litere mici și materia savant împărțită, par că sînt tocmiți anume de cumpărători; șăpci strălucitoare, uniforme militarești nu se văd la funcționarii celor două administrații de cale ferată — *spoorwegen* (drumuri cu șine) —: a Statului și cea Olandesă. Și oamenii merg aice ca o moară, ca un canal, sistematic și tăcut.

Să aibă norocul de a sosi la Haga noaptea. Dacă ai intrat în oraș — bine cucuiat în marele landau ca o corabie, pe care-l mîină un gras birjar tăcut — chiar și înnainte de mie-

zul nopții, vei găsi pacea elegantă a unui salon de bal după ce s'au stîns lumînările. Supt verdeața ocrotitoare a bogaților arbori bătrîni, se întind stradele largi, de pe al căror pavagiū de cărămidă, îngrijit ca un parchet, s'a măturat orice fir de praf ; alți arbori încunjură, la mici distanțe, liniștite piețe pătrate ; canalele dorm, negre ca păcura, în umbra altui frunziș. Treci încet-încet, cu o huretură moale, printre case cu două, cu trei rînduri, care par vitrina unui bogat magazin : căci aproape toată fațada o prind geamurile ce strălucesc la lumina felinarelor cu gaz. O umezeală răcoritoare plutește în aierul tăcut. Nu întilnești alte trăsuri decît tot birje care vin de la gară încet-încet, ca și cum n'ar voi să turbure pe atîția pașnici cetățeni cari dorm, de la ceasul pe care-l hotărește tradiția oricărei familii cum se cade ; trecătorii întîrziați sînt o raritate ; gardiștii se țin cu discreție la o parte, apărînd somnul orașenilor, dar fără să fie văzuți, fără să tropăie și fără să șuiere.

La mai toate otelurile luminile sînt stînse, și, cînd sosesc la otelul unde sînt deprins, la bunul otel, vechiū și modest, al Leului de

aur — *de goldene lieuw* — trebuie să sun îndelungat și să aștept până ce vor scăpăra în întunec cele d'întăiū flacări de chibrit și, după culegerea neapăratei informații, se va deschide greaua ușă din față, supt chipul de ipsos al leului aurit.

Și, odată ce voiū trece pragul, voiū întîlni același chelner brun, cu gesturile politicoase, care-mi va vorbi franțuzește, cu silințe către un accent curat — fiindcă mă crede Frances, ceia ce e în Olanda un mare semn de cinste, — aceleași coridoare negre, în pîsla cărora se înnădușă zgomotele, aceleași scări înguste, aceleași ganguri capricioase și aceleași odăi patriarhale, cu ceasornicul supt sticlă și înaltele paturi de lemn vechiū, în care adormi ca în casa părintească, pe cînd afară, în curtea pătrată, mai adîncă decît o fîntînă, vîntul fluieră cu deznădejde și picături mari de apă, scurgîndu-se pe coperemintele bătute de brumă, se sfarmă jos pe lespezile înverzite.

* * *

Cu-cù, cu-cù, cu-cù... Ceasurile prind a bate, supt scufia de sticlă, pe mesuța de marmură înnaintea oglinzii. E dimineața, soarele

vesel răzbate prin geamurile fără o pată, fără un punct. Scoală somnorosule; chelnerul brun te așteaptă, cu cafeaua fumegînd din ceștile mari, între cornurile hrănitoare și farfurioarele cu unt proaspăt.

Acum în stradă prăvăliile primitive sînt deschise toate, și în așa fel încît ți se pare că aceia în care întri a fost întemeiată pentru tine; tramvaiele electrice aleargă fără îngrămădeală și fără strigăte; lumea se mișcă în toate părțile, fără încetineală și fără nerăbdare; femeii cu mănicele sumese spală balsatul trotoarelor, pe cînd lucrători cățarați pe scări fac toaleta zidurilor de cărămidă ale oficiilor publice.

Oriunde ai porni, vei găsi acum același oraș, cu totul deosebit de ale altor țeri. Stradalei, case-vitrine, purtînd la ușa de intrare, totdeauna bine zăvorîtă, numele tuturor locuitorilor, adecă numele de botez, numele tatălui și pronumele; piețe pătrate cu arborii bătrîni, canale cu apa neagră și mirosul greu, ministerii și oficii administrative care par locuința unei familii bogate și al căror portar samănă cu acela al unui mare nobil sau unui milionar. Puține biserici, dintre care unele

vechi: chiar Dumineca, la predica cea mare, credincioșii vin unul cîte unul, cu o seninătate impunătoare, ca unii ce vor sta înaintea unui Dumnezeu singur, isolat și fără chip.

Strada de căpetenie, care pornește dintr'un măreț pasagiū acoperit, se prelungește strîmtă printre zidurile de case nu prea înnalte și astfel potrivite încît nimeni să nu strice și să nu încurce rostul altuia. De la o vreme se face loc pentru statuia bătrînului Gulielm — Willem, în olandesă — de Oranje și pentru albul palat al reginei Wilhelmina, înaintea căreia se primblă polițiști cu înfățișarea foarte puțin aspră și păzesc soldați în uniforme care au elemente austriace și elemente franceze.

Unii suverani au primit numele de Părinți ai Patriei pe care o mîntuiseră sau o acoperiseră cu binefaceri; regina Wilhelmina e fiica Olandei. Bătrînul rege Wilhelm se apropia de sfîrșitul Domniei sale fără să aibă moștenitori din întăia lui căsătorie. El își căută în Germania o a doua mireasă, pe Emma de Waldeck-Pyrmont. La vrîsta pe care o avea regele, copilul născut din această unire, fetița care fu botezată Wilhelmina era un dar al lui Dumne-

zeu, un semn de ocrotire cerească pentru dinastie și țară. Fericitul tată împovărat de ani muri lăsînd aproape în leagăn pe drăgălașa moștenitoare a tronului, care rămase supt epitropia mamei sale. Olandesiî din Haga, din Amsterdam văzură pe rînd fetița albă dusă în brațe, în mijlocul horbotelor, panglicelor, școlărița cu părul de aur revărsat pe umeri, regala domnișoară zîmbind recunoscătoare din izolarea tristă a palatului. Apoi ei admirară pe tînăra suverană, jurînd credința legilor, în ziua de strălucire și veselie a încoronării, pe mireasa înflorită care întindea mîna ei stăpînitoare ducelui Henric de Mecklenburg-Schwerin. Ei plînseră de durerile ei neașteptate și nemeșitate și priviră cu aceiași jale ca și dînsa leagănul gol, de-asupra căruia scînteia coroana Olandei. Cu ce bucurie s'au primit până și mărcile poștale și banii cu efigia nouă a micuții, a tinerei stăpînitore!

— Vine regina, vine regina. Și, ca să vadă încă odată — după atîtea alte dăți — pe mica «Wilhelmină a noastră», *onze Willemintje*, școlarul își uită de ceasul intrării în clasă, cusătoreasa rămîne cu pachetul în mîna, bătrîna cu capelă neagră amîna cumpărăturile

și atîția domni gravi găsesc un prilej ca să stea pe loc. Nici zăbava, nici căldura nu-î obosește. Dar nu se îngrămădesc și nu fac zgomot : polițistul se primblă pe piațeta palatului ca un proprietar în grădina sa.

Trăsura sosește, fără pază, fără strălucire, fără graba fricoasă care strică apariția atîtor suverani. Caii merg la trap; trăsura e o trăsura obișnuită; o damă de companie stă lingă delicata regină, care se întoarce de la primblare, înviorată de aierul liber, și zimbește poporului care n'a cunoscut-o altfel decît în această strălucire de zimbet.

«Strada mare», înaintează prin cartiere de burghesie foarte bogate, unde casele sînt locuite numai o parte din an și fereștile strălucitoare aū numai rare ori viața florilor în vasele de porțelană, viața figurilor albe, blonde, viața chipurilor zglobii ale copiilor. Mari grădini minunate, cu statui și coloane, se întind pe marginea canalelor.

De aici pornește *Pădurea*, «het busch», care e pentru Haga ceia ce este pentru Paris vestitul Bois de Boulogne. Prin alei care radiază, lumea pătrunde în marea pădure veche, totdeauna umedă și întunecoasă, care duce

printre vile la stația băilor de mare, la eleganta Scheveningen.

După vre-un ceas de cale, copacii încețază, lăsînd să se vadă albe case de țară, cu obloanele verzi. Ici un început de stradă care se suie, dincolo o piață de biserică. Țerance în rochiile scurte, înfoiate, în scurteice fără mînece poartă pe cap o bonetică albă, împodobită de-asupra urechilor cu oblonășe de sticlă sau cu plăci grele de argint; saboții lor de lemn sună pe piatra curată.

Iar ceva mai departe Marea creață vine din depărtări, cu fășii de spume albe, ca niște lebede ce sosesc în șiruri, și se lovește slab, supus, de puternicile întărituri de piatră, mai sus de care sînt clădite casinele și otelele pentru marii bogați și marii petrecători ai Europei.

Copenhaga.

După zbuçiumul sălbatec al unei nopți de furtună, ajungem dimineața pe coasta Seelandei și pentru întiași dată natura nouă a insulelor danese se vădește înaintea noastră. Sînt cîmpii și sate și tîrgușoare și pădurici,

dar toate la un loc nu fac alt-ceva de cît un nemărgenit parc, cu o frăgezime și bogăție a vegetației neauzită, și sămănat pe alocurea de clădiri roșii, care par rumene. Precum rumeni de atîta umezeală, de atîta frig, de atîta vînt aspru al mării sînt țeranii bogați ce se urcă în tren și cari aū înfățișarea unor vechi marinari fără frică. Așa sînt toți, bărbați și femei, de la pescarul și văcarul simplu pînă la Cristian al IX-lea, octogenarul războinic, care primește parade și stă încă de fapt în fruntea unei oștiri ce visează să-și răstoarcă înfrîngerea de la 1864.

Copenhaga — Kjøbenhavn — nu e numai capitala, ci orașul, icoana și ținta vieții daneze. Din viața satelor înverzite, ea are minunatele ei parcuri și grădini, din viața mării are largul port, cercetat de corăbiile lumii, puternicul port întărit care e lacătul strîmtoării Sundului, din viața reședinților, are atîtea și atîtea palate nouă și vechi ale regelui iubit, din viața centrelor moderne are lumina, marile alei ale circulației, tramvaiele electrice și velocipedele.

Dar Copenhaga e și unul din orașele sfinte ale artei. Danemarca n'a produs mari musi-

canți, nici pictori vestiți. Dar acel veac al XVIII-lea, rîvnitor către armonia vremilor antice, care a dat Italiei dalta lui Canova, a înzestrat pe Danesi cu strălucitul talent al lui Thorwaldsen. O viață întreagă, el a cioplit busturi de oameni mari și scene mitologice, și s'a arătat, în acestea din urmă mai ales, unul dintre cei mai mari sculptori ai tuturor timpurilor, prin gingășia concepției, prin fineța desăvîrșită a execuției. Astăzi în jurul mormîntului său se adună, în originale sau în copii, întreaga operă pe care a lăsat-o artei. Ea a rămas o învățătură pentru Bissen și atîția alții cari au continuat până în zilele noastre tradițiile glorioase ale sculpturii danese.

Stockholm.

Stockholmul e un oraș de piatră, clădit pe stînci între lacuri și de-asupra mării. E o Genovă a Nordului, fără marmură în clădiri, dar cu podoaba de oglinzi albastre a largilor ape strălucitoare.

Aici însă cerul nu e totdeauna albastru și el e foarte rare ori blînd. În August nop-

țile sînt de ghiață, diminețile te zguduie de frig, și zile întregi potopul ploilor mocnite cade asupra țerii nordice; abia prin cîte o zgîrietură a pînzei cenușii se zărește seninul șters, rece al Miază-Noapții. Fructele anotimpului sînt cireșele, încă pe jumătate necoapte; mai sus, e acum iarnă în toată puterea cuvîntului și, pe pămînturile sterpe, ninge.

Pentru a ținea piept unei clime ca aceasta, trebuie altfel de oameni decît făpturile ușoare și elegante ale țărilor calde. Ce capete mari, rotunde, ce gîturi mușchioase, ce lărgime de umeri, la cei mai mulți dintre locuitorii acestor părți în care traiul e o veșnică și grea luptă! Și în aceste trupuri puternice luptele politice vădesc încă vechea energie de oțel a strămoșilor, înaintea căreia orice alta trebuie să se plece.

Și cerul aspru și trist, întins asupra stîncii și pădurilor, își recunoaște fiii în acești puternici luptători cu viața, cari aū smuls naturii celei mai aspre una din cele mai frumoase civilizații, — și o mențin.

Un sat iapones în Europa.

Era o vreme cînd nu puteai vedea pe Iaponesi nici acasă la dînșii; afară de cîteva porturi, țara era închisă, și Iaponesul din popor nu cunoștea alt străin decît pe Chines, frate mai mare și dușman vechi. Acum, de cînd «vîntul cel mare al Apusului» — cum zic ei singuri — bate puternic asupra Iaponiei, n'ai nevoie să o vizitezi în izolarea Oceanului ca să-î cunoști locuitorii.

Sînt Iaponesi la Londra, la Paris, și foarte mulți în Berlin, orașul european care li e mai drag, fiindcă găsesc în el mai mult folos de tot felul decît ori-unde aiurea. Fără să mai vorbim de lucrătorii iaponesi din Statele-Unite

și din Rusia, care sînt și ele țeri unde nu se prea călătorește.

Am văzut astfel domnișori galbeni cu mustățile și barba rare, cu părul lucios și tare, cu ochii strîmbi avînd lumina foarte neagră, cu mișcări electrice, ca de maimuță sau de panteră, în multe capitale ale lumii. La Haga, am lucrat la masa lungă a Archivelor lîngă un tăcut Iapones cu ochelari, care cerceta trecutul țerii sale, după rapoarte ale residenților și ambasadurilor olandese, cei d'intîiu cercetători și exploatatori ai Iaponiei. Am călătorit cu Iaponesi în tramvaiul dela Scheveningen. La Berlin, noi cîțiva Romîni bursieri furăm tovarășii de locuință ai unui *băiat de familie* iapones care avea toate păcatele băiaților de familie din Europa, apuseană și răsăriteană, adică : petrecea, nu învăța carte, scria minciuni acasă și întrebuița toată viclenia rasei sale ca să stoarcă împrumuturi după împrumuturi, totdeauna pentru întoarcerea acasă, unde fusese chemat telegrafic, de la stăpîna casei, o bătrînă eminentă zgîrcită. La el veniau compatrioți, studenți și funcționari la legăție, cari, aceștia din urmă, încăpeau toți în cabrioleta, cu care mergeau,

cu totul indiferenți pentru curiozitatea răutăcioasă, să se primble, totdeauna în cilindru și haine negre, la Thiergarten. Ba am văzut chiar în Bucureștiul nostru pe un Iapones, tot așa de corect, trecînd pe d'innaintea Academiei: Nu era pe atunci la noi nici-o misiune militară iaponesă, și trecătorul, în care lumea va fi văzut un simplu Țigan unguresc boierit, era un călător obicinuit.

Dar ceia ce nu cunoaștem noi Europeni, cari am cetit «Madame Chrysanthème» a lui Loti, cari străbatem știrile despre război și cari am auzit despre minunile picturii și artei decorative iaponese, e altă Iaponie, Iaponia populară, care e și cea veche de sute și poate miî de ani. Până la aceia e lung drumul și multă cheltuială.

Cînd deci, într'o zi de Septembre, un ciudat *pizzicato* de gitară, care nu sămăna cu nici-un cîntec de pe lume, mă aduse, în grădina zoologică din Copenhaga, până la o poartă improvisată, în mijlocul unui gard de nuiele, pe care poartă era anunțată expoziția rară a unui sat iapones viî, locuit, am simțit o mare mulțămire de curiozitate.

Doar era să călătoresc în Iaponia cu un leu și douăzeci și cinci de bani!

Curtea, foarte largă, e închisă în fund de câteva căsuțe. Copii iaponeși, foarte drăgălași, cu plete, gene lungi negre și obraji cari nu sînt de loc galbeni, ci trandafirii, se primblă duși de mîna de un paznic al grădinii; se primblă cu multă maiestate, ciripesc în limba lor ciudată, se înfurie și țipă tot așa de ascuțit ca și copiii noștri. În dreapta, o mare estradă grosolană de scînduri albe: e *scena*, căci aici se dă reprezentație, de cîntece, de comedie, de tragedie, de luptă cu bețele și de boscărie.

Nu vă gîndiți la Sada-Iaco, «marea tragediănă» ce știe să moară așa de zguduitoare și pe care Bucureștenii bogați săi risipitori au putut s'o vadă și ei mai anii trecuți. Acesta e teatru popular, așa cum se găsește în sute și mii de exemplare în orășelele și satele îndesate ca boabele pe ciorchină ale Iaponiei și pe care-l vede acolo orice om de rînd, plătind puțin sau chiar nimic.

Cîntăreața care m'a ispitit să vin e așezată pe un scăuiaș. Are ace în păr — se poartă

și ace a căror gămălie de sticlă goală cuprinde ape colorate — și e înfășurată într'o rochie lungă și strîmtă, care nu samănă de loc cu rochiile de paradă ale aristocrației, și pe care sînt țesute în argint și aur toate lucrurile de pe lume, de la crab pînă la capul de mort. Ține ghitara cu o vădită deprindere de cochetărie și, pișcîndu-î strunele, mormăie cu un glas foarte suptire și blînd o arie fantastică: pare un elf de pădure care ține în mîină un bondar ce zbîrnîie și-și potrivește glasul de glumă după al lui. De ascultători, public de tot felul, nu arată să-î pese prea mult: ochii negri privesc în aer spre țara unde așa se cîntă *serios*.

Apoi ca o vijelie trece pe scenă: într'o acțiune neînțeleasă — că nici n'ai vreme să o înțelegi, așa de răpede se frămîntă omuleții! — apar: o foarte cuminte fetiță, care calcă și se uită ca o pisică nevinovată, și doi atleți. Aceștia rămîn stăpîni pe scînduri. Și se luptă.

Par două babe grase și bugede, care ar fi uitat aproape cu totul să se îmbrace. Ca să fie asămănarea și mai deplină, sînt legați la cap. Cărnurile li se strîng războinic, căci,

după cum asigură călătorii, grăsimea aparentă a atleților nu e decît creșterea neobișnuită a mușchilor. Apucă fiecare cîte un mare băț de trestie, chiuie sălbatec cuvinte care se mîntuie printr'un șuierat, și își rup cu cea mai mare conștiință, cu o cinste pe care nu o cunoaște atletismul european, armele pe spinarea asudată.

Cedant arma togae... Priveliștea se schimbă. Un adolescent cu fața vicleană vine și clădește pe nasul său, pe buza sa de sus, pe bărbie, de-asupra unui bețigaș, cele mai rare construcții ce se pot închipui, în care intră tablale, și cește, și linguri, și tot ce trebuie unui Iapones cu stomachul mic ca să-și bea ceaiul de toate zilele.

Representația continuă ceva mai departe. În vârful unui chioșc, împodobit cu felurite lanterne de hîrtie colorată, apare un meșter boscar, care nu-și coboară arta rîzînd. El împrăștie în aer o zăpadă de hîrtiuțe albe printre care mișcă, mlădiindu-se cu silinți mari în toate părțile, evantaliul, care e bastonul Iaponesului. Ca să înțelegi perfecția jocului său, îți trebuie cunoștinți pregătitoare, pe care neavîndu-le nimeni din public, el ră-

mîne rece. Căci acest galben bărbat cu atitudinea de profesor a arătat barbarilor europeni cari aŭ plătit un franc și 25 de bani, vestitul *zbor al fluturilor*. Bucățelele de hîrtie aŭ căpătat întîiŭ supt degetele sale dibace oarecare înfățișare de fluturi, și mișcările savante ale evantaliului fac pe acești fluturi să se caute în văzduh, să zboare unul lîngă altul, să se așeze împreună pe flori, să se înalțe și să se coboare.

Altă schimbare de scenă. După fluturul fals, iată rața autentică, o frumoasă rața de Iaponia plutind într'un heleșteu meșteșugit, unde-î ațîță lăcomia peștișori roșii. Alt boscar ține pasărea cu un frîu de ață. Rața înghite într'o clipă pe toți peștișorii și, în clipa următoare, supt apăsarea degetelor maestrului, îi dă înapoi pe iarbă, tot vii. Numai la actul al cincilea îi e îngăduit să-î mînințe. Marea și retenie stă într'aceia, că rața e foarte flămîndă și nu mestecă, că gîtul îi e strîns cu ața de-asupra rînzei și că meșterul, care ride acum cu atîta înțeleș, liberează îndată pe prizonierii rății.

Lîngă «scenă» s'a înnălțat un bazar, după chipul și asămănarea vechilor prăvălii de-

acasă, mai mult o fațadă între scînduri albe. Mărfurile sînt stofe și acele mărunțișuri de lemn, de lac negru, de bronz, căroră li se datorește marea reputație a artei industriale din Iaponia. Și aici, cu toate că e de față «antreprenorul satului», un Olandes unsuros, împodobit cu o cocoașă, cu toate că clienții nu s'ar pricepe a tîrgui lucruri așa de puțin obișnuite în forma lor autentică, — prețurile sînt foarte mici. Cu alt franc și 25 de bani, cumperi o cutie foarte drăguță, de lemn ca al teiului nostru, dar mai întunecat, prinsă în încheieturi, fără să se fi prelins o picătură de clei, și acoperită cu delicate aplicații de lemn lustruit.

În bazar publicul se întilnește cu toți artiștii: și chitarista, și fetița-pisică, și boscarul cu fluturi, și cel cu rața, și echilibristul ceștilor de ceai, și atleții-babe.

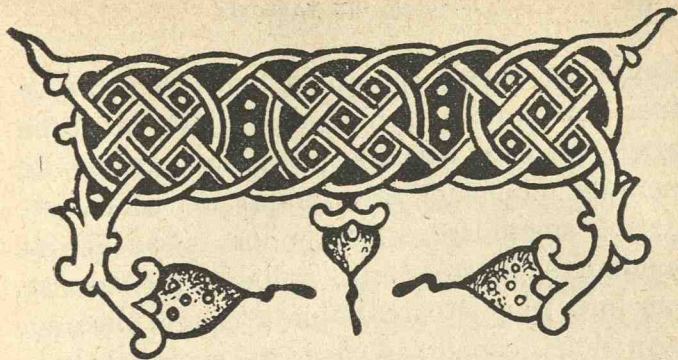
Căsuțele, cu pereții ușori de lemn, cu ferestrele date în jos și avînd, drept singură mobilă, rogojină, paravane și cutii, nu cuprind decît meșteri, foarte absorbiți în lucrul lor. Ei taie cu briceagul, încleie, lustruiesc, cu regularitatea unor mașini și cu gustul unor artiști.

Un vînt rece de toamnă bate asupra grădiniî, și într'una din căsuțele șubrede o Iaponesă cu dinții negri și cu sprîncenile rase se strînge friguroasă de-asupra unei cutiuțe cu jar, ca acel *scaldino* portativ, care era încă până mai ieri singura sobă a Venețienilor.

Și acești oameni mărunței și naivi în aparență, grămădiți până la un număr de peste 40 de milioane în săracele și asprele lor insule vulcanice, rîvnesc astăzi Împărăția raseilor galbene din Răsărit.

Sînt oameni destoinici și originali în civilizația lor; binele lor nu ni face nici-un rău nouă. Să-i ajute Dumnezeu!

Nebunul din Varșovia

Dăunăzi s'a putut ceti în ziare o telegramă din Varșovia, capitala Rusiei polone, prin care se anunța că, în timpul cînd o procesie patriotică rusească trecea, cerînd de la Dumnezeu prin cîntece biruința asupra Iaponiei, un nebun a tras cu revolverul asupra mulțimii, ucigînd trei oameni și rîbind vre-o cincizeci. Un nebun?! O a doua telegramă, venită îndată după aceia, lămuria că nebunul nu fusese nebun și înainte, cînd toată lumea îl cunoștea ca pe *cumintele* conte D., dar că zgomotul pe care-l făcea atîta iubire de țară strînsă la un loc, fulgerul zgu-

duitor ce pornia din atâtea minți încălzite de ideia mare de a se mai alipi o țară la atitea altele pe care Rusia le ține prin lanțurile de fier ale minunatei sale culturii naționale, vederea amețitoare a mulțimilor ce se îngrămădiau supt steagurile galbene pe care se rășchira triumfătoare pajurea neagră, lacomă prin două capete, — că toate aceste lucruri mari, frumoase, înălțătoare, dar neobișnuite pentru dînsul, i-aŭ furat o clipă mințile și l-aŭ făcut să împroaște pe patrioți cu gloanțe de revolver. Decî ucigașul din Varșovia nu fusese nebun, și el nu va mai fi fost nebun, de sigur, cînd alte gloanțe de revolver, acestea înțelepte, disciplinate și disciplinatoare, ale jandarmilor, l-aŭ trîntit acoperit de rănî, pe balconul crimei sale, de unde a fost luat pentru a ispăși păcatul ce făcuse.

*
*   *
*

Cînd am cetit veștile despre această faptă nebună, mi s'aŭ trezit în minte, cu o putere neașteptată și într'o lumină de înțeles mai deplin, pare-că, cele ce le-am văzut în această Varșovie de procesii patriotice rusești și de

conți poloni ce cad nebuni de o dată, — acum doi ani de zile.

Ce frumos oraș, și cît de greu ai găsi chiar în Apus un altul care să i se asemene! Lă-sînd la o parte cartierul evreiesc, care nici el nu poate să se puie alături cu ghetturile noastre din Moldova, pretutindenî case înnalte, curate se ridicaū de amîndouă laturile stră-zilor de o strălucită lărgime.

Din acest punct de vedere deci, un oraș modern de mîna întăiū. Dar, în același timp — ceia ce e mai rar, — din alt punct de vedere, Varșovia e încă un elegant oraș al secolului al XVIII-lea. Acest veac, cu gustul pentru ce e mărunț, drăguț, împodobit, căutat, trăiește și astăzi în cutare grădină făcută de unul din ultimii regi ai Poloniei, cu un falș templu antic ridicîndu-se din mijlocul arborilor, în unele biserici prefăcute pe acea vreme, în multe din palatele cu fațada așa de cocheta și de primitoare. Tonul acesta de secol al XVIII-lea e cea din urmă găteală pe care mînila iubitoare ale Poloniei neatîrnate aū pus-o pe acest copil răsfațat al ei, Crăiasca Varșovie. Și pare că te aștepți ca din boschetele verzi, din porțile sculptate să

vezi ieșind spre trăsurica aurită, bogată, în stucatură alegorice, în mătăsuri de colorii veșele și în oglinzi scumpe, un elegant în haine de satin cu galoane și nasturi de pietre scumpe, cu coada pudrată supt pălăriuța-i de femeie, cu pantofașii terminați cu călcâie înalte, ducînd de braț, în ciripituri franțuzești, o păpușă de femeie numai în horbote, panglici, pudră și benghiuri.

O trezește-te din idilă! Căci duhul ce domnește aici, în splendidul oraș cu stradele largi și casele mîndre, nu e un duh de idilă, de pastorală, ci unul de tragedie. O tragedie fără strigăte de patimă, fără lovituri de sabie, fără căderi teatrale, care se mulțamește a strivi, a *mînca* sufletele oamenilor din neam în neam, — încet, tăcut, cu rînduială.

Varșovia polonă are o Universitate rusească. Școlile ce duc la dînsa sînt rusești — și ce falnică se ridică una din ele, dăruiată orașului de o înaltă mărinimie! — : copiii poartă șapcile stăpînilor. Teatru polon nu e; dar ce frumoasă e Opera de unde nu se pot răs-pîndi idei, ci se revarsă numai, în serile de reprezentații luminoase și bogate, valurile fermecate ale muzicii care mîngîie, înșală, slă-

bește și adoarme. Adormiți cu toții, oameni ce purtați nenorocirea strămoșilor, lumina conștiinții voastre dureroase stîngă-se, adormiți: Cîrmuirea e bună. Dar nu visați, pentru Dumnezeu, căci veți ajunge ca nebunul acela din balcon care a ucis ca să fie ucis!

O bibliotecă națională nu e. Archivele sînt conduse de funcționari cari aū dat dovezi că sînt scutiți, prin multa lor iubire pentru știința pură — trăiască știința pură! —, de orice rătăcirii vrednice de pedeapsă. În cîte un colț numai al palatelor vechi, obiceiul majoratelor — trecerii averilor asupra fiului celui mai mare, cu anumite îndatoriri veșnice de cultură și binefacere — mai păstrează cîte o bibliotecă polonă, în care găsești cărțile pe care a cetit un Zamoyski, marele general ce s'a bătut cu Mihaï al nostru, volumele și pachetele de hîrtii ce cuprind o poveste nespus de frumoasă, de glorie în lupte, de civilizație, de înflorire, dar care, cînd îți arunci ochii asupra stradei de astăzi, ți se pare așa de veche, încît mai nu crezi că a fost. Une ori poarta de intrare la aceste comori e închisă cercetătorilor, saū li se spune, întredeschizînd-o, că n'aū la ce se osteni: alte ori vezi

numai, în atîtea săli mari, umbroase, prin care se pot mișca în voie strămoșii în adîncimea nopților de iarnă, cîte un bătrîn custode, vre-un student sfios care răsfoiește cîteva pagini, și se duce.

Lîngă multele biserici catolice, pe treptele de piatră înnegrită, lîngă Madona ce binecuvîntează din ocnîța luminată de candelă, se roagă oameni săraci cu o credință fără de margini. Prin ușile totdeauna deschise se înfundă alți credincioși din toate treptele societății polone, spre a depune la picioarele lui Dumnezeu o rugăciune, pe lîngă cuvintele obișnuite ale căreia se strecoară poate și altceva. Ici și colo tronează bisericile rușești, nouă, în piețe largi, la întretăieri de drumuri, în mijlocul primărilor celor mai frecvente: din aurul ce căptușește vîrfurile de piatră sculptată, soarele smulge zîmbete de dispreț, fulgere de amenințare.

Ziarele sînt sarbede; reviste însemnate nu apar: celor din Galiția — unde Polonii trăiesc liber supt stăpînirea priincioasă a Austriei — li se rup toate paginile ce vorbesc despre suta de ani din urmă. Nici-un scriitor vestit nu trăiește ici, unde putea să lucreze pen-

tru mărirea numelui polon numai pictorul Siemiradzki, pe care toată Varșovia, tăcută, supusă cum s'a deprins să fie, l-a petrecut la mormînt, înecînd stradele late cu nesfirșite mulțimi negre, ca pe un Împărat. Dar bunul bătrîn Siemiradzki zugrăvia zei, eroi, Cesari, curtesane, viață romană și viață grecească, din priveliștea căroră se poate scoate numai admirația pentru civilizații moarte, mulțămirea senină pentru un frumos ce a fost odată în oameni și lucruri, și afîta!

De la înăbușirea revoluției din 1863, care a trimes și la noi atîția pribegî, Varșovia, ca toată Polonia rusească, e liniștită, supusă. Oamenii nu fac politică: nu sînt cluburi, nu sînt societăți, nu sînt măcar cafenele. În această Arcadie pașnică lumea merge la cofetărie: fiecare-și bea cafeaua sau ciocolata, își mestecă prăjitura, și, uitîndu-se în golul din jurul său, se duce. Nu se formează grupe, și se vorbește foarte puțin. Și în strada pe care se îngrămădesc trecătorii, e o tăcere! Fiecare merge singuratec, după afacerile sale, ca un om cu socoteală ce este. În mijlocul trăsurilor stă jandarmul, mare, puternic, răzimat pe sabie: mai încolo încă unul, și încă

unul : la răsپintiî cîte un ofițer. Infanteriști în.naintează greoiu, lălii, în haine albe murdare, cu o pușcă cu baionetă ce pare că nu se mai sfîrșește; cîte un Cerches cu căciula înnaltă trece iute pe calul său mic pe care-l înghit falduriî lungei mantale.

* * *

Vai, morțiî aceștia, cari se primbă prin grădini, privesc fără scop în odăile cofetăriilor, umblă după afaceri, scriu gazete ce nu cuprind nimic, muncesc în ateliere și fabrici în care nu se făurește bogăția neamului lor, — întocmai ca oamenii vii de aiurea, dar cari nu sînt, fiindcă li lipsește sufletul, pe care l-aū confiscat jandarmii și-l păzesc Cazaciî și Cerchesiî!

Și iată că într'o zi mînia a dat viață unuia dintre dînșii. Un sînge viu a aprins lumina conștiințiî: procesiunea aceia patriotică ce se îngrămădia cîntînd rugăciuni de biruință, călca în picioare patria moartă, Polonia pîngărită, despoiată, cu coroana smulsă. Astfel contele D. a nebunit și s'a făcut ucigaș!

O zi la Belgrad.

Dunărea e străbătută la Porțile de fier în sus și în jos de vapoare austro-ungurești, care sînt mari, frumoase, ieftene și împotriva cărora, oricît ar fi de onorabil, de altfel, lucrul acesta, micile State riverane sau co-riverane nu pot lupta. Totuși, fiind-că pentru Sîrbi transportul pe Dunăre are o însemnătate mai mare decît pentru noi — căci liniile lor ferate sînt puține și nu pot urma bine malul rîului —, cinci vapoare «regale sîrbești» fac transportul de mărfuri și pasageri sau serviciul de remorhere. Am văzut unul dintre ele: «Țarul Nicolae I-îu» (o indicație politică, precum se vede): vaporul,

care nu poate, firește, să se compare cu cele ale Companiei austriace și celei ungare, părea totuși convenabil, curat ; și, coperta fiind plină de ofițeri și altă lume de pe malul drept, se vede că el e preferat de călătorii sîrbi din motive patriotice, care îndeamnă la oarecare jertfe. Așa încît steagul tricolor — albastru-roș-alb —, pe care de o bucată de vreme pătează o steluță de sînge, are sorți de a filfii și mai departe de vîntul care mișcă saū biciuiește apa largă a mărețului riū *mediteran* al Europei.

* * *

De la Severin în sus, malul românesc se tot înnalță, stînd în fața țermurilor moi, supuse, fără caracter, de dincolo. La Sîrbi se vede Cladova, cu casele albind între arbori, pe cînd, de spre noi, supt stîncă dezgolită, șerpuiește drumul pe care aburul mișcă legătura noastră cu Apusul.

Iată Porțile-de-fer —, un nume rău potrivit, ivit cine știe cum. În adevăr, malurile nu-și strîng părății, împingînd spre adîncime apele riului întemnițat în ziduri neînvinse. Nu e un viteaz uriaș, care-și umflă brațele pentru o

încleștare de fier, ci un tilhar pînditor, care taie cu ghiarele-î ascunse în apă lemnul luntrilor și corăbiilor ce-î vin în preajmă. Îl pîresc numai apele acestea, care în locurile de primejdie se înfioară și freamătă ca o înștiințare.

De spre malul sîrbesc, între dînsul și zăgazu-
zul de prundiș, se revarsă liniștit, primitor,
canalul pe care tehnica modernă l-a deschis
pentru treacătul mărfurilor și al oamenilor.
Civilisația bogată, punctuală, veșnic grăbită,
merge pe aici, pe cînd cursul periculos rămîne
pentru cei săraci, cu mai puțină pripă și mai
multă inimă, pentru vechii cunoscuți de mii
de ani, pe cari mama Dunăre îi cruță.

În stînga, un podeț cu căsuțe la amîn-
două capetele lui. Pe stîncă o mîină naivă
și iubitoare a scris în slove înnegrite cuvîntul
de înțelegere, mai presus de toate dușmă-
niile noastre: România—, ca să ne aducem
aminte, noi cești de aici, și alții, fără noro-
cul nostru. De ceia parte, un șir de case pe
mal, gară, agenție, vamă, post de jandarmî,
cîteva prăvălii: orașelul Orșova, sanctuariul
pașapoartelor. Pentru ca revisia prețioaselor
bucăți de hîrtie, de cercetarea amănunțită,

stupidă și brutală a căroră atîrnă siguranța și progresul națiunii ungurești, să se facă după sfintele rituri, se trece de pe o corabie pe alta pe lîngă masa unde se serbează solemn, supt baioneta jandarmului, această liturghie internațională. Dacă acest act, revisia pe apă, fiindcă vaporul e chesaro-crăesc (sau mai bine, pentru că partea locului e ungurească: craio-chesaricesc) și se oprește la șchelea de pe malul stîng, e cu totul corect, aceasta privește pe Sîrbi, riveranii de aici.

Dincolo de Orșova, latele ape albastre, ușor încrețite de vînt, intră în stăpînirea tiranică a munților, clădiți sus către cerul albastru, așa de limpede în acest început de toamnă, încă atît de puternic în verde, în aur, în soare și viață. Sîrbiu aŭ numai păduri neîntrerupte, ca un mușchiu imens pe coaja sură a bătrînului pămînt; vaporul se ferește de coasta fără drumuri, fără sate, străpunsă numai ici și colo de găuri adînci, în care se răzimaŭ vechi poduri războinice în drumuri de oștiri, pe care le amintește inscripția *Tabulei Traiane*. Numai odată ne oprim la o șchele transdanubiană a unui mic tîrgușor: pe pontonul murdar se ivesc: un funcționar

cu șapca rusească, cu figura slabă și cu o barbă lungă, îngrijită, răsfirată; apoi doi soldați în haine urite, albastre-închis, cu fețe sălbatece supt o beretă de forma căciulilor din șesul Dunării: sînt *finanți* sîrbi, cari se deosebesc de frații lor, adevărații ostași, printr'o ținută și mai neîngrijită. E cea d'întăiu întrezărire a lucrurilor sîrbești. Pe celalalt mal însă, dese ori cercetat de vapor, se tot întinde în zarea ochiului o minunată șosea modernă, legînd sate închegate bine, pe clopotnița cărora strălucește crucea noastră răsăriteană, pentru credincioși cari adese ori — cînd nu sînt Sîrbi — fac parte din neamul nostru. Se văd rînd pe rînd, de-alungul malului său strămutați pe scîndurile vaporului nostru, acești Bănățeni: uni, oameni cu stare, curați, mergînd după afaceri sau în căutarea sănătății, alții alergînd flămînzi — biete femei slăbite, cu copii palizi în brațe, — după un gologan cucerit printr'o grea muncă; sau persoane «civilisate», cu binocle și accent unguresc, cari se recomandă mîndri ca învățători de Stat (adecă ungurești) și se îndreptățesc prin aceia că în lumea modernă *ubi bene, ibi patria*, că stăpîniii sunt tari, că

destul a fost sărăcie în casa tatălui, învățător «confesional», că poporul român e rău și nu-și hrănește de-ajuns apostoli.

*
* *

De la o vreme, și fără asemenea dureroase constatări, malul unghuresc pare monoton, — ca unul ce e împoporat prin colonizație și nivelat prin civilizație. Din potrivă, dincolo, pe lângă coșuri de cărbuni și gropi de piatră, apar semne vii ale trecutului mort, ale trecutului de lupte frățești, de împotrivire față de un dușman păgîn, de cavalerism, apăsare și stoarcere. Rama, Semendria, mărește ziduri vechi, turnuri puternice închipuind încă cetatea, cuiburii de Crai și adăposturi de vulturi. Și, cum s'a făcut sară, cînd îți răsar înaintea dinții negri de ziduri cari sfîrtecă cenușiul trist, cum în aier plutește încă greutatea innădușătoare a unei furtuni de August, care a sfășiat în valuri spumegate albastrul Dunării, în acest ceas, în acest loc, în aceste împrejurări de taină dureroasă pare că umbre deznădăjduite trec, ca acum patru sute și cincizeci de ani, de la un turn la altul, și că a doua oară răsună, mai tare de cît

gîfuitul pripit al vaporului, prelungul gemăt al învinșilor, menișii robiei fără capăt, orbirii și măcelului.

Încă puțină vreme, și înaintea ochilor se desface un mal înalt, sămănat de lumină, apoi, în dreapta, altul, de unde se strecoară în noapte o singură rază tristă, de pază și tînguire : e Belgradul și cetatea Belgradului. E Cetatea-*Albă*, în care s'a vărsat atîta sînge : sînge sîrbesc în luptele feudale, sînge ungu-resc între Hunyazi și Cilly, sînge creștin în lupta cu păgînul, sînge turcesc și sînge german în războaiele de recuperare, iar, de un timp, și sînge domnesc, sînge regal : al lui Mihail Obrenovici, tocat cu hangerele în parcul de la Topci-derè, o «Dumbravă-Roșie», al tînarului rege Alexandru și al frumoasei «Cralițe», Draga, uciși în aceiași clipă, unul lîngă altul, de ofițeri fără onoare.

Cu aceste gînduri intrai în Belgrad, — ca într'o tainiță, în care până în afund zac, oase lîngă oase, jertfele unei Nemesis nesățioase.

* * *

Malul e neîngrijit, sălbatec. Vama, biuroul pașapoartelor par niște cîrciume cu faimă

rea. Individul cu șapcă roșie care ni se uită la pașapoarte, înțelegînd greu și scriind mult, încet, jandarmul acesta cu uniforma murdară, intră bine în cadrul închipuirii mele. Astfel de oameni trebuie să păzească unde s'a făcut astfel de lucruri.

Un hamal care vorbește bine românește — plătim cu scumpetea zarzavaturilor pe pămîntul binecuvîntat al României această extensiune a limbii noastre la Sîrbi — se urcă, cu geamantanele în spinare, pe o lungă scară neagră, care duce undeva, în întunec, printre case mici, fără lumină, tăcute. Mi s'a spus apoi că în noaptea care a umbrat pentru totdeauna blasonul sîrbesc era tot așa o liniște, cu lună albă sus: cei veniți cu vaporul nu s'a putut coborî numai, și n'ar fi auzit, până în ziua care i-a dus mai departe, nici pocnetele puștilor, nici zgomotul stradelor voioase sau înspăimîntate, nimic din musica teribilă a unei revoluții. Orașul părea că doarme supt lună, curat, alb... Ciudați oameni și Slavii aceștia din Sud, răzbunători, răi și muți!

Sus, se desface o stradă, destul de largă, foarte bine pietruită, curată. O biserică, al cărei turn înalt abia se poate urmări cu pri-

virea; în față, palatul Mitropolitului, — al celui ce a spălat cu aghiazmă sfântă mîinile uci-gașe. O casă veche, avînd în față un fel de cafas turcesc. Strada se îndoiaie, se întorto-chiază; apoi urmează dreaptă, largă, curată, între clădiri de piatră, mari, serioase, tainice, neprietenesti, după model american-unguresc. Căci Belgradul de astăzi a ras cu totul tir-gușorul, *bazarul* turcesc de supt cetate, și s'a întemeiat după chipul centrelor de colonizare sîrbești de peste rîu, din Ungaria, de unde vine și azi, exclusiv, tot ce e modern: fața-dele de piatră, regulamentele militare, hainele, Evreii, modele, podoabele, ziarele, chelnerii.

Sîntem în «Calea Victoriei» a Belgradului: mult mai mică, mai săracă, mai fără gust decît a noastră, dar mai egal, mai uniform monumentală; în general — să zic vorba — mai europeană. Ne oprim la un otel desă-vîrșit de curat, cu o cafenea și un restaurant de întîia ordine, cu lumină electrică, gătelî secesioniste și un personal mai mult din Budapesta și de cea mai internațională na-ționalitate. *jidani*

Noaptea e foarte tăcută, afară de zgomotul ce vine din cafeneaua de jos, unde stătea

în pragul ușii, măsurînd lumea din creștet până în tălpi, cu ochii înnecați de mîndrie și mustățile bîrligate în sus, un ofițer tînăr și gras. E adevăratul suveran aici, unul din membrii guvernului republican al asasinilor.

*
* * *

Un soare vesel pătrunde în odaie. La lumina lui se vede, în față, o măreață clădire neisprăvită, care stă pe loc, — ca toate aici, — înțelegînd, parcă și ea, că este încă o pedeapsă de așteptat. Strada e veselă, plăcută, — ba aproape prietenoasă. De și nu sînt opt ceasuri, lumea începe a circula. Gospodine care se duc la piață, unde adastă țeranî cu mutre îndobitocite, în haine de abale și cu aceiași tichie ca și a soldaților pe cap; precupețe sărace, fără gust în îmbrăcăminte; ordonante în costumul pe care-l cunoaștem: adesea oameni mari, cărnoși, blegi. Iată o patrulă care se suie la deal, pe o stradă mai îngustă: soldați de cavalerie în mare ținută, purtînd costumul infanteriei germane, cu șapca ofițerilor. Sînt curați, aș cai buni; sergentul care-i comandă poartă imbielșugata și îngrijita barbă națională. Netăgăduit, aș înfățișarea bună.

Deci... Milan și Alexandru n'aŭ pierdut timpul, sau măcar n'aŭ oprit avîntul firesc al țerii lor. Și aceasta o arată și acele clădiri monumentale ale Statului, bine grupate pe stratele de căpetenie (acum se lucrează — sau se lucra ieri — la un Credit Funciar).

Prăvăliile sînt deschise numai ici și colo. E sărbătoare: a Tăierii capului Sfintului Ioan, și repausul dominical și festiv se observă aici strict, până la închiderea slujbei în cele cîteva biserici ale micului oraș,

O stradă la vale, în stînga. În fața clădirii Creditului, statuia de bronz, frumoasă, a unui om călare, cu barba lungă: e ridicată întru amintirea lui Mihail, la uciderea căruia, adusă de niște intrigî necurate, Serbia s'a cutremurat de groază și a aclamat apoi cu patimă ispășirea, petrecută peste cîteva zile, pe dealul vecin, unde periră ucigașii și complicii lor, pe cînd Alexe Caragheorghevici, principe detronat al Serbiei, tatăl actualului rege Petru, primia în Timișoara vestea, indiferentă de altfel pentru dînsul, a osîndirii lui la moarte, în lipsă, ca autor moral.

O zidire mare, elegantă, cu cupole ce se

văd de departe, — cu totul nouă. Grădina ei din stînga e și grădina din față a unei case în stil românesc de pe la 1860 : două rînduri, balcon, ferești cu obloane. În cel d'întăiu edificiu se văd buchete de garoafe uitate pe marginea ferestilor, perdele pe jumătate lăsate; dincoace, obloanele stău pecetluite și nu se vede decît un grădinar zdrențos, care stropește florile, pe cînd soldați ce-și părăsesc bucuros gheretele, infanteriști în albastru murdar, străjuiesc uitîndu-se urît la trecător. În josul balconului, tencuiala e umedă: a fost dreasă de curînd. Pe drumul lateral ce duce la tot felul de căsărmî scunde, pe lîngă o urîtă clădire galbenă cu lungi coridoare întunecate, se suie și se coboară ofițeri tineri și bătrîni, în uniforme foarte tăr-cate: unii aũ pantalonii stacojii, alții șapca întreagă de aceiași culoare; merg brutal sau lăliu, obosit, fără adevărată ținută militară. Intrarea din stînga, printr'o poartă dată în lături, e înșesată de gardiști, de ofițeri și soldați. Un tînăr nalt, gras, în uniformă, un băiețaș gentil, cu gura mare scoasă înnainte, pe cap cu o beretă militară, intră, salutați de toți purtătorii de uniforme, pe acea intrare.

În palatul cel nou stă Măria Sa Petru Caragheorghevici, care se scoală dezdedimineată, se răcorește la Topci-derè, în caretă încunjurată de soldați călări, porniți în fuga mare, primește în audiență (și creditorii de la Geneva, din cari am văzut o familie cetind tare, pe stradă, răspunsul la cererea lor de a fi primiți de *Cral*) și iscălește decrete făcute fără voia sa și fără știrea lui. Liniștea lui s'a dus, ca parfumul garoafelor uitate pe marginea ferestrei. Copilul lui cel mic, fata lui, Elena, nu pot sorbi bunul aier al câmpiilor decât în trăsura păzită de jandarmi și soldați, între priviri curioase și rele, într'un parc unde se pomenește mai ales un vechi omor ticălos.

Iar, în față, ei au casa morților, cu obloanele veșnic trase, ca un mormînt pecetluit de frica fantasmelor. De acolo, din ferestrele de la mijloc ale fațadei oarbe, s'au aruncat cele două cadavre găurite de gloanțe, hăcuite cu ascuțișul săbiilor trădătoare. Acolo a fost sînge, cel mai neiertat a se vărsa, și s'a pus tencuială, pe balcon ca și pe conștiință, tencuială care nu vrea să se usuce; acum trei luni, grădinarul zdrențos care îngrijia de flori pentru «Cralița», a spălat de

pe dînsese într'o dimineață o rouă neagră de sînge.

Mergi puțin mai departe, și iată o modestă porțiță de biserică, o aleie bătrînă, avînd în dreapta morminte: de mari bancheri, de generali învinși (cu inscripția — ce veche în aceste părți, ce ștearsă, ce uitată: *fais ce que dois, advienne que pourra*). Pe o porțiță laterală, pătrunzi într'o biserică destul de săracă, aproape fără turn. În dreapta, sînt două colțuri de morminte: unul are o placă în zid și alta, cu o frunză de laur în relief pe marmură, jos. În colțul cellalt, către *fais ce que dois, advienne que pourra*, o inscripție mai veche de mormînt, apoi două cruci de tinichea spoită albastru-sur și terminate în triunghi, se razimă de zid. Scîndurile, nouă, se clatină de-asupra unui cavou. Lumînări de ceară fumegă jos, și un episcop ce scrie într'o condică uitîndu-se atent prin ochelari, desface tot mai multe visitorilor, cari vin încet, mai tăcuți decît într'o biserică obișnuită. În jurul unei icoane, se întinde o coroană mare, luxoasă, cu cîteva cuvinte franceze pe dînsa, iar, jos, o altă coroană, cu panglici negre,

acoperite cu litere cirilice de aur, se pleacă până pe crucile de tinichea, acoperind în parte inscripția: *Cral Alecsandar, Cralița Draghina*. Doi regi, îmbrățișați în noapte, dorm alături, într'un vechiū cavoū al Obrenovicilor, și lumea li-a dat ce se vede acolo: țara care i-a ucis — crucile de tinichea, o rudă străină de departe, coroana de sus; panglicele negre vin de la surorile reginei asasinate, iar lumînările, lucind ca o veșnică amintire, înnălțînd ca o veșnică rugăciune, acelea vin de la sufletele bune.

Și sînt multe sufletele bune; doamne mari, care nu și-aū uitat prietena, a cărei înnălțare nu le jignise: copii, cari nu se pot pedepsi, nici măcar cerceta prea aspru, aduc dezdedimineată flori din partea acestor prietene peste mormînt. Dar nu numai și mai ales asemenea doamne, ci biete femeī din popor, în scurtecele lor de catifea tivite cu aur, care pun o lumînare și șterg o lacrimă. Veșnic, din ele una se duce, alta vine.

Ce crede partea cinstită a armatei despre «revoluția» din Maiū, a spus-o generalul Magdalenici în scrisoarea sa care-l va duce înaintea judecătorilor, aū spus-o ofițerii din

Niș, cărora pentru onoarea lor nu li se va mai îngădui să servească supt un steag pe care alții l-au pîngărit; ce cred funcționarii din provincie, ni-a spus-o unul în vapor nouă, străinilor: că revoluția mîntuitoare a fost o *mișelie*; ce cred negustorii, o arată cei ce expun fără frică la vitrinele lor chipurile regilor morți, unul lîngă altul, saŭ fac a se reproduce, pentru a fi cumpărate în clipă, scene duioase: frumoasa princesă Natalia ținînd în brațe pe micuțul ei fiŭ Alexandru, un băiețel gras, cu picioarele goale, pe cînd ochii ei mari, calzi, duioși, de Romîncă, privesc trist, ca și cum ea ar fi prevăzut viitorul. Iar ce cred săracii, o mărturisesc lumînările și lacrimile, cărarea spre morminte bătută de pașii lor. Vorbiam cu un Romîn din Serbia, un țeran, și el îmi povestia despre Milan, care, într'o casă românească din Belgrad, unde venia adesea, se plîngea la 10 Maiŭ că nu mai știe bine românește și închina totuși pentru regele Carol: «Trăiască Maiestatea Sa», despre Alexandru, care vorbea așa de frumos și pe care Sirbii îl iubiau, fiindcă era «al nostru», copilul regal adoptat de iubirea lor pentru slăbiciunea, stîngăcia, pentru înstrăinarea

lui de părinți; despre Draga, care era frumoasă și cînd era o văduvă «uscată» și cînd, în hainele de purpură în care-î plăcea să fie represintată, ea ajunsese iubita, mîndra regină de mai tîrziu...

Lumea se adună tot mai mult pe strade în apropierea serii. Acel bătrîn alb-alb, care pășește spășit ca un schivnic în uniforma lui de general, e Solarovici, ministrul de război. Trufașul acela cu favorite rășchirate, în haine civile și cu pintenii încă la ghete, care trece printre rîndurile de scaune ale cafenelelor, e credinciosul ofițer al lui Alexandru, care a omorît pe Alavantici, înainte-mergătorul, venit din Semlin, din față, al regelui Petru. E ciudat cum nu se tem nici unul, nici altul. În prăfosul parc din Topci-derè — o oasă africană —, pe stradele orașului, în berării și grădini, ofițerii se adună, cu familiile lor: tinerii, veseli, de și nu zgomotoși; bătrîni, dintre cari mulți aū o înfățișare de tot comică, ca niște tutungii în retragere, — tăcuți și îngîndurați. Tramvaiele electrice sînt pline. Afisuri mari chiamă în numele studenților — și aici! — lumea pentru a glorifica uciderea

tiranilor și a înfiera pe protestatorii din Niș. Foile se desfac răpede de vânzătorii desculți. Prăvăliile scînteie de lumină.

Apoi pe încetul, la sorocul de odihnă al celor 10 ceasuri, se face iarăși liniște, — aceea liniște caldă supt stelele clare, în care Belgradul și-a înfășurat crima și-și înfășoară acum în fiecă noapte chinuitoarea grijă a viitorului.

A doua zi vaporul mă ia pe Dunărea liniștită spre țara mea cinstită și curată — cum totdeauna s'o ție vrednicia noastră.

TABLA CUPRINSULUI

Prefața	1
Spre marea Adriatică	5
In Alpi	7
Fiume, Trieste, Miramare	11
Spre Veneția	19
Viața în Veneția	23
Ferrara	43
Din Tirol	56
Parma. — Pavia	65
Genova	77
In Dalmația.	90
Ragusa	102
Din Ragusa spre Italia.	108
Spre Neapole: Brindisi, Bari	112
Viața în Neapole.	119
Viața în Florența	150
Nürnberg.	165
Galiția.	170
Trei capitale nordice:	177
Haga.	186
Copenhaga	188
Stockholm.	190
Un sat iapones în Europa	199
Nebunul din Varșovia.	207
O zi la Belgrad	207

VERIFICAT
1987

VERIFICAT